

Société scientifique de Chevtchènko à Léopol.

MATÉRIAUX

pour l'ethnologie ukraino-ruthène

publié par la Commission ethnographique

sous la redaction

de Th. Volkov.

Tome quatrième.

Les Houzoules, par prof. Vladimir Šoukhevyč, seconde partie.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

МАТЕРИЯЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ВИДАННЕ ЕТНОГРАФІЧНОЇ КОМІСИЇ

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

Х. В. ВОВЧУА.

Том IV.

Львів

Лéopol

1901.

**З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Веднарського.**

ГУЩУЛЬЩИНА

НАПИСАВ

Проф. Володимир Шухевич.

ДРУГА ЧАСТЬ.

З 233 ілюстраціями і 5-а хромолітографічними таблицями.

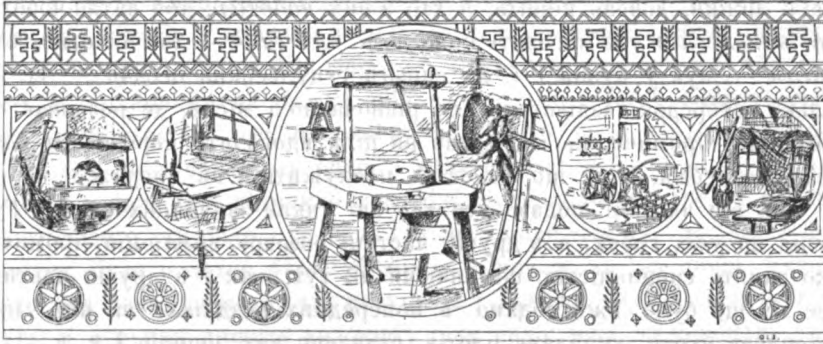

У ЛЬВОВІ, 1901.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

ІХ. Звичайні заняття Гуцулів.

І. Праця в осёдку.

Ідучи за старими звичаями і місцевими традиціями, заспокоюють Гуцули працею своїх рук усе, чого потребують для себе; тому і займають ся найбільше газдівством, яке відповідає місцевим обставинам; воно подає Гуцулам з одного боку засоби до поживи, а з другого матеріял, з якого виробляють собі убрання, господарські знаряди, ставлять хати, уряджують оседки і т. д.

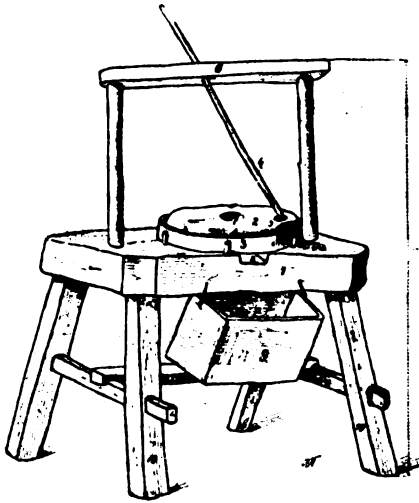
Челядь *кўтає ся* — займає ся, літом і зимою то у хаті, де варить їсти, меле зерно, піхає сімя, бє олій, лагодить запаси на зиму, пряде, тче, красить вовну, шие, вишиває, пере шматє, — то по за хатою, де доїть вівці та корови, ходить коло свиний, обходить городовину, лен та коноплї, дре бурешку, помагає мущинам коло сїна, збирає гриби, афини, щоби за уторгованї гроші придбати собі та дітям фустку, пацьорки, ковтки, колачика і т. і.

Мущина вештає ся все по за хатою; він обходить *маржїну* (худобу), вивозить *карїцями* гній, *шкорбдит* поле, рубає дрова, направляє ворина, ставить загороду, кошъири, оре в поли, косить сїно, ходить на полонину „д' маржинї“, торгує нею та бриндзею, *кладє* хати, церкви, робить коло доріг, у бутинах, *ходить* за роботою *царями*, розвозить деготь на доли, *їде конєм* по ярмарках та долїських селах з коновками та лижками, *гонит* сплави, виробляє ліжники, коновки і всякі господарські знаряди, струже і ви-

тісує лижки, довбав корита, а хто з них *чоботар*, той латає чоботи, хто *ваколєсник* той лагодить коло воза, хто *ткач* — тче полотно, хто *циган* — кує у кузни і т. д., словом гуцульський оседок — се не тільки осередок газдівства, але рівночасно і місце, де розвивався домашній промисл, що знов має на цілі ъдоволити передовсім власним потребам, а як що *вэйве* — послужити і на продажу.

В сій частині подам усе те, що тикає звичайних занять Гуцулів по усіх горах, а в другій частині розберу домашній промисл, яко занятє спеціялістів, поминаючи як тут, так і в другій частині усе те що було вже подано в попередних розділах, як нпр. про готовленє страв, укладанє плотів, ставленє хат, церков і т. д.

Жорна. Як уже згадано, живлять ся Гуцули найголовнійше кулешєю; вони купують кукурудзу в місті і мелють її на муку

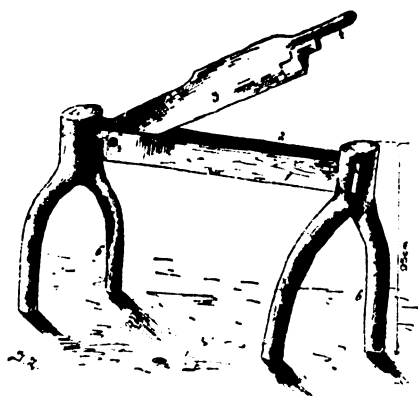
90. Жорна. 1. Колода, у ній спідник; 2. по-
верхник; 3. обичайка; 4. погонач; 5. кага-
нець; 6. кросна; 7. прогорниця; 8. мучник;
9. корито; 10. лаби.

у млинї (рис. 55 ст. 113) або у себе дома на *жорнах* (обр. 90). Посеред *колоди*, витесаної з твердої лодви, вижолоблений круг, в яким спочивав *спідник* — нерухомий камінь; верх нього покладений другий камінь — *поверхник*, що може обертати ся в *обичайці* при помочи остро у споду закованого і в *каганець* поверхника вложеного *погонача*, що горішнім своїм кінцем переходить через діру у *кроснах* туго задовбаних у колоді; зерно, вкидане жменями у *прогорницю* — діру у поверхнику, дістає ся помежи оба камені, звідки, розтерте на муку, паде *мучником* у *корито*.

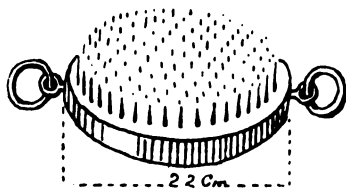
Аби поверхник добре ходив на спіднику, переходить через спідник зеліане *веретєно*, яке ловить ся у каганець *порклиці* — кусня зеліза, що задовбане по-земо через середину прогорницї.

Муку пересївають у *ситї*, що зложено з *обичайки* і *дротьного* або *волосівого* дна.

Робота коло лѐну і колопнѐв. Як дѐйдуть лѐн, *колопнѐ*, то *беруть* їх, *в'яжуть* у *горсткѐ* і *складають* в *островѐйницѐ* — *стѐжки*, *аби* *просохли*; *аби* *насѐня* *зѐбрати*, *миють* *горетки* *ногами* *або* *товчуть* їх *пранником* *на* *розстеленѐй* *верѐни*, *пѐсля* *чого* *кладають* *саме* *било* *у* *мочѐлю* — *яму* *наповнену* *водою*, *де* *било* *трохи* *вѐдмокає*; *за* *кѐлька* *днѐв* *виймають* *било* *з* *води* *і* *розстелюють* *на* *поли*, *аби* *сохло*; *з* *била*, *що* *вѐдмокло* *у* *мочѐлѐ*, *бѐде* *полотно* *сѐре*, *а* *з* *била*, *розстеленого* *на* *поли*, *де* *воно* *то* *на* *дощи* *змокне* *то* *вѐд* *сонця* *смагне*, *буде* *полотно* *бѐле*, *файне*; *у* *мочѐлѐ* *чи* *на* *дощи* *мусить* *било* *так* *довго* *лежати*, *аж* *висушене* *і* *руками* *терте*, *пустить* *термѐть*, *а* *в* *руках* *лишить* *волокиѐ*; *таке* *било* *лѐну* *чи* *конопель* *кладають* *у* *озницю* *на* *лѐсу* *з* *цѐпкѐв* (гл. р. 52 ст. 110), *де* *воно* *сушить* *ся* *пѐров* — *теплом* *з* *ватря*. *Горѐчѐ* *била* *кладають* *на* *ламанку*, *установлену* *коло* *озницѐ*; *у* *ламанцѐ* *в* *грубѐ* *стѐгна* = *рѐбра* *і* *жолѐб* *широкий*; *ребра* *вдвобанѐ* *або* *в* *розсохи*, *або* *у* *два* *вкопанѐ* *стовпи*, *се* *ламанка* *на* *кѐв*; *мечиком*, *що* *обертає* *ся* *на* *чопику* *посеред* *стѐгнѐв*, *ломають* *било*, *аж* *випаде* *з* *него* *велика* *термѐть*; *гѐш.маток* — *позѐстале* *у* *руках* *волокну*, *кладають* *на* *озницю* (обр. 52), *аби* *ся* *загрѐв*, *а* *звѐдси* *на* *шморгавку* = *терлицю* (обр. 91), *з* *вузшими* *ребрами* *як* *у* *ламанки*, *де* *ного* *вже* *шморгають*, *значить* *притискають* *правою* *рукою* *мечиком* *у* *жолѐб*, *а* *лѐвою* *потягають* *волокна* *за* *собою*; *вишморгане* *волокно*, *яке* *не* *має* *вже* *нѐякоѐ* *термѐти*, *перев'язують* *посерединѐ* *у* *кѐльби*, *а* *тѐ* *дергають* *на* *дергѐвцѐ* (обр. 92) — *кружку* *набитѐм* *в* *см* *довгими* *цвѐхами*: *тѐ*, *що* *пѐсля* *дерганя* *лишить* *ся* *у* *руках*, *се* *найлѐпше* *прѐдиво*; *з* *него* *роблять* *чесѐнне* — *тонке* *полотно*, *а* *що* *лишить* *ся* *у* *дергѐвцѐ* *чѐстряє* *на* *дерев'янѐм* *грѐбени* (обр. 93), *затканѐм* *туго* *у* *дѐру* *лавицѐ*; *дерганє* *і* *чѐстрєнє* *вѐдбуває* *ся* *лѐтом* *на* *дворѐ* *на* *сонцѐ* *а* *зимом* *в* *огрѐтѐй* *хатѐ*, *бо* *тепле* *прядєво* *лѐпше* *розпра-*

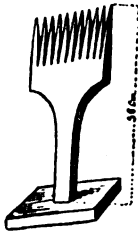

91. Шморгавка = терлиця. 1. ребра = стегна; 2. жолѐб; 3. мечик з фостом 4, 5. чопик; 6. сохи.

92. Дергѐвца.

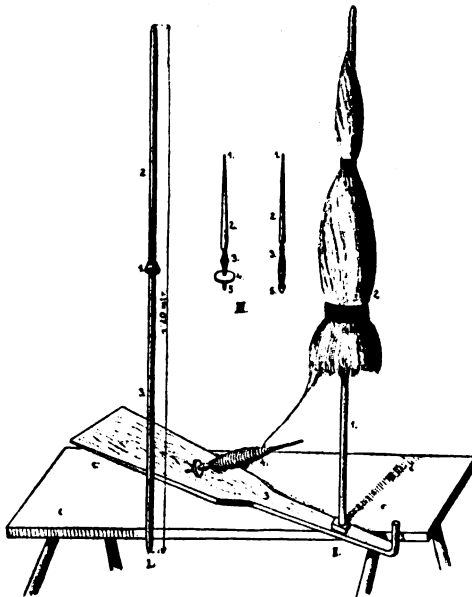
вийс ся; з гребеня йде, що ліпше й довше — на грубе полотно, що коротше, гірше — на бисаги, скатерти, рушники, а що найкоротше, значить і найгірше — *кльоче*, на виріб верень, мотузів, або у вовну до ліжників.

93. Гребінь.

З прядева перечесаного на дергівці робять *новісма*, а з перечістреного на гребені *кужелі* (обр. 94 II. 2), задля чого розкладають прядиво на мокрій лавиці і скочують его на кужівці до купи у долині грубше а в *вершничку* тонше, після чого стягають в кужівки, по якій лишає ся у кужелю дірка; вироблені кужелі звязують вершничками по три до купи, завішують у коморі або на жердці у хаті, де вони сохнуть і стають готові до пряді.

Кужівка (обр. 94. I.) має по середині *кочало*, на яким опирає ся кужіль, натягнена через готову дірку на *кужівник*; долішню частину кужівки під кочалом, затикає *прядінниця*

94. I. *Кужівка*. 1. кочало; 2. кужівник; 3. держівно. II. *Кужівка* (1) в кужілем (2) затикнена у сідець (3); 4. простень. III. *Веретена*. 1. спінь; 2. черево; 3. затинка; 4. кочальце; б. гуска.

або у дірку лавиці, або у *сідець*, який присідає, або йдучи чи їдучи на кони, запихає за *букурійку* (обр. 95); з кужівки пряде *прядінниця* кужіль на *веретено* (обр. 94 III.) у якого в *спінь*, *черево*, *затинки* або *кочальце*, і *гуска*; аби порожнє легке веретено могло сукати нитку з прядева, *дрідже* его *прядінниця* — обертає дуже скоро правою рукою, а рівночасно відтягає пушками лівої руки прядиво з кужіля, а як на веретені в вже багато навитої нитки, тоді лише *суче* його — обертає з легка веретеном на боки, бо *простень* (обр. 94 II. 4) — навита на веретені

нитка, сам крутить ниткою; грубість нитки залежить від того, як за товсто *пустить* прядінниця прядива з кужіля.

Усі простені враз із веретенами, вироблені з одного кужіля, творять *пришникі*.

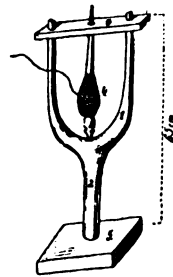
„Прийсти не мож на смерку або як у хаті не видко, бо се не чистий чьис: *йвида* --- чорт, робит збитки прийдінницям; він путає прыжу, віхапує веретено з рук а чьисом повалит і саму прийдінницю!“ (вона здрімає ся).

Упоравши ся з пряжею, закладає газдиня у лавці *веретінник* (обр. 96) а в него один простень; кінець нитки простеня зав'язує на рожок *мотовила*, (обр. 97), на яке мотає нитку через вилиці, уперед на правий бік валка, потому знов через вилиці і на лівий бік валка; намотавши усі *пришники* числить по три нитці у одну *чисницю*, а десять чисниць збирає у одно *пасмо*, перев'язуючи кожде *пасемком* (шнурочком), після чого зав'язавши на вершку між ріжками мотовила усі нитки, що йдуть в один бік,

здоймає прыжу з обох валків і розтягає її у руках; аби нитки не попутали ся, пускає пряжу легонько з одної руки, через що вона *засукує ся сама в собі* — скручує ся. Так приладжену пряжу треба 2—3 дни мочити у теплій воді, потім товчи її пранником на дворі на морозі, або на снігу, а посипавши її у хаті поцелом, покласти у *полувавницю* — діжку з лабками, у дні якої є дірка заткана чопиком, і поливати окропом, де пряжа *золить ся* добу або й дві; випустивши з полувавниці *золу* — попіл розпущений у окропі, несуть пряжу на чисту воду, або на сніг і перуть її, через що вона стає біла. Як пряжа висохне на морозі, *мнуть* її — товчуть пранником у хаті, а коли від того змякне, розправійють її на *самотоку* (обр. 98), що своїми розмірами мусить відповідати розмірам мотовила. Самотоку творять два простокутні дерев'яні *врмі*, яких

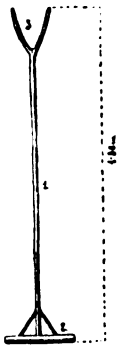

96. Прийдінниця.

96. Веретінник.
1. ровсоха; 2. фіст;
3. правило; 4. простень;
5. лавниця.

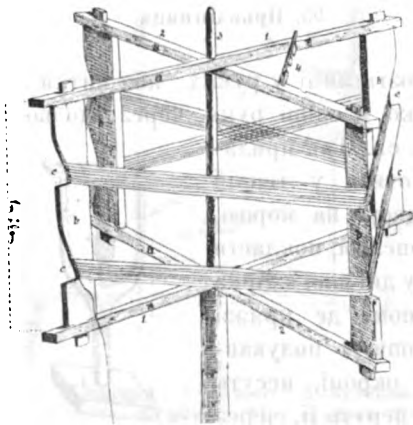
довші поземі рамена називають ся *перехресницї*, а коротші, прямовисні — *качки*; у качках викарбовані *зазуби*; оба ярма зложені на-вхрест; в місци, де ті ярма перетинають ся, обертають ся вони на прямовиснім *сворени* заткненім у долинї у *тринїжок* або у каганец посеред хати, а у горі у сволок; до того, аби пряжа добре розправила ся на самотоці, служить деревиний *розгін* вложений поміж горішні перехресницї; як би розгона не було, припалиби оба ярма до себе. З самотоки звивають пряжу у *клубкі*.

97. **Мотовило.**
1. держівно; 2
валок; 3. вилиці
з різками.

Коли пряжа має йти до ткача, треба її виснувати з клубків на *снубавку* (обр. 99). Снубавка зложена з прямокутного деревяного *ярма*, з двома довшими *победринами* і двома коротшими *колудрабками*; по однім боці снубавки понабивані *чопи*. Замість у осібне ярмо набивають чопи у стїну хати в прямокутнику; число чопів залежить від того, кілька в пряжі, або від довготи полотна, яке можна

мати з приготованих клубків. Аби пряжу з клубків снувати на снубавки, треба два клубки покласти кождий в окреме решето а кінці ниток обох клубків пересилити через дїри *снубавника* (обр. 99 с) — ложку, або кусень дерева з двома дїрами, звязати

98. **Самотока.** 1. 2. ерня: а. перехрестень; б. качки; с. зазуби; 3. сворень; 4. розгін.

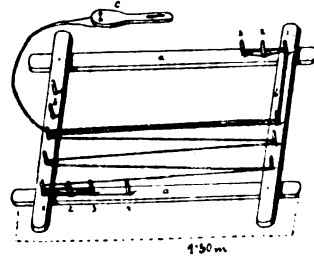
не зробити *перемїт* — не перемїняти вказаного порядку. Полотно буде так довге, як за довго йде пряжа від 4-ого чопа долїшньої побе-

ти кінці разом і привязати їх на 4-ий чїп спїдної победрини снубавки; відси *снубє* ся: веде ся снубавником, долом по за 3-ий, горою по за 2-ий і долом по за перший чїп, звідки на перший чїп одного, потїм другого колудрабка і т. д. снуючи в зик-зак на верхню победрину через перший чїп, попід другий, через третїй а навкруги него назад поверх другого по за перший і т. д. аж до 3-ого чопа долїшньої победрини, потїм в округи него і т. д. При тому треба нитки добре утягати, аби не увисли і дуже уважати, аби

дрини до 3-ого верхньої; широкість полотна залежить від числа ниток, які через чопа перебігають; рахуючи по три нитці на одну чісницю, яких знов 10 іде на одно пасмо (в однім пасмі 30 ниток), може полотно мати 12, 13, 14 (= локоть) а найбільше 15 пасем (трохи ширше ліктя).

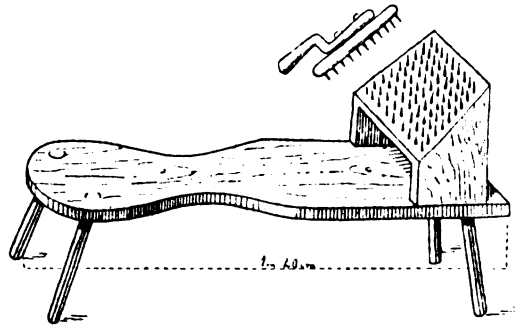
Аби зібрати пряжу з снуавки, бере ся її з 3-ого чопа верхньої победрини і звязує ся мотузком *чіни*, у місци, де перехрещують ся нитки на снуавці а цілу пряжу вяже ся у *ключки*.

Так приготована пряжа йде на *осно́ву*; на *тканій* відважують як раз тільки пряжі в клубках; звичайно дають трохи більше на тканє як вага показує, а се на те, „аби ткач не був голоден та аби полотно не дерло сі“.

99 Снуавка. а) победрини; б) колудрабок; 1. 2. 3. 4. чопи; с) снуаваник.

Вовна. На весні, занім вівці підуть у полонину, стріжуть їх зелізними ножицями; зібрану вовну варять, полочуть до чиста на воді, сушать, скубують руками, *чістри* = *ґраблюють* на *ґреблю* (обр. 100) таким способом, що накладають вовни на *дряну*, а *ґреблом* потягають до себе; з того виходить *чистий волос* і *штим*, (пуста, коротка, спідна вовна); з перечістреної вовни роблять кужелі, тчуть їх на веретено, а з сего звивають у клубки, які віддають ткачеви на виріб сукна (див.: Домашній промисл).

100 ґребло На стільци *дряни*, верх неї властиве *ґребло*.

Крашенє готового сукна таї пряжі на ліжники, належить до звичайних занять Гуцулів. Сукно, уживанє Гуцулами, має або природну барву вовни, з якої воно вироблене, себ то: чорну, білу, сиву, темно-брунатну, або воно *крашіне*; ткач вирабляє сукно з некрашеної вовни, яке властители віддають з варстату під *фоблю* (гл. ст. 113 і 114), де воно *ніхають* у ступі; через угвітуванє ступою у воді став сукно густійше, *волохате* і вирівнує ся, через що

воно не промокає і в трівале; фольшоване тріває звичайно добу, за що млинар бере 4—6 кр. від метра. Сукно винає з фольша висушують на повітря; після чого *дублять* його для трівалости. Задля того виварюють суху вільхову кору так довго, аж відвар — *дубило* згусне, яке відливають до деревняної бодні; в таке дубило кидають сукно; винавши його по $\frac{1}{2}$ години натирають попелом, аби товщ і т. и. з него випрати, після чого сушать і витріщують.

Черлене сукно роблять із білого ось як: до кипячого лугу (з попелу букового дерева) вкладає ся біле сукно на 2—3 години, після того до осібної краски приладженої з *черчети* (кошенілі) змішаної з галуном і розпущеної в кипячій борщі з червоних бураків; у тій красці лежить сукно найдовше годину; в тім часі треба його часто й осторожно перевертати, а по годині висушити.

Чорне сукно вироблює ся з *мицьки* — вовни молодих овець, через що воно називає ся *мицьковé*; такого сукна не треба красити, воно лишить ся все одностаино чорне; уживають його особливо на сіраки для жінок.

Вовну із старих овець, яка в брунатнава, а сукно з неї ви-фольшоване рудаве, красять на чорно ось як: Сухі та спілі стручки вилущеного бобу заварюють враз із зернятами сонішника, брезілією та вільховою корою; відвар зливають до бодні і кидають туди сукно на 3—4 добі, перевертаючи його з часта, після чого сушать на повітрі. Таке сукно не тратить гарної чорної барви, воно стає густійше і трівалійше, але в руках воно менче делікатне як мицькове. Окрім сукна з перечістреної вовни роблять його ще із *штиму*, але таке сукно грубе, м'яке і значно дешевше, так нпр. *волосянки* — штани з волося вовни перечістреної коштують 5 злр., а із *штиму* 2·50—3 злр.

З перечістреної вовни вирабляє челядь на малих варстатах для себе запаски, задля того красить вовняну пряжу на зелено, жовто, черлено (червоно), а декуди на голубо.

Жовту краску роблять з зановіти (*Genista tinctoria*), яку сушать, після того піхають у ступі, і додавши кори з дикої яблуні та трохи потовченого галуну, варять у кваснім борщі з житнього грису, або у сирватці; відвар переціджують, заварюють на ново і кидають туди білу вовняну пряжу, де вона за пів години стає жовта.

Черлену краску роблять двояким способом; або, як повисше згадано, з черчети, або з материнки і з листя дикої яблуні; висушену материнку і листя піхають у ступі і поливають водою аж зробить ся густе тісто; се звязують у плахту, пригнітають каменем, через що витискають черлену краску, яку переварюють у борщі; саму-ж пряжу красять уперед на жовто, а відтак дають її до зга-

даної кіпячої краски, де пряжа стоїть так довго, аж стане червоною; чим довше лишать її у тій червоній красці, тим червонійша буде.

Голубу краску роблять ось як: збирають сиклини молодого парубка в дерев'яну судину, де полишають їх, звичайно на печі у теплім місці, дев'ять днів; скоро сиклини почнуть *кіснути* (ферментувати), додають до них трохи синього каменя і полишають ще на 3 дні у печі, через що творить ся амонново-мідяний окис темноголоубої барви; до сего вкладають білу пряжу, де вона стоїть аж дістане бажану (яснійшу чи темнішу) голубу барву.

На *зелено* красять пряжу тим способом, що кидають її уперед до жовтої краски, потім до синьої; в міру того, як довго пряжа в одній або другій красці поlezала, повстають ріжні відтінки зеленої краски.

Шите. Гуцульська челядь уживає до шиття ниток, які сама упряде; і полотно на *шматє*, і нитки до шиття — грубі, тому груба й *йигла* до шиття і *вуха* у неї велике; до переходу *йиглий* служить *йигівник* з дерева, кости або мосяжи, звичайно гарно *віписаний* (див. обр. 70. 3); перестаючи шити *тіче* шваля *йиглу жєлєм* у клубок або у шитє.

Полотно на шматє крає челядь звичайними *ножицями*, у яких в *ручка*, *вілиці*, що обертають ся на *чопу*, а в них *вістрє* з *жєлєм* і *тілє* — тупий бік.

Сорочка зложена з отсих куснів, названих від частини тіла, яку вкривають: *павухи*, *плєчі*, *підолічє*, *пєли*, *рукаві* з цікаво *моршєними дудами* і *брацарєм*, *алтіці* — кусєнь під плечем у пахвині, аби можна руки лекше підіймати у гору; з боків вшите *клінє*; довкола шиї в чєлєдинська сорочка *моршєна* — творить *моршинє*, а мущинська постинана у клинці, пришиті до *прєшивки* — ковніра.

Поли чєлєдинської сорочки, одностайно широкі, сягають понизше, а мущинської, у долині ширші, повисше колін.

У *поркиницє* в дві *нагавіці*, між які з заду вставлене *клінє*, аби поркиниці у клубах були ширші, а з переду розділює їх *кочєрга* — розпір; поркиниці придержує на клубах *очкєр* — пересилений через *очкурник* — закований і зшитий горішний край поркиниці.

Занім шваля зачне шиття, *полєбит* (fastrygowac = anschlagen) уперед краї відповідних куснів шматє довгими *стїбами*, після чого зшиває їх густими стїбами; аби полотно краями не торочило ся *привєртєв* (poszewkuje) вже зшиті краї до середини і пришиває їх до полотна, через що робить ся з таких країв *рубєц*.

Шматє шеруть *пранником*, що має *лопáтку* і *фіст*, після чого зольять, переполюкують а висушивши навивають на *тачівку* — валок, і тачають *малівніцею*, у якої є *плечє*, *зуби* і *фіст*.

Окрашенем убраня займають ся *швалі*. „Лише тога дівка може стати доброю швалею, що піде у неділю рано шукати *швальку* — гусів мотиля Дюк сосновец (*Sphinx pinastri*); швалька має два ріжки на голові, вона гарна на око, як писанка; коли шваля найде таку швальку, бере її в руки а шиючи (у неділю) будь яке полотенецє, має відкусити від живої швальки правий ріжок, і рівночасно шиючи так промовляти: „яка ти є мудра і віписана, аби і я така мудра була вішити і віписати“; потім має вона той ріжок зїсти а лівий відрубати на відлїв мізним і великим пальцем і завити єго або зашити із чесником у попружку; чеснок хоронить від уроків а рожок від того, аби ніхто в шитю не перешкодив“, заневняла Настя Ковбчук.

Занім опишу роди гуцульського *шитя*, подам уперед для зрозуміня деякі поясненя. І так: *Полотно* є утканє з двох рядів ниток, які *поперєчують* ся, а то з поздовжних, що творять *оснòву* і поперечних: *тканя* — про що ближе при ткацтві. У густім полотні прилягають ті нитки туго до себе, натомісць у рідшім є між ними малесенькі *вічка*, через які перепахє шваля иглу желом потягаючи за нею *вовняну*, *шовкову* або *лїньину* нитку, наволічену череа *вуса* игли; у густім полотні мусить игла розсунути сумежні нитки полотна, аби утворити вічко. Сторона полотна чи сукна, на якій видно вишитий взір, се *правий бїк*, а противна сторона *лівий бїк*; правим боком зверненє шматє чи одежа на верх, а лівим до тіла; бїк полотна, звернений при шитю до швалі, називає ся *долїшний*, а тот від неї *горішний*; на право і лїво має тканина *кінці*.

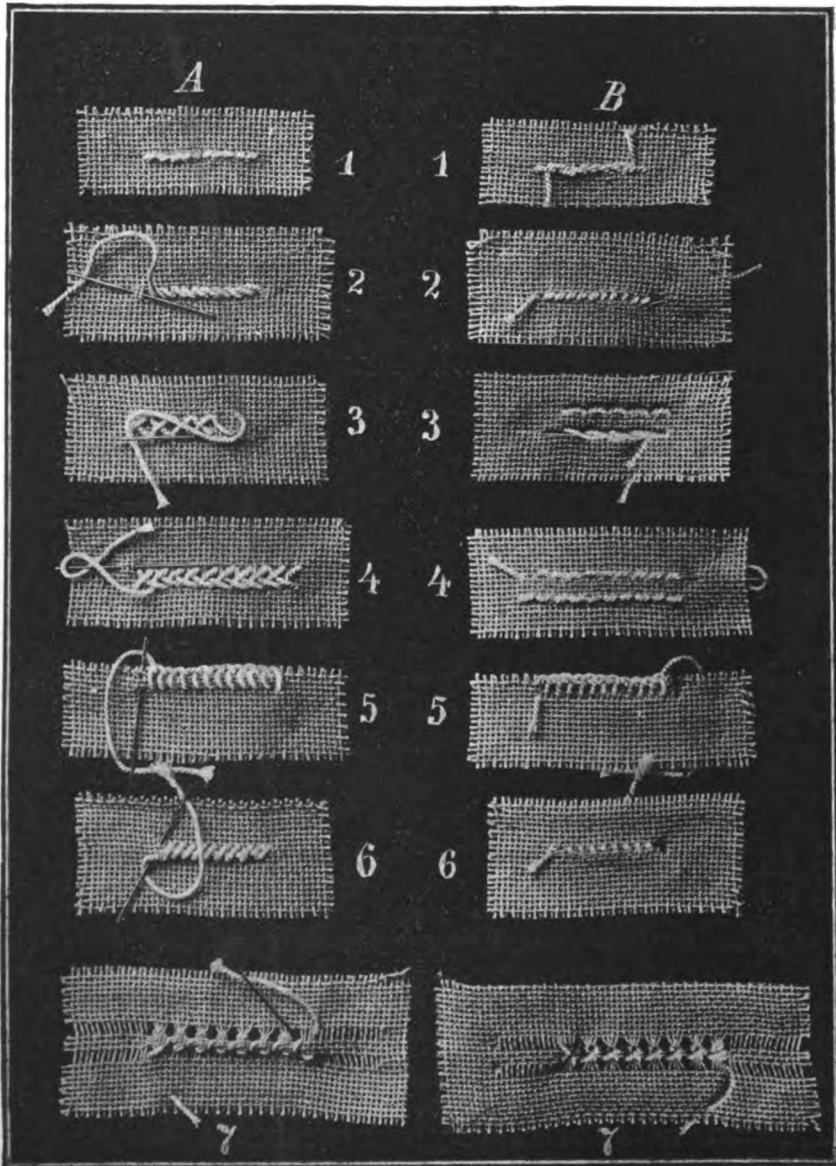
Як шваля перетягне иглу з ниткою через одно, а потім через другє вічко, зазначує нитка один *стїб* (у Бойків: сцїб, на Укр. стїбок); він може бути *прòстий*, *скісний* або *звислий* (прямовисний), а іти може *лїворуч* або *праворуч*; стїб є тоді *пòворотний* — *їде у стрїть*, як веде у прост противнім нацямі від попередного стїбу.

Шваля зачинає вишивати полотно від правої до лївої руки.

Стїби, що ідуть в певнім порядку по собі, поверх сталого числа ниток тканини, творять *шитє*; воно може бути *біле*, зробленє білою ниткою, або *чїкяте*, зробленє крашеною волїчкою, або таким шовком, куплєними у краму.

Обр. 101 і 102 показують 12 родів техніки гуцульського шитя, які удалось мнї зібрати. Для лекшого зрозуміня техніки дїбрана умисне рідка тканина з виразними вічками і груба нитка; образки під *A* показують правий бїк, а під *B* лівий бїк шитя: у кождім

шитю полишена игла з ниткою, аби показати стїби, а надто декуди і положеня игли, або швальної нитки; вистаючі кінці ниток вказують де розпочате, або скінчене шитьє.

101. Способи гуцульського шитья. *A.* правий бік. *B.* лівий бік. 1. Прощить; 2. Плетений шнурок; 3. Хрестики; 4. Плетіння; 5. Обметця; 6. Шитий шнурок; 7. Цирка.

Подаю тут короткі пояснення техніки родів гуцульського шиття ; при них додаю і німецькі назви, які подала мені з ласки своєї Вп. Пані Люїза Шінерер, учителька ц. к. фахової школи жіночих робіт у Відні, — та вказівки що до техніки тих родів шиття. Образки 101 і 102 представляють роди гуцульського шиття ось в яким порядку :

Обр. 101. 1. *Пробиття* (Steppstichlinie) виконує шваля короткими, густими, поворотними стібами. На грубій тканині відчислює вона для кожного стібу те саме число вічок ; у тонкій тканині „має шваля міру в оці“, куди повести иглою, аби шиття було рівне.

Обр. 101. 2. *Шнурок плетений* (der Stielstich). Шваля робить голкою на правім боці один укисний стіб в перед а на лівім боці один поворотний простий стіб, причім нитка лежить усе по правім боці игли.

Обр. 101. 3. *Хрестики* = *вічка* (der Kreuzstich). Шваля виконує в перекутнім напрямі через сталє число ниток полотна по два скісні стіби на вхрест ; ті стіби веде вона що раз дальше у вічка так, що з лівого боку виходять два рівнобіжні стіби.

Обр. 101. 4. *Плетінкі* (die Kreuznaht) робить ся на правім боці виконуючи иглою від правої руки до лівої у гору поверх сталого числа ниток один скісний стіб, потім від правої до лівої у долину поверх такого самого числа ниток другий скісний стіб, причім робить голка на лівім боці прості поворотні стіби.

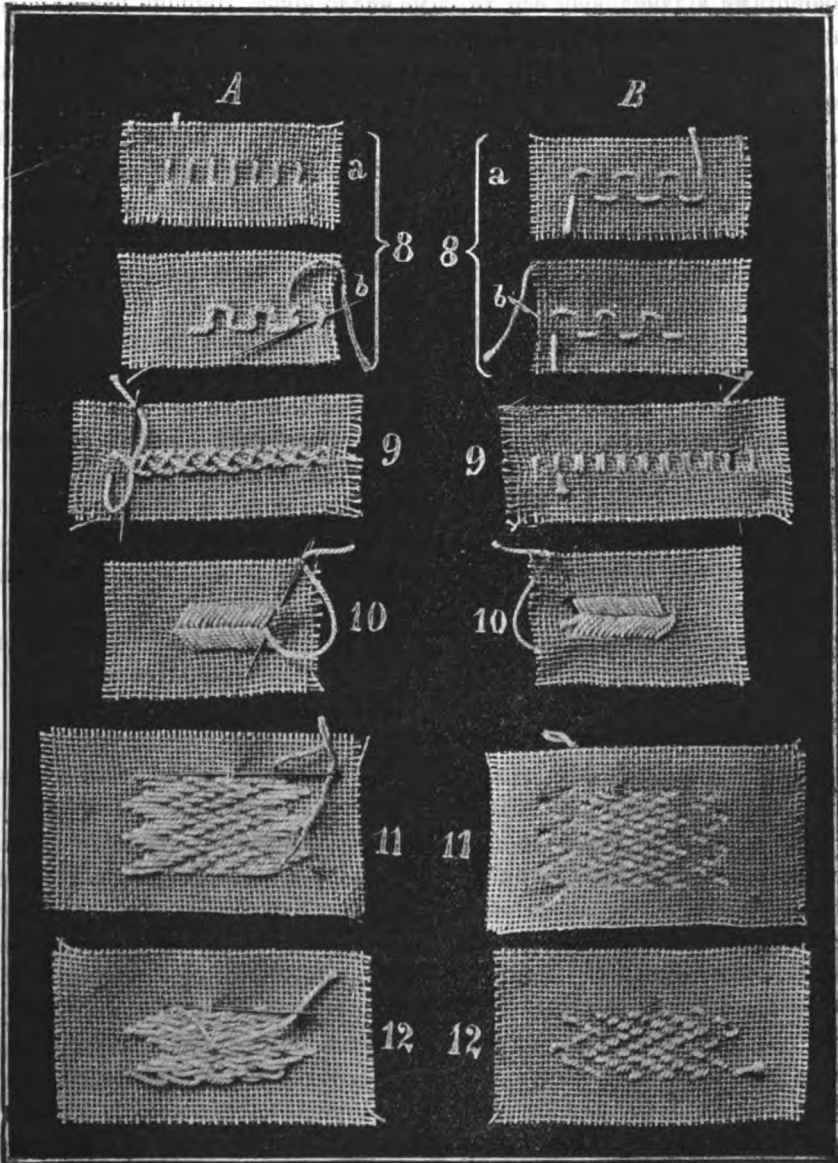
Обр. 101. 5. *Обмітка* (Der Festonstich = Schlingstich). Шваля ловить иглою край тканини ведучи иглу від лівої до правої так, що волічка лишає ся все під иглою, а коли шваля иглу витягне, творить волічка ключку.

Обр. 101. 6. *Ключкі* (Das gestickte Schnürchen). Шваля веде голку скісно у полотно так, аби нитка, від лівої до правої руки у ключку зложена, ішла поверх игли. З лівого боку робить игла лише скісні стіби. Таке шиття виконує шваля або по сталому числу вічок або „на око“.

Обр. 101. 7. *Цірка* (Durchbruch in punto tirato-Technik). Аби зробити цірку, витягає шваля в один бік партиями по 2, 3 нитці полотна, після чого обмотує решту ниток або вяже їх звичайно білою ниткою, рідко коли барвною волічкою, у зори, уживаючи до того різнородних стібів. Образок 101. 7 представляє звичайну вузку цірку, на яку витягнуто з тканини по дві, а полишено між ними три нитці. Дальшу роботу зачинає (у тім образку) простий стіб від лівої до правої, на правім боці поверх чотирох ниток у 4-те вічко, звідсь на лівім боці скісним стібом від правої до лівої у четверте вічко на правий бік, тут дальше простим стібом від лівої до пра-

вої у четверте вічко, лівим боком скісним стібом у четверте вічко а на правім боці з долини у гору, після чого іде знов один скісний а другий простий увислий стіб і т. д.

102. Способи гуцульського шиття. А. правий бік. В. лівий бік. 8. Решітка; 9. Кіски; 10. Соснівка; 11. Нізіне; 12. Нізіне у стріть.

Коли держати ся докладно описаного порядку стібів, то виїде на лівім боці хрестикове шить (обр. 101. 3).

Обр. 102. 8. *Решіткі* (Okastich). Се шить виконує шваля двома наворотами відчислюючи все те саме число вічок. Перший раз а) веде вона на правім боці увислі а на лівім прості рівнобіжні стіби; б) дійшовши так до кінця тканини наvertsає на правім боці иглою ведучи її по під і поза увислий стіб так, аби игла, ведена на право по під увислий стіб, виходила на ліво від него а відси, ведена на ліво по під дальший увислий стіб, виходила з під него на право.

Сей спосіб шитья звисний на заході Европи лише з старогерманських вишивок, куда він певно взятий з наших вишивок, як се вказує назва зго *Okastich* (око = вічко), що відповідає *решіткам*, які задержали ся доси у нашого народу.

Обр. 102. 9. *Кіскі* (Slavischer Zopfstich) зачинає шваля на правім боці скісним стібом від лівої до правої у гору поверх четвертої нитки, потім веде иглу лівім боком увисло через четверте вічко на правий бік, переводить її потім перехрещуючи попередний скісний стіб від правої до лівої скісно у гору у осьме вічко на лівий бік, робить тут увислий стіб з гори у долину у четверте вічко а виходячи иглою знов на правий бік виконує від лівої до правої скісний стіб через осьме вічко на лівий бік, а тут увисло через четверте вічко на правий бік і в осьме вічко скісний стіб і т. д.

Таким шитьм творить ся на правім боці *кіска*, коли тим часом лівий бік показує по 2 при собі лежачі увислі стіби поверх чотирох ниток полотна.

Кіски і *плетінки* (обр. 101. 4) дуже подібні, нераз можна їх пізнати аж з лівого боку, де кіски мають подвійні увислі стіби а плетінки два прошитья (обр. 101. 1).

Обр. 102. 10. *Соснівка* (Getheilter Zopfstich). Се двобічне шить. Уперед робить шваля в один бік на правім і лівім боці скісні стіби поверх означеного числа ниток полотна поступаючи по кождім стібу і на правім і на лівім боці о одно вічко дальше. Другий бік соснівки робить вона так само, тільки веде стіби противно, як при першім боці.

Обр. 102. 11. *Нізінé* (Ruthenischer Plattstich mit Vorstichen): воно робить ся скісними стібами веденими поверх одної поздовжної нитки основи то в гору то в долину на перед у стало означене вічко, (у 3-е, 4-е або 5-е), від чого стіби будуть коротші або довші, але усе мало скісні, бо переходять скосом лише поверх одної поздовжної нитки. На обр. 11., який показує таке шить, виконане воно через дві поздовжні нитці основи а то на те, аби ліпше показати спосіб шитья. Скісні стіби, які дають взір — довгі, вони йдуть усі правим боком

полотна, а на лівім боці видно лише короткі стіби: поміж їх рядами видно одну нитку (тут дві) полотна, поверх якої не переходять стіби.

Обр. 102. 12. *Нізівне у стріть* (Ruthenischer Plattstich mit Rückstichen) ріжнить ся від попереднього тим, що стіби не ідуть наперед, але у стріть; на лівім боці тканини переходять вони лише поверх одної, а найбільше двох ниток основи. І се шить виконує шваля поверх сталого числа ниток основи скісними стібами то в гору то в долину. Як в часі шиття не хоче шваля обертати полотна, то лишає волічку усе по правім боці игли.

Оба шиття (11 і 12), називають ся від того *нізівне*, бо шваля шивє з *низу*, по лівім боці, а взір виходить на правім боці полотна.

Німецьку назву Ruthenischer Plattstich надала пані Шінерер тим обом родам шиття, бо пізнала їх аж зі взорів, які я їй післав; се шить звісне лише руським швалям.

Комбінуючи наведені роди шиття, добираючи надто черленої, жовтої, зеленої, голубої або чорної волічки чи шовку для кожного роду шиття або для певних піль тканини, призначеної на вишите, виводить шваля *узори*; узорів удалось мині зібрати в Гуцульщині більш 200; тут подаю деякі на хромолітографічній таблиці IV і на обр. 103, виконанім по фотографічним знімкам з оригіналів*). Кождий з тих узорів має свою назву, які по більшій частині схожі з назвами вишивок, уживаних на Покутю.

Такими і подібними узорами украшають швалі: сорочки, перемітки, фустки, сердаки, холошні й онучі.

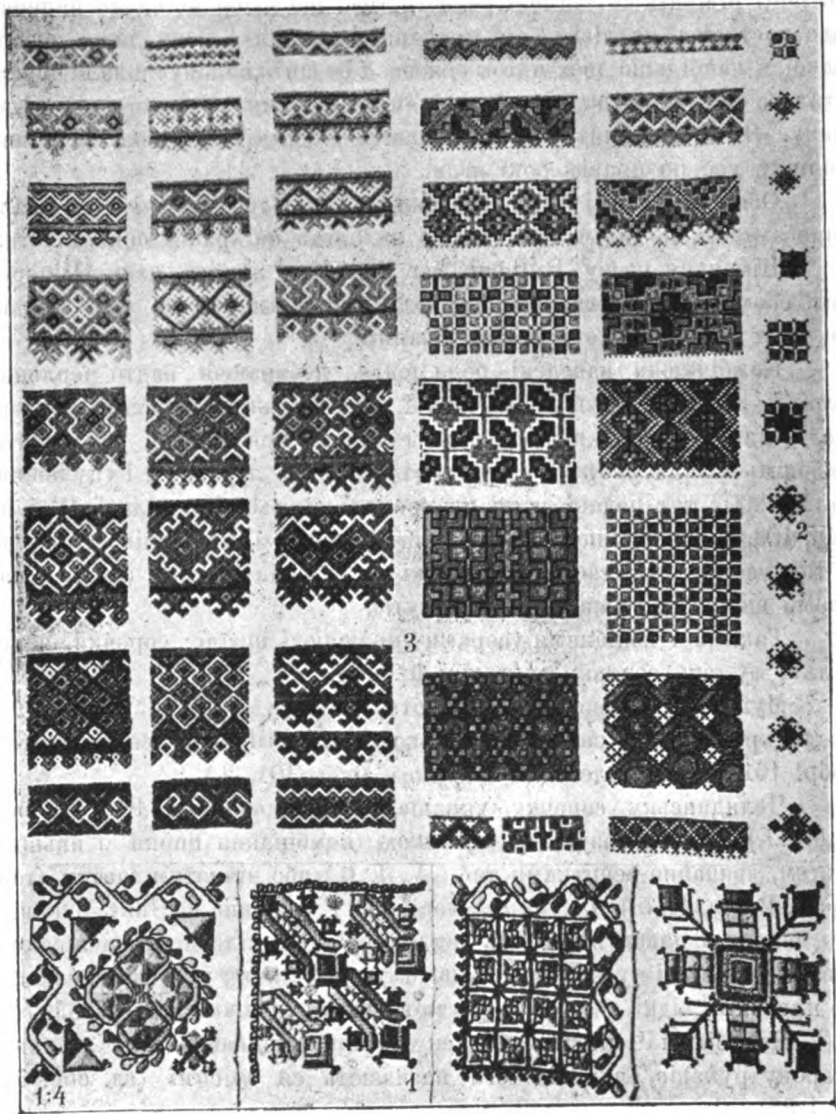
Муциньську сорочку обшивають „до округи полей“, на дудах, надто краєм пазух звичайною циркою (обр. 101, 7.), декуди шитим (обр. 101, 6.) або плетеним шнурком (обр. 101, 2.).

Челядинську сорочку украшають циркою (обр. 101. 7., таб. II. 6. 7.) краями пазух, а *мережкою* (комбінація цирки з иньшим шитєм, звичайно решітками таб. IV. I. 6.) або чічкатиим шитєм (таб. IV. I. 2—4., II. 5.) *плечики* = горішню і зверхню частину рукавів, що спадає з плеча на рамя; задля украшеня плечиків вишивають швалі відповідні кусні полотна, потому *вставляють* їх — пришивають до плечиків, відки ті кусні називають ся *уставками* (гл. обр. 63, 76).

Над білим Черемошем і декуди інде вишивають цілу зверхню сторону рукавів, які від того називають ся *писані* (гл. обр. 71, 77 і 82).

*) Ті оригінали, як і инші взори гуцульського шиття, є тепер власністю „Клубу Русинів“ у Львові.

На перемітці украшають чікатим шитвом лише *циби* — ависаючі кінці (гл. обр. 75, 79 і 81); вишиті частини перемітки називаються *вабори*; надто обшивають краї *цибів* обміткою (обр. 101. 5).

103. Ввори гуцульського шиття.

Брацарі, краї дудів пришитих до *моршеня* (таб. IV. 1.) рукава, обшивають також обміткою. Брацарями сягають рукави аж до *живчика* (Puls).

Сердаки (таб. II. стор. 128) украшають обміткою (обр. 101, 5) довкруги, а холошні на долішній частині ногавиць, які завертають поверх холяв, надто і частину онуч, що, оповивши стопи, огортають ноги повисше кісток, творячи там холявки (таб. I. титулова).

Побіч обмітки кладе шваля на холошнях і онучах звичайно ще решітки (обр. 102. 8), добираючи до черленого сукна жовтої і зеленої а до чорного черленої і жовтої краски.

Подам тут еще поясненя до табл. IV. :

I. 1. а) і II. 1. а): *дуди* рукавів; у першої *брацар* (с) обметений (обр. 101. 5) а дуди вишиті чічкато хрестиками (обр. 101. 3); у другої (II. 1), брацар (с) не обметений, а дуди прикрашені решітками (обр. 102 а) і прошитим (обр. 101. 1); під дудами *моршненé* (б), яким дуди сполучені з рукавами.

I. 2—6 узоря, якими швалі украшають вуставки.

2—4 виконані хрестиками (обр. 101. 3), і перешиті плетеним шнурком (обр. 101. 2), плетінкою (обр. 101. 4), шитим шнурком (обр. 101. 6).

I. 6. *Мережка*: комбінація решіток, кісок і цирки.

II. 2, 3, 4, 6 і 7 узоря, якими швалі украшають дуди челядинських рукавів: 2. *ріжкати*, виконані решітками (обр. 102. 8) а обведені прошитим (обр. 101. 1); 3. *шугі*, комбінація решіток (обр. 102. 8) шитого шнурка (обр. 101. 6), по середині плетінка (обр. 101. 4); 4. *головчесті*, комбінація решіток (обр. 102. 8), кісок (обр. 102. 9) а по середині цирка (обр. 101. 7).

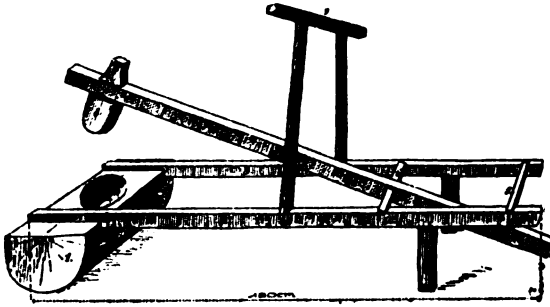
II. 5. вуставка, виконана нізіним шитим у стріть (обр. 102. 12) і плетеними шнурками.

II. 6, 7. Мережки на дуди; комбінації решітки, кісок і цирки.

Олій. Сімя і зерно лену сушать у печи, а пересіявши до чиста, піхають у ступі на муку. До піхання уживають двояких ступ: *ножинної* і *походючої*.

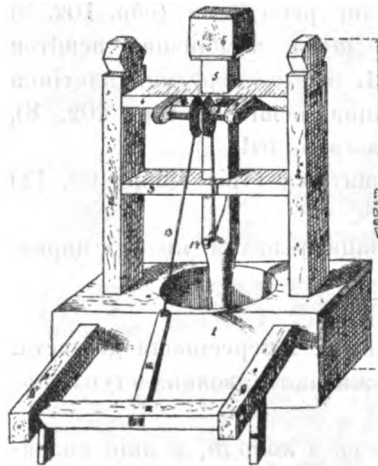
Ножина ступа (обр. 104) складає ся з *колоди*, в якій видовбана *ёма*; дно ями покрите *капою* — залізною бляхою; в колоду зашпунці і прибиті до неї дві *підвалини*, підперті на *лабокx* і сціплені *попругою*; коло лабок ходить у підвалинах *вал* з *кляпачём*; на кінці кляпача зашпунці *кляпа*, покрита зі споду залізним *постолом*. По середині підвалини уміщений *ручник*; хто піхає, держить ся его руками, став одною ногою повисше а другою понизше вала, підносячи кляпач у гору; скоро пустить кляпач у долину, паде кляпа у колоду, де піхає сімя.

Походюча = *прохідна ступа* (обр. 105) зложена з колоди з видовбаною ямою; у колоді уставлений *врем* з двох у колоду прямовисно запушених чотиригранних *стовнів* і з двох рівнобіжних

104. Ножина ступа. 1. колода, в ній яма; 3. підвалини; 4. лабки; 5. попруга; 6. вал; 7. клюпач; 8. клюпа; 9. ручник.

поземних *правил*, *вишнього* і *нижнього*; через чотиригранні діри, видовбані в обох правилах, ходить чотиригранний *макогін*; він у долині стіжковато стесаний і зі споду прикритий зелізним *постолм*, а у горішнім кінці закінчений широкою *головою*; у горішнє правило запушені по-

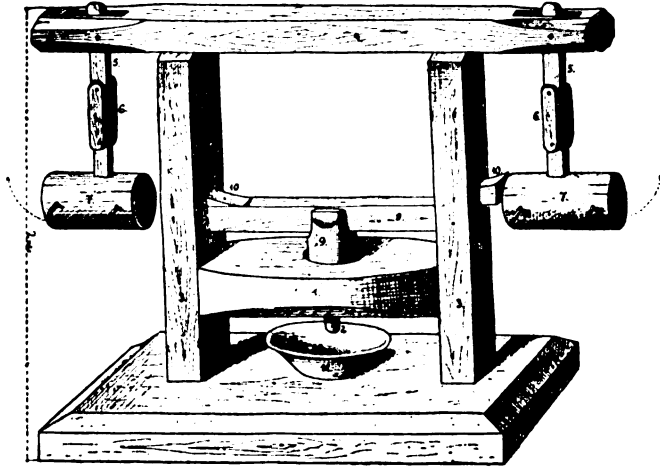

105. Походюча ступа. 1. Колода; 2. стова; 3. нижнє, 4. вишнє правило; 5. макогін; 6. голова; 7. жєбки; 8. вал у жєбках; 9. підножя; 10. лабки; 11. вал; 12. ступатень; 13. шнур, що переходить рівцем в округ колїсцяти, привязаний до клюка 14.

земо дві *жєбки*, посеред яких обертає ся *вал* з *колїсцем* вижолобленим на обводї; в один бік колоди запушені два сильні *підножя* з *лабками*; на кінцях піднож ходить *вал* а посеред него запушений *ступатень*; до другого кінця ступатня прислений шнурок, що їде відси горі, дальше жолобом колїсцяти у долину до долїшньої частини *макогона*, де він привязаний до *клюка*. Піхаючи треба тиснути ступатень у долину, тоді підтягає він шнуром *макогін* у гору; як пустимо ступатень, спадає *макогін* на зерно і піхає его на муку.

Першу муку з піхання пересївають ситом відкидаючи луску зерна, після чого піхають її другий раз, *аби аж змокла* — здохčila; *тоту другу муку* сиплять у корито і додавши до неї трохи теплої води, мнуть її руками так довго, аж буде з неї крізь пальці виходити олій, як здушити її в руці. Так перемнату муку дають на плиту у малу пічку, яка поставлена зараз коло олійниці; тоту плиту обмащують

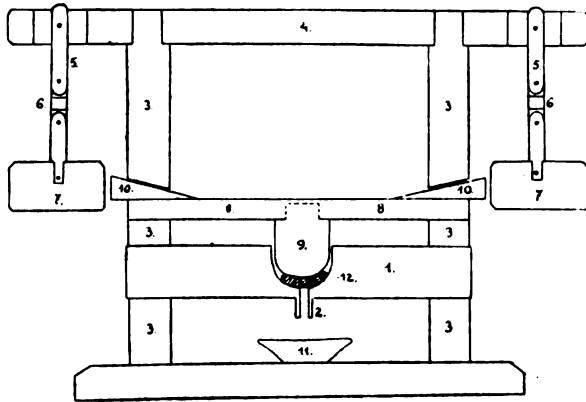
по краях, аби мука з неї не спадала, бо її треба все мішати. На тій пічці пражить ся мука (яку треба все мішати) так довго, аж буде дуже горяча, але не сьміє *замкруміти* — перепалити ся; горячу муку згортають через *фіртку*, зроблену у березі плити, у *волосовий кап* з *гогобником* — шерстяним остро закінченим мішочком із 4 кляпами, після чого закидають кляпи того капа одну верх другої і вкладають так

106. Олійниця 1. колода; 2. цівка; 3. стовпи; 4. правило; 5. скраклі; 6. скракники; 7. тарани; 8. стріла з зацеєм; 9 і 10. клини; 11. миска.

зложеніи кап у яму *олійниці* прикриваючи кап *денцём*.

Олійниця. (обр. 106 і 107) зложена з *колоди*, посеред якої видовбана діра з *цівкою*; колода *завязана в сліпах*, придержуваних у горі *правійлом*; на вистаючих кінцях *правила* запусчені *скраклі* — кусні стесаного дерева, що можуть *свобідно в чопах повертати ся*; в долішнім *скраклі* в *скракник* запусчений *ціпко* у *таран*; по середині *стовпів* уміщена *рівнобіжно до правил* *стріла*, що може *свобідно ходити у стовпах*; під *стрілою* в *заїц*.

107. Перекрій олійниці 102, означена як 102. надто 12: кап.

Аби такою олійницею бити олій, треба двох людей; оба разом підносять тарани у гору і пускають їх з силою; тарани падають на клини, вбивають їх у стовпи, а тим самим тиснуть стрілу з заяцем у долину; заяц тисне на кап, через що стікає видушений олій цівкою у підложену миску. Се, що лишить ся у капу з муки після витиснення олію, називає ся *макух*; з сімяного макуха готують для себе кашу, дають вго до пирогів або з солею коровам, аби давали ліпшого молока на сметану; лінвний макух розпускають водою і дають свиням та телятам.

Копанé. У добре вигновнім городі копають *підмети* — градки, *городником*, де садять всяку *городовину* а найбільше *бурьяшку* = *рину* (бульбу), капусту, кукурудзу. *Городник* має дерев'яний *фіст* = *держівно* і залізну *лопатку* з *лійкою*, в яку вправлене держівно; колиж лопатка дерев'яна, то оковують її залізним *постолом*. Коли прийде на се час, *підгортають* городовину (бурьяшку) *сапою*; сапа має дерев'яне *держівно* = *фіст*, вправлене в залізне *вухо*, що вистає з плоскої залізної *жмені*.

За роботу у городі платять челядні по 20—30 кр. за днину.

Оранé. Хоч по віруванням Гуцулів *гріх землю пороти*, то всеж таки беруть ся вони що раз більше до ораня, прнспособлюючи до того місця, положені коло хат і звернені до полудня.

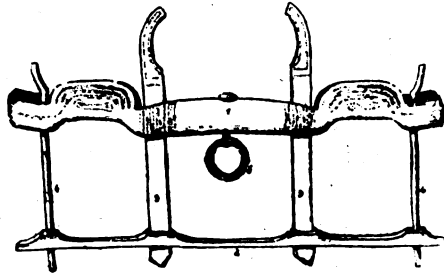
Аби-ж відвернути від себе усе лихо, яке може спасти за згаданий гріх, уживають проти того чарів. І так: не вільно зачинати орати ані у вівторок, ані у суботу, ані у повні місяця; того дня, коли хоче газда розпочати ораня, іде він перед сходом сонця до девяти чужих городів, бере з них по трохи землі і примовляє: „Що на тобі сї родило, нічьо на тобі не лишею, лише саме бйло; зчередую тебе, перенешу собі у свій город“. Як прийде у свій город, розсіває на нїм тоту землю, після чого бере хлїб у руки, прикладає хлїб до голови собі, коневи чи волам, тай каже: „Дякувати Господови, шо допоміг діждати цього хлїба їсти, так Господи допоможи цього діждати, шо на него орю“. Китичку зроблену з чеснику і волічки запишає у першу дїрку придорожа, зараз потім намочить собі у руку і бризкає сиклинами по худобі, аби її ніхто не урік, „бо при плугови найборше зробит сї шкода якас, то худобі то плугови“. Таке віруванє походить по часті з трудного каменистого терену, по часті відси, що Гуцули невіють обходити ся з плугом.

Дуже але на поле і на сівбину, як на поли є гадина, тому треба її доконче перед оранем зчарувати. Тож як газда узрить на своїм поли перший раз гадину на Благовіщенє, то іде у сирий ліс (не сухий), бере фої, що нападала на землю, і тикає її собі в литки пошід волосє у зістріть з долини, і так іде на чуже поле, легонько ступаючи, аби не губив фою з ніг; там тупне 2 рази ногою так, аби уся фоя упала, — „тогда буде вся гадь там тримати ся, а на его поли не буде через цілий рік ні одна!“

Плуг везуть із дому на поле на *бендюха* — двох під острим кутом збитих колесах, на яких плуг спочиває, не досягаючи землі; *придолоб* плуга причіплений *катником* до *колїсниць*; до придолоба пришрубований *ніж*, який рубав землю просто у спід; за ножем підтинає землю зі споду залїзний *постїл* і кидає її на плече дерев'яної *полицї*, до якої постїл пришрубований, від полицї ідуть до гори дві дерев'яні *цепїги*: підчас ораня перевертає полиця землю *морогом* — травою, у спід, а глиною на верх; земля так перевернена називає ся *кічка*.

Плуг тягне *кєгло* = пара коний у шлях, або пара *биків* у *вржі* (обр. 108); горішня частина ярма, що іде по карку волів, се *плече*, а долїшня під шияку *підгорниця*; плече і підгорницю вяжуть нерухомо два *смики*; аби шия вола не віхопила ся, то заткнені у діри в кінцях плеча і підгорниці *завівки*; по серединї плеча є *живець* — залїзне колїсце, або *рєзкрут* — колїсце з пареного прутя, через яке переходить *віс* = *кєж* колїсниць (воза, саний); аби живець не схопив ся з тяжи, придержує его *притикач* (клин), встромлений через живець і віс.

108. Ярмо = ярш. 1. плече; 2. підгорниця; 3. смик; 4. завівки; 5. живець.

До ораня стає все двоє людей; одно, звичайно челядина, веде за поводи коня чи воли, а газда, *плугатар*, держить *цепїги* плуга у руках; де терен убічний, там рачкує за плугом єще й хлопець, що відвертає підтяту кицку, бо вона хоче назад повалити ся туди, з відки її підтяв плуг, морогом у гору.

З таким трудом з'оране поле засївають Гуцули житом, вівсом, ячменем, після чого *шкорєдє* его *бороню*; борона має два довші крайні і два коротші середущі *арєбєтники*; в попереk хребетників

переходить шість тонших *éстиків*; там, де естики перехрещують ся з хребетниками, задовбані через них обох залізнi *чопи*.

Скоро *дійде* збіже, жнуть его серпами, вьжуть *перевéслами* у *снопи* і кладуть у *копи*, *аби сї влeжéло*; по 2—3 днях складають снопи з кіп у *кладні*; на кладню вбивають у землю *остреву* потому кладуть по при острову 4 снопи — *ниї*, гузарами у спід (шторцом), при чім загинають колос пнів до островениці, аби снопи *хрестáчні*, які накладені поверх пнів у хрест, не ломили колося пнів; у кладню іде 15—20 снопів; аби снопи у кладни не перемакали, укривають її *шéнкою* — себ-то гузарем снопа у гору, а розчепреним колосом у долину, поверх чого спливає вода, як по стрісі. У кладнях стоїть збіже доти, аж висхне добре, потому звозять его до дому, складають у криті обороги або на *пóдену* — підвисшеню з каміня укритого товсто сучем та соломою; обороги прикривають зверху соломою або єїном.

Збіже вимолочують звичайно в осени на *голоморóжю* — замералій землі, *цїнами*, у яких частина грубша, довпна, рівна, гладка, яку в руках держать, називає ся *цїпівно*, а друга частина, якою бють по збіжю, *білень*; білень причіплений до цїпивна *вүголомом*, з двох шкіряних *вілиць*, счіплених рухомо *ремінником* — ремінцем; у вилиці заходять кінцями цїпивно і білень; вони привязані шнурочком, аби не вихопили ся.

До загібування служать граблі, в яких є *держівно*, з грубшого кінця розколене у *розкіп*; розкіп іде у чотиригранний *валок*, в який повбивані прямовисно рівні дерев'яні *зубці*.

До відгортання збіжа служить *лопáта*, а до віяня подібна до неї, лише з коротшим держівном, *віячка*.

У кого є більше збіжа, той має до чищення куплений *млинок*.

В часі робіт у городі чи в полі не вільно переступити через який небудь знаряд, уживаний при тій роботі, бо сівбину вибе *град*, або зібє *плóва*, або з'їдять миши.

При роботі в городі або в полі не можна нічого їсти, бо птаха з'їла би *сівбину*.

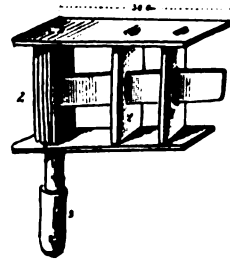
Проти птахів кладуть по городах *опуди*, *держачі* або *млинци*.

На *опуди* ставлять хрест із патиків, надівають на него *фелéгу* — подертий сердак, або сорочку, і вкривають старою *кресанею*.

Держáч (обр. 109) зложений з двох дощечок сповних з одного боку і по середині двома *пáльками*, а з другого боку карбованим *валком* з *фостом*, що обертає ся легко у дощечках; до валка при-

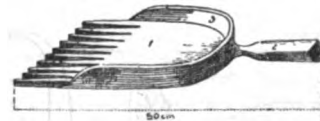
тикає кінцем еластичний прутик або така дощинка, що перебігає через два пальки; деркач заткнений фостом у землю; вітер обертає деркачем, причім прутик скаче з одного карба на другий, через що деркач тарахотить сильно і тим відстрашує воробці і. т. і. Деркачів ставлять по-дальше від дороги, бо від тарахкотання полохають ся коні.

Млинці, се дві під простим кутом збиті дощинки, що обертають ся за подувом вітру около поземої осі, яка переходить через місце сповня; вісь заложена на високім патнику.

109. Деркач. 1. пальки;
2. карбований валок;
3. фіст.

До збирання афин служить *гребінка* = *решітка* (обр. 110), у якої в *гребінь* з фостом, обложений *обручєм*.

110. Гребінка. 1. гребінь;
2. фіст; 3. обруч.

2. СІНОКОСИ.

111. Прятане сіна у стіг.

Коло хати є ще *пастівнік*, на яким літують свині, а надто *толока*, власність громади, в місцях каменистих, мочароватих, де *гляба* (годі) косити сіно; на толоці пасуть коні, вівці, маржина, як вернуть із полонин.

До роботи коло сіна треба *коси*, *греблів* і *вилій*; до коси треба *кўшики* з брусом, *бáбки*, *клевцї* і *мусакá*.

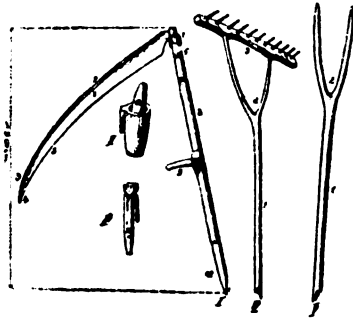
їно робить гуцул на *цáринкаа*, на *поли* і на *кiшнiцi*.

Цáринка се сіножать коло хати, на яку вивозить гуцул багато гною, через що і трава на ній найкрасша; на царниці пасе ся худоба *дóзiзна*, до св. неділі; а про те буде на ній сіно, бо вона гнійна; сiна з царинок не високі, тому і звуть їх *дрiбнички*.

Поле, далеко від газдівської хати, у верхах гір того села, в яким живе газда, воно не гноевє; на поли па-суть лише до Юрія ($\frac{5}{6}$ в. ст.).

Кiшнiця се частина полонини у верхах незамешкалих гір, призначена на сіно; вона загороджена, аби нiхто не пас на ній.

Коса (обр. 112. I.) має дві частини: залізну — *коса*, і дерев'яну — *кіс*; широка бляха коси називає ся *полотно* а хребет его *прут*; кінцева частина коло *ніска* коси називає ся *колос*, а заострений бік *жало*; з ширшого кінця має коса *п'ятку* з *пупцем*; п'ятку прикладає ся до горішньої частини кісати, в яким є *в'язка* на пупец; п'ятку придержує до кісати насунений залізний *перстень*, а верх того ще залізна *заківка* і дерев'яний *насклін* (клинок). *Кіс* — дерев'яне, так за довге, аби сягало косареви від землі аж під паху, має по середині просту *ручку*; другий кінець кісати гладко оброблений називає ся *рукодавник*; є й такі кісати, що замість рукодавника мають другу закривлену ручку — *калічку*, уставлену під простим кутом до попередньої ручки. Підчас *кошіння* бере косарь просту ручку у праву руку, а рукодавник або калічку у ліву.

112. I. Коса. 1. полотно; 2. прут; 3. колос; 4. жало; 5. вістрє; 6. петля з пупцем (тут закритий); 7. перстень; 8. кіс; 9. ручка; 10. рукодавник. II. Кушка, в ній брус. III. Бабка, на бабчарі 2. IV. Греблі. 1. держівно; 2. розкіп; 3. валок з зубцями. V. Вили. 1. держівно; 2. роги.

Кушка (обр. 112. II.) се дерев'яний, вижолоблений стятий стіжок з *вухом* до зачіплення за черес; в кушку вкладає косар *брус*, яким острить косу, і *мусак* — кусень виточеної криці; як вухо кушки відорве ся, то кажуть: *вухо учьало сі*. Се злий знак, особливо для парубків; таким проповідують, що *повишнула твоя дітка ногу* або *учьала сі дорога до дітки*.

Бабка (обр. 112. III.) має *бабчєр* — дерев'яний затесаний фіст з вухом (до завішення) і *бабку* — залізне маленьке ковало устромлене туго у бабчарі; уткнувши бабчар у землю, *клепле* косарь косу клевцем на бабці, а *мусаком правит* (рівнає) жало коси, аби добре і легко *рубала*.

Греблі (обр. 112. IV.) зложені з *держівна* і *греблів*; грубший кінець держівна розколений на половину у *розкіп*, а сей іде у дві діри *валка*, на яким повбивані прямовисно рівні дерев'яні *зубці*.

Вили (обр. 112. V.) є *залізні* або *дерев'яні*; *держівно* одних і других дерев'яне; дерев'яні вили закінчені двома *ріжками*, держівно у залізних вилий називає ся *суло*, воно входить у залізну *тулію* (лійку), від якої розходять ся чотири трохи вигнені тонкі залізні *ріжки*.

На *перегно́ю* — згнобній землі, роблять сіно два рази до року: раз на Івана — *сіно Іванішне*, воно довге, тверде, другий раз в осені — *ота́ву*, вона маленька, м'яка. Іванішного сіна дають зимою на *басарі́нок* — до подою, бо від него припускає корова *пильно* молоко; отавою годують телята, ягнята, кізлята; вони учать ся на отаві їсти, бо отава м'яка, *солодка*.

На *сухі́м* (негнобнім) поли, або у полонинах на *кішмі́ци*, роблять сіно лише раз у рік, аж воно виросте велике, себ то між Богородицями.

Скошене сіно се *полі́г*; воно не може висихати *вала́ми* на землі, бо у горах часті дощі, воно би від землі випріло, тому кидають его ще мокрим на *острові́ниці* — 2—3 метри високі смереки з сучем лише з дрібнішого обчімханим; на тім сучю затримує ся сіно, лежить лехко, вітер може його продувати, через що воно просихая, після того скидають його у *коті́ці*, де воно висихає цілком; з копниць зносять сухе сіно на *носі́льинках* — двох довгих дручках, до *стога́ до стобя́н на ві́му*. Аби поставити стіг, заткають у землю *остреву́* — 6—7 сяжінь довгий гладкий вершєк смереки. Забиваючи остреву у землю перевязують її сіном, бо *голу гляба лишити*, а до перевязаної не має *Юда* ніякого права, а як би не перевязав, то може вихор сіно ухонити, або грім его спалити.

До окола затканої остреви кладуть *пóдену* з каменя, вориня, сучя і т. і. аби сіно не лежало на землі, і від неї не *пріло*; копці́ кладе челядина (обр. 111), вона до того май *сохті́вни́ца* = *прикладні́ца*, а мушчини косять, обертають, громадять, загібають *пóволоки* (дороги, якими сіно носять і де воно губить ся), та мечуть вилами у стоги, де челядина держачись остреви ловить сіно граблями, розправляє руками і придоптує ногами. Аби вітер сіно не *почів* (аби вершок не здоймив), сукають *кола́ч із сі́на* (довге перевесло), а челядина, що стоїть на вершку стога, *намі́кає* (намотує) той колач на вершок остреви, що вистає із стога, і надоптує його добре; той колач хоронить і від того, аби дощ не *начу́рив* по при остреву у сіно.

Як стіг готовий, перекидують через него линву; з одного боку стога держать линву мушчини, а челядина спускає ся по ній другим боком у низ; прикладають також до стога гладку *носі́льинку* а челядина зсуває ся по ній у долину; дівки скачуть на бік, опираючись на носі́льинку.

Аби маржина не розтягала сіна із стога, огороджують его *опло́том* з вориня (обр. 113).

Через зиму осідає ся сіно під тягарем снігу і дощу так, що острєва стирчить далеко горі над стогом; такого сіна годі умирати, треба вго рубати пилою.

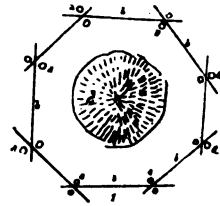
Сіно носять із стогів до дому або на поле, де маржина зимувє, у *петельках*, *цапарях* і *ключах*.

Петелькі се довгі грубі шнури зложені у петлю, якою накладане сіно стягають і по через плече закидають. Ними носять нараз небагато сіна і то лише з стогів, які стоять близько місць, де зимувє маржина.

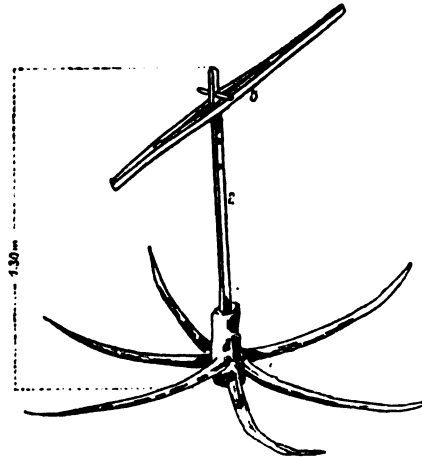
До дальшого *ношіння* служить *цапяр* і *ключ*.

Цапяр (обр. 114) се коло півтора метра довгий вершак смерічки, з якого обтісують гладко усї верстви сучя, полишаючи лише одну при грубшій кінці; тонший кінець — *шинар*, заструбують пласко; набравши сіна *пластами* із стога, накладають пласти через шинар кілька треба тай проти чоловіка (сили вго). притискають сильно ногами, аби пристало до верстви сучя, *рвкіном* (патиком у середині розколенім), аж він заскочить у *вїруб* шинаря; обмикавши сіно довкола, перекидають цапяр через плече, на яке він вистаючою частиною шинаря опирає ся а сіно держать верства сучя і плечі чоловіка.

Ключ се значно більший цапяр, в яким, коли вже сіно наложене пластами і придавлене розкопом, ідуть по під кінці розкопа, два патики — *наріжники*, а по під кінці тих двох другі наріжники, так що з надвіря тримає сіно верства сучя, а від плеча чоловіка простокутник утворений з наріжників, що зложені поверх сіна краями пластів. Ті наріжники не дозволяють, аби пласти сіна хилили ся над голову, та аби їх вітер з боків розправляв. З сіном у ключі наложеним (обр. 115) можна переходити хоть куди, воно дуже туго держить ся, з него не витрясе ся дорогою ані стебельце, хоть сіна тільки

113 Опіт. 1. пліт; а) коли. б) ворива; 2 стіг.

114. Цапяр. 1. кальбуки; 2. шинар; 3. рвкіп.

115. Гуцул несе сіно влючем.

наложено, що чоловік угинає ся під тягарем. Ключаминосять сіно з далека до місць, де зимує маржина.

Сіно дають маржині на *давани* — місци, де його скидають — а *тіршу*, те, що не їсть маржина, загібають і стелять під ківні корови, а звідси скидують у гній.

За *кошіня* платять косареви (против пори і робітника) по 30, 40 і 50 кр. на газдівськiм харчи, а по 50, 60 і 80 кр. на косарськiм харчи. Челядині за *громажиня* по 20 25 кр. на газдівськiм харчи, а по 30—35 на своїм *хлібу*.

3. Бутини. Сплавачка.

116. Гуцули підрізують смереку.

В бутинах — лісах призначених на зруб-би, рубають старе дерево, що має лише у верхку суча, а понизше воно гладке. Властитель такого ліса наймає собі *завідию* — чоловіка, який би усю роботу у лісі на себе *перебрів*; за-відця годить собі *легінів* — Гуцулів, що можуть вже у бутинах робити, або на *деньки*, тоді платить їм проти робітника по 1·20—1·50 зр. а слаб-шим по 80 · 90 кр. за днину, або на *сикман* — гурт, на цілий час ро-боти, або від штуки зрубаного дерева.

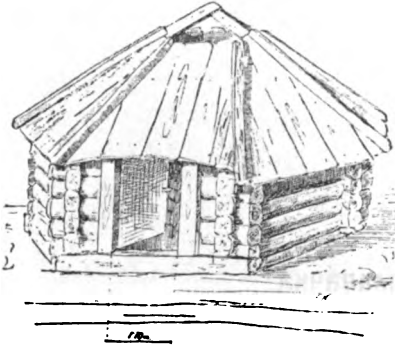
До веденя *ревахів* — рахунків, хто, кілька днів, кілька дерева і пр. зрубав, назначають собі *легіні*: *ру-блінника*, який на *шкаберках* (трі-

сках), осібних для кожного робітника, зарублює ножиком відповідні знаки, що служать до обчислюваня. Про ті ревахі подам ближше при полонинах.

Угоджені легіні кладуть собі у лісі на осінь *луб'янки* а на зяму *колиби*.

На *луб'янку* бють у землю 4 сохи, вяжуть їх у горі кілем а верх того вкривають лубем, яке привалюють камінем, аби вітер лубя не зірвав. Боки луб'янки вкривають лубем лише від заходу і півночи, два другі боки лишають отверті. Під луб'янкою настелять суча з фовю, моху і на тім сплять; перед луб'янкою горить ватра,

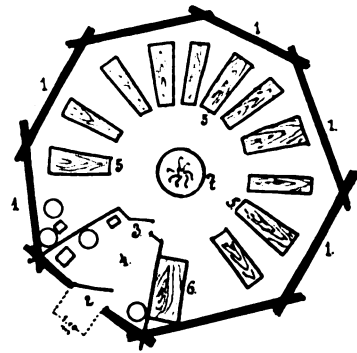
у якій варять їсти, сушать лудинь, а вечерами гуторять собі довкола неї.

117. Колиба.

На *колібу* (обр. 117) ставлять на півтора метра високий шести, восьми- або дванадцятигранний *оструб*, який імшуть добре, аби у *хату* не віяло; верх *оструба* кладуть кізля так, аби вони усі збігли ся у верху до купи (пірамідально); кізля укривають драницями або лубом, а верх сего смериковим сучем з фобою, лишаючи лише у верхку *прозір* для проходу диму. У *острубі* нема вікон, лише низькі

подвійні двері; задля того закладають в одній стіні шестикутного *оструба* одвірки на надвірні двері, а від кутів тої стіни *оструба* до середини дві стінці, а в кінці тих стінок кладуть другі одвірки на другі двері (обр. 118); частина *колиби* поміж дверима називає ся *хорімці*; у них держать воду, завішують по клинках *сарсаму*, а верх *оструба* *хорімців* складають пили. У *колибі* є *бита підлога* з *валобів* (вibraкованого дерева), або земля вкрита лубом, аби від землі не йшла студінь; на підлогу чи лубе кладуть *подложя* — низонькі танчани, зроблені также з *валобів* опертих на поперечних, у головах грубших а у ногах тончих низьких, *придінцях* — поперечках з кругляків; спати лягають на подложі вистелені фобою, головами до *оструба* а ногами до середини до ватри, вкриваючи ся сіраком або якою верінкою; підложе завідці уставлене коло стіни *хорімців*; у ногах подложів кладуть *заставки* з дощенок, аби не пекло у ноги від ватри; над подложями у головах прибиті полички, де летині

118. План *колиби*. 1. *Оструб*; 2. надвірні двері; 3. хатні двері; 4. *хорімці*; 5. *подложя*; 6. *підложе завідці*; 7. ватри.

складають свої *теркили* (річчя); окрім того стоять там горшки, мука і т. і.

Укладаючи ся спати, завішують летині сокири на клинках кожний над своєю головою, постолі кладуть кінець голови, аби

не засихали від ватри, а онучі стелять під себе, лягають на них, аби їх дим не проходив, „бо від сего дуть ся онучі“.

Посеред колиби кладуть піч зложену з *підсинок*, з каменя і глини, верх неї чотири 8—9 цалів грубих *приголовників* — бервен, які вимашують з верха глиною, аби ватра на глині розложена ліпше горіла; підсника на те, аби ватра не *імала сі* підлоги. Дим з ватри іде *провірем* (обр. 117) у верхку колиби.

До ватри годить завідця *кайма́на* = *кальма́на* — такого чоловіка, що порядкує у колибі, варить їсти, рубає дрова, кладе через цілу ніч ватру, і то так, аби людий не цекло, тай аби не було студено у колибі, він за те спить у днину; окрім тої роботи лагодить кайман на запас: сарсами, топорища, які укладає на *слембінні* коло димника.

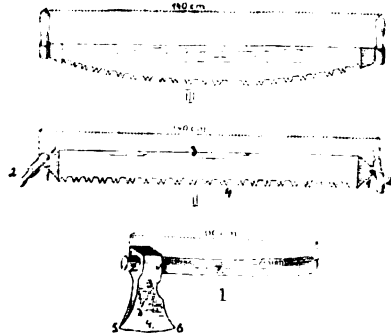
До роботи у бутинах беруть легіні з собою: звичайні *сокири*, *дорньинкі*, *кельгови*, *цаніни* = *саніни*, *ґрифи*, *праві і калюхаті пили*.

Сокира (обр. 119) має: *обух*, *павуху* (береги довкола дерев), *шию* і *плече з вістрем*; на вістрю є *носок* — кінець, що іде на двір, і *борідка* — кінець другий; до того *топоріще*.

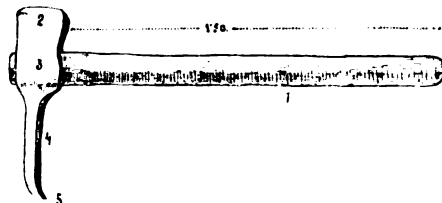
Дорньинкі, се сокири на довгих топорищах, спроваджені з Дорна — Ватри; ними стинають дерево.

Права пила (обр. 119. II.) має дві *ручниці*, в які входять вистаючі на оба боки *ручки*, *хребет* і *зубіте вістрє* (для лекшої роботи вирубують легіні що 2 зуби); такою пилою підтинають дерево, аби его звалити.

Калюхата пила (обр. 119. III.), у неї вистають ручки лише до гори, а зуби всі острі (невиломлені), нею ріжуть дерево в попереk.

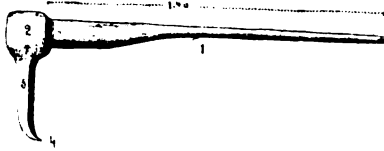
119 I. Сокира. 1. Обух; 2. павухи; 3. шия; 4. плече з вістрем, у якого є носок 6, і борідка 6; 7. топоріще.
II. Пила права. 1. ручниці; 2. ручки; 3. хребет; 4. зубіте вістрє.
III. Пила калюхата.

120. Гельгів. 1. топоріще; 2. обух; 3. павухи; 4. фавда з дзюбком 5

Гельгіт (обр. 120) має довге до пазух сягаюче грубе топориче, на яке він набитий; у него є обух, пазухи і 50—60 цм. довга *крижева* — на 4 боки однако широка *фáвда* з *дзюбком*; зачепивши дзюбком гельгова тягнуть ковбок на *пільгу* — рівне місце, або відвертають его на рівнім місці на бік.

Цапíна = *сапíна* (обр. 121) теж залізна; замість обуха має вона низоньку, широку *п'яітку*, до того широке вистаюче *плече*, в яке входить долішня частина топорича і кінчастий правий *штіль* з *палем*; топориче у неї так довге як у гельгова, лише значно товше, через що і ціла сапíна легша; нею підтягають ковбки на спадистім місці у гору.

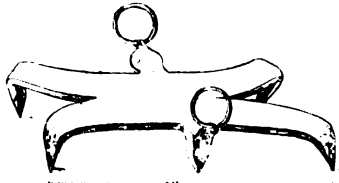

121. Цапíна. 1. топориче; 2. плече з п'яіткою; 3. штіль з палем 4.

Гриф — залізний кіл з довгим на 1·5 м. держівном; ним підважують або *гукáють* (тручають) ковбки.

Раки — (обр. 122) — (підкови під підошви) залізни на 4 до 6 *зубців*; раки прив'язують до підошви чобіт чи постолів, аби не совгати ся по леду та совських деревах.

Дерево держить ся *кóрелем* у землі; частина его при землі се *гузір* а горішня частина *верше́к*; сам верхній кінець смереки се *когúтик*; що року приростає один когутик і одна верства *сучя*; когутик закривлений се *кúдрик*; дерево укрите з верха *корою*; вона облуплена називає ся *луб*, *лубийі*; під корою є *нізка* (*sambium*), а під сею *трупíна*, на якій видно *лѣта*; в самій середині трупіни є *серце*, тому і називає ся дерево з середини: *сердешне дерево* = *сердешник*.

122. Раки.

— *Пень* се той кусень смереки, що лишає ся при землі, як смереку зрубають.

Молода смерека до 1·5 м. висока се *гаджúчка*, а *гаджúга* — смерека, до 3 метри висока, висша — *смере́ка*, а така, що має суче лише на верхку се — *сі́гла*; *сúче* (галузе) смеречини росте у *верства́х*, а кожде суче з дрібнішим творить один *пласт* (воно розстелює ся пласко); на сучю росте *фóля* (шпильки); сухе суче без фóї се *фóрост*; *сук* се пласт обчímханий із дрібного сучя; *ломáджя* се поломане сухе суче (форост); усохла смерека се *шуши́ця*; аби з смереки зробити шушицю, треба лише кору зі споду смереки *учёрти* (обдерти). — *Вівороть*, се смерека, яку вітер повалив. — *Корóда*, се дерево дуже суковате. — Так і у ялиці.

Смереки ростуть у лісах, *гаджуги* густо у *квічорах*, а *сігли* зрідка у *сіглах* — темно-зелених лісах, названих від таких смерек.

Груба стара ялиця се *башта*, а ліс такий *баштаннік*.

Дуб і інші листясті дерева мають *гіля* а сі *гілечка*, а на гілечках — *ліств*. Ліс, де ростуть дуби, се *дуброва*, *дубрівина*, а де росте бук: ліс *буковий*, *буковина*, *буковінка*.

Того дня, як колиба готова, а з сям поря легіням іти до роботи, не сьмів ніхто вийти з колиби на двір, аж перший вийде завідця, помолить ся на дворі, затеше три рази у перше-ліпше дерево, поверне назад у колибу і тут покличе на людей, аби лагодили ся до роботи; скоро легіні готові, випроважає їх завідця з колиби; на дворі поздоймають усі кресані чи шапки і йдучи за завідцею молять ся голосно. У перше дерево в бутинах рубає завідця три рази, причім падуть легіні на вколішки, говорять в голос Отче наші, кінчачи словами: „Єк Господь Бог допоміг нам в мирности зайти суда, так Господи Боже допоможи цесу роботу доробити і до дому зайти усему народови тай мині“.

Тепер забирають ся легіні до роботи; аби робота щасливо йшла, мусить щасливий з поміж них її *счинати*; а щасливий той, що вже у бутинах робив, та якому дерево ішло рівно, гладко, не підскакуючи; такий щасливий називає ся *счинанник*.

Дерево *підрубують*, або *підрізують* (обр. 116). Підрубують дорненьками при землі двох людей, а як воно дуже грубе — четверо, тоді 2 з них стає з одного боку, а 2 з другого; ті, на котрих бік має дерево повалити ся, рубають низше і *велику тріску*, через що буде більша *ствать* (ширше і глубше зарубають), а ті з другого боку рубають висше і *менчу тріску*.

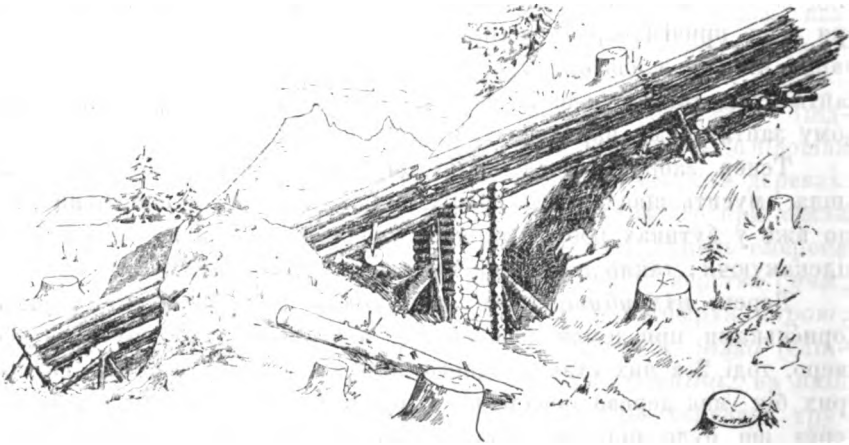
До підрізуваня дерева служать поперечні пили; як має дерево завалити ся у долину, ріжуть його з гори, а як воно має упасти під гору, підтинають дорнянками з гори а підпилюють з долини і *підгоняють клином*.

Скоро повалить ся смерека, *строжат* її — обтинають суче лишаючи з него 2—3 цілі при пни, і беруть ся до *лупління*; задля того *напорюють* смереку — стеують з неї вздовж сокирою луб широкости вістря сокири, і зараз луплють її, потім лишають на 14 днів, аби схла.

Тепер наступає *відгін*: легіні оброблюють гладко полишені кусні сучя, міряють сяжнями довгість зваленого дерева і перепилюють на *ковбки* і то на *третякі* (3 сяжні = 6·70 м. довг.), *четвертакі* (4 с. = 8·70 м.) і *куцки* (4·70 м. довгі). — З одної смереки може бути один четвертак і один куцак, а як смерека від пня гнила, буде з неї лише один третяк і один куцак, а часом лише куцак, як

вона *бортава* — в середині спорохніла; може бути і так, що смерека від гори спорохніла, тоді не буде кудяка, лише четвертак або третяк. — Позісталі верхки дерева та суче розрубують, складають у *могилу* — у *лім*, тай палять у лісі.

По відтині йде *обгін*, значить *спрѣтуваня* усього дерева у *вб-рожи* = у *стрип* — на купи, *раґашами* — дорогами, до того дїбраними; сю роботу роблять в часі посухи, аби скорше і лекше було, як *упаде погода* (дощ, сніг, голоморожа) дерево гонити; до такого спрѣтуваня став 2 людей з сапінами, а третій з колом; сей має також путню з водою; ті з сапінами тягнуть дерево а третій підтрчує його колом кроплячи водою; від неї став дерево совське, воно посуває ся лекше за сапінами. Як є до того дорога, вивозять

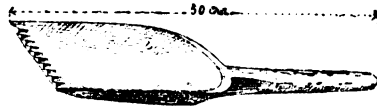
123. Рязи. У горі опирають ся рязинки на *нільгах* — ковбках устелених просто на землі; понизше підперті рязи ворами, а дальше над *сзвіром* кашацею, з відки перебігає ряза через перекопаний горбок; у долині перетяті рязи в поперек, аби мож побачити, як ідуть ворі і як опирають ся на них рязинки, аби утворити жолоб, яким посувають ся ковбки.

дерево корчугами до ріки, а як ні, то спускають у долину *стелинками* — 2—3 ковбки примцовані один до другого; по тих стелинках пускають *біляну* (окороване дерево) аж до *ризий* (обр. 123) — широких жолобів устелених з довгих вібляків.

Для уложеня рязий роблять легіні насамперед *дорогу* від місця, на яке постягали зрубане дерево або спустили його стелинами аж до *стїля*, звідки вивозять дерево на *корчугах* до ріки. *Дорога* під рязи мусить бути так дїбрана, аби рязи ішли все під тим самим нахилом, через що мусить дорога іти то просто то у закрути і перебігати часом кілька кілометрів стоками гір, долинами, по *мад сзвірами* (парови), потоки, *жолобини* (долинки межі двома горбами) і т. д.

Аби здовж обраної дороги устелити ризи, треба вперед поперерубувати *ломи*, розкопувати горби, зрівнати рови, потому здовж так приготованої дороги класти *ворі* або *кашиці*; *ворі* (вір = нечищений кінь, польс.: *kozły*, нім.: *Böcke*), се кусні ковбків оперті лише з одного кінця на двох *лабах*, вбитих міцно у землю; такі ворі усталені лабами від себе на боки, а фостами до себе; *кашиці*, се підпори зроблені з двох прямовисних стін з круглого дерева, підпертих з надвіря *медведями* (великими ворами) — місце між тими стінами закидане камінями; і на кашицях усталені ворі; по ворах устелюють *різи*, дерев'яні жолоби, зроблені з *ризінок* — вібляків призначених на те; устелюване починає ся від землі, де ворі фостами сходять ся; відси ідуть ризінки вже *в-похова* — похило, по ворах, до яких вони прибиті *тиблями* — дерев'яними кілками; ризінки, що ідуть *в-похова*, називають ся *облогами*, вони грубші від долішних ризінок, і служать на те, аби ковбок не вихопив ся на боки; ворі висші або низші, залежно від терену. Ризи аладжені так, що, чи вони ідуть просто, чи у *закрут*, то довгий ковбок не спинить ся, але біжить далі у долину ризою.

Вздовж ризий стоять *шихтарі*; один з них *кронівнік*, має у руці *черпак* (обр. 124) з ручкою, на роті *нарубленою*; черпаком *сїє* він воду

124. Черпак.

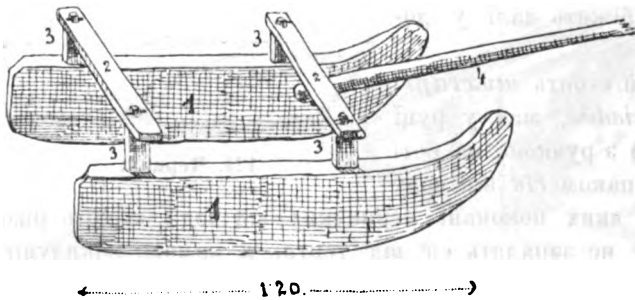
по ризах, здовж яких покопані кернички; від води стають ризи літом совеські, та не запалять ся від тертя, а зимою накиднують ризи снігом, від чого ловить ся на них *полєдиця*, по якій біжить ковбок дуже борзо з далека аж на великий *рагіш*, де є *столєц* — місце виложене вібляками, аби ковбки, що летять з силою з гори, не вбивали ся в землю, лише відскакували від стілця; при стілці з далеку стоять люде, вони відвертають на поклик: *Гой на* або *Гой враз* усі разом келговами ковбок, що спустив ся у долину, фостом на бік; се тому, бо як би другий ковбок трафив тому, що лежить, у *чоло*, то оба розлупали би ся *на нінащо*. Люде, що пускають ковбки з гори кличуть: *клейгов*! на те, аби шихтарі тай ті, що у долині коло стілця стоять, утікали, стерегли ся і ховали ся, аби їх не вбив ковбок, що летить ризами з гори з незвичайною силою і пруткістю; нераз лучає ся, що ковбок такий вискочить з ризи, полетить далеко в бік з силою, яка розторощує по дорозі усе, що подибле. На згаданий поклик *клейгов* відповідають уперед ті коло стілця, на знак, що упорали ся з відверненням ковбка, *кінатов*! Сей поклик повтаряють шихтарі один за другим, а коли

последній на самій горі його повторить, пускають другий ковбок. В часі, коли долішні відвертають ковбок, *ств кронільник* воду, шихтарі дивлять ся, чи не поповане що на ризах а ті у горі притягають нові ковбки з малих рагашів до ризий. Як що по-пеує ся, чи на стілци, чи коло ризи, кличуть зараз одні до дру-гих: *габбів!* на знак, аби не давали нового дерева, аж буде усе поладжене. Аж на поклик *кінатів!* і на відповідь *клейбів!* пускають другі ковбки.

Як уже усе дерево *видане* ризами, то відривають ризінки від ворів почавши від гори, і пускають їх у долину аж дійдуть до тих, що уставлені при стілци. По ризах лишать ся лише сліди земної роботи.

Чинність спускавня ковбків називає ся *свалом*.

Як упорали ся люде з совалом, то зоволять ковбки *корчугами* до ріки; *корчуги* (обр. 125) се сани з дуже короткими (1 м.) силь-ними *кърсами* звязаними двома грубими *насадами*, що запущені

125. Корчуги. 1. корси; 2. насади запущені у копилі 3; 4. дшель.

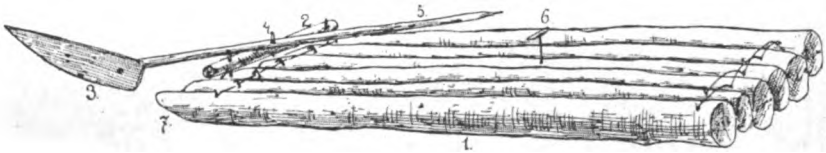
у *копильї*; передом корчуг іде *руді* = дшель з штельвагою. На такі корчуги кладуть де-рево, по 3—5 ковбків гузяром, а верхки їх во-лочать ся за кор-чугою; до тих верхків приби-вають *бігуні*, по

одному до кожного ковбка, так начіплять їх нераз і 20, особливо як дорога *способна*; бігуни вють ся за корчугою по легких закрутах так далеко, що нераз корчуги не видиш, а лиш ковбки немов вужі сунуть ся уперед; се, розуміє ся, лише зимою, як дорога добре снігом устелена і збита.

Над рікою *бгають* (перебирають) і *миглюють* ковбки, значить складають осібно третяки, осібно четвертаки і т. і. у *мигли* (купи). Ті, що миглюють дерево, називають ся *миглаші*. Перебрані ковбки кладуть на зарінок, а як той повний, пускають *гать*, якою горі за-ставлена ріка; вода, що *зненана* і з великою силою приходить, творить *півінь*, а тотя забирає ковбки, зложені на зарінку, і несе їх аж на *прістав*, де у ріці є вже з допливів велика вода.

Сплавачка. Як при приставі в *трачка* = *фірас*, де ріжуть тертиці, то вилловлюють туди ковбки, кілька їх треба, а решту — *марфу* збивають у *плоти* — *дараби*. Задля того ловить кожний керманич для себе при повени ковбки, які вода несе і які собі сам вибере. В перший ковбок, який хоче брати, затинає у чоло вершака два рази сокирою на-вхрест, потім *кочів* тото дерево з води на *пільги* — на два ковбки при березі в поперек ріки уставлені; як *напільжить* (накочав) собі, кілька йому треба на одну *тальбу* (обр. 126) — частина дараби, якої широкість залежить від широкости й глибокості ріки, то *підчулює* — стинає зі споду укосом, кожний вершак ковбка, аби він чолом не вдарив у камінь, після чого затинає кожний вершак три рази на-вхрест, *ирстячі* тото дерево словами: „Во імя Отца . . . . . Амінь“. Тепер заверчує у крайні ковбки *рзкруте* — молоду смерічку печену у вогни і коло вогню кручену, і заплішує тото розкруте до одного з дальших ковбків; а від сего бє розкруте дальше, так що поробить з тих розкрутів

126. Тальба. 1. Ковбки підчулені від чола 7; вони повязані в поперек розкрутем; 2. столец, в яким ходить на сворени 4. керма зложена з дошки 3. і друга 5; 6. свердел або сохар.

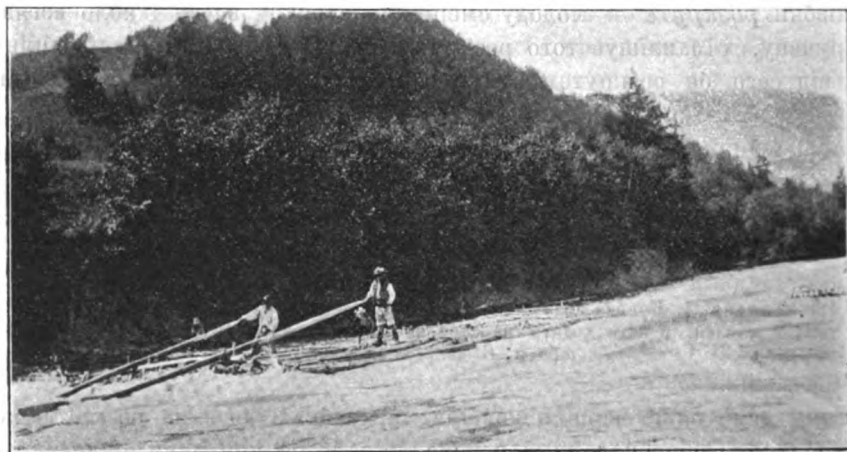
ланц, який вяже вершки ковбків; в ковбках, до яких розкрути не прибиті, а лише над ними переходять, бє по при ланц *стражі* = *клюкі*; таке легке сполученє придержує ковбки разом, окрім того дозволяє кождому ковкови з осібна, розсунути ся, піднести ся, як ідучи водою, натрафить на *скоки* — вистаюче каміня. Гузарі ковбків цілком не сповні з собою, бо вони грубші, підносять ся або розходять ся більше над каменем, як вершки.

До першої так зложеної тальби робить керму; вона зложена з *дошки*, якою *відвертає ся* воду і з *другаря*, що *своренем* ходить у *стілци*, який зроблений на самім передї тальби; коло керми вбиває керманич *сохар* — кавалок розсохатого дерева, на яке кладе всю свою *теркілу*. Так зладжену тальбу стручує тепер з *пільги*, спускаючи її вершаками на воду; до тої тальби зсилює *гакарями* — міцними розкрутами, другу, а як годеи вести, ще і третю. Кілька тальб зсилених одна за другою дають *надівжницю*; 20—30 тальб одна за другою дають *гарем*, ним може

іти на Бистреци, як невелика вода; дві тальбі в ширш збиті се *нашіриця*; *ківетора* = $\frac{1}{2}$ тальби. На кінцевій тальбі кладе керманнич другий столець і лише одну керму; до крайного гузяра прислює *цвайку* — довгу смерекову жердку, якою притримує до берегу дарабу, аби її вода не взяла.

До *збивання* одної дараби потребує звичайно 2 дні, а пускає ся з нею долів рікою аж тоді, як друга повинь прийде (із розгаченої горі ріки). До одної дараби стає тільки людей, кілько в керманій у ній.

Як мають *пущати дарабу долів*, то держить один керманнич за *цвайку*, другий іде по дарабі з сокирою у правій руці і зачинаючи від крайного ковбка, перехрещує до сходу сонця кожний

127. Гуцули гонять дарабу.

ковбок *ніском* (носом) сокири і каже: „Як я вас тепер усіх *назначив*, так *поможи* мнї *Боже* *відвести* вас туди, *куда* *гадаю*“. Потім *затинає* три рази *сокиру* в середний *ковбок* на-перед себе, бере за *керму*, а *тамтою* *кидає* *цвайку* *вершаком* на перед *дараби*, *скаче* на ню і *ханає* *керму* в руки; пускаючи ся *долів* *водою* *говорять* *оба* *молитви* в *голос*, в часї *яких*, як і *взагалї* на *воді* *не вільно* *Матку* *Божу* *згадати*, *бо* *вона* *важит* на *чоловіка*, *аби* *в* *него* *був* *погонельник*, *бо* *то* *її* *душі*; *найбільше* *треба* *згадувати* *св.* *Николая*, *бо* *він* *помагав* *при* *воді* *найбільше*.

Дараба (обр. 127) іде *вершаком* за *водою* (на перед), а *гузярами* у *стріть* *води*, через що *бє* *вода* у *чола* *гузярів* та *тручає*

дарабу на перед; вершаки, зі споду підчулені, пересовгують ся легко по камінях, яких оминати не можна.

Досвідчений керманич, що знає усі закрути ріки, усі плиткі місця, на яких би дараба могла осісти, всі *скоби* у воді, о які розбити ся може дараба, держить керму при передній тальбі, показуючи *гетажіві* — тому, що держить задню керму, чи і куда нею повести; керманич мусить бути сильний чоловік і завше притомний; він спочиває лиш на хвильку там, де вода глибока, супокійно пливе а русло без закрутів; при задній кермі може їхати будь хто, *навіть Жид*. Керманич знає добре, куда у воді *стрба*, де яка загата, де камінь (у ріці) *ловит* дарабу; він везе дарабу аж до дальшого приставу, де вже ріка ширша, глубша; там збивають по кілька дараб разом у одну *плоть*.

За сплавачку платять або від ковбків або від цяля перевезених ковбків. І так платять Жиди за перевіз із Жабя до Кутів 7—8 сяжінь довгого, а 8 цалів у вершаку грубого ковбка (*платви*) по 30 кр., а *Прусци* (Прусаки) від цяля 7—8 кр. За крокви (5—6 сяжінь довгого а 6" у вершаку грубого ковбка) платять жиди 25 кр., а Прусци 5—6 кр. від цяля; за *в'амітник* (4—5 сяж. довгий а 4" в вершаку) Жиди по 15 кр., а Прусци по 10 кр. Ціна тотя зміняє ся як до пори, води, потреби; до платні сеї додають 2 цвайки, столец, 2 колі (якимв треба нераз сплав підважити, як задержить ся на скалі) і дошку на керму.

За тоту заплату мусить керманич (-чі) одної повени виловити ковбки, і збити дарабу, до чого потребує 2—3 дни, і чекати на другу повінь, аби пустити ся зі сплавом. Як щастить ся, то сплав заїде з Жабя до Кутів за день, тоді може заробити 20—24 зр. на 2 керманичів, а як трафить ся *загата* (перед ним розбив ся сплав і загатив ріку), то мусить чекати нової води, збивати розбитий сплав, так, що не одному за ті самі гроші прийде ся і 14 днів постояти по берегах, занім довезе дарабу до приставу.

4. Полонина.

128. Вівчери на полонині під г. Хомяком.

Полоніни се то рівні, то горбоваті, то хвилюваті обшари високих гір, що від осени до половини мая, вкриті снігами, стоять безлюдними дикими пустарями, а скоро тільки літом повіють теплі

полудневі вітри, топлять ся сніги, гори зашумять тисячами потоків, і ті, передше снігові обшари покривають ся густою, буйною травою, на зеленім тлі якої змальовує ся живий килим гарних гірських *чічок*, — *полоніна закосічить ся*, — а за тим закипить на тих обшарах жите тисячів овець, коров, коний а по при вих і тих, що *сокоб'ють* найбільше гуцульське майно — маржину.

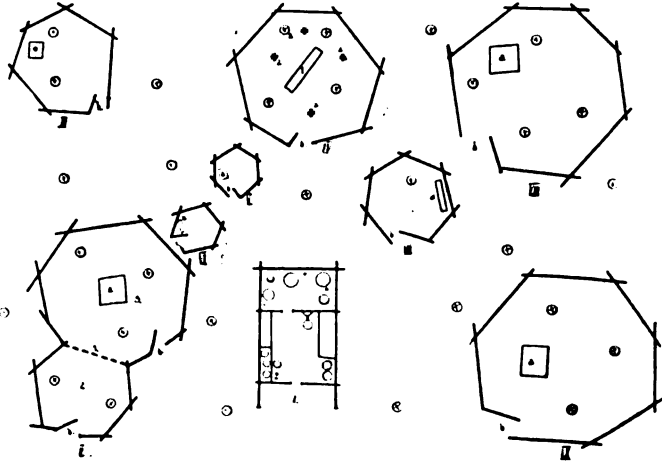
Властителами — *депутатами* полонин були до недавна Гуцули; тепер перейшло багато полонин і то найкрасчих на власність *поганої віри* — Жидів.

Кожний депутат призначає одну частину своєї полонини на *пасовиско*, а другу на *кішницю*.

Пасовишко, се частина полонини посеред лісів, жеребу, зрубів, зломів, каміня, де не можна косити сіна а тільки випасати маржину; скрізь по потоках пасовиська покладені *коритá*, якими *протує* вода з чуркалів, або менших потоків, до дерев'яних *жолобів*, з яких пає маржина.

Посеред пасовишка вибирає депутат *найзлічнійше* місце на *стоїще*; воно повинно бути легко доступне для вівчарів і маржини, охоронене від вітрів і через те догідне на нічліг та приступне для *мішеників* і їх коний з *тєрґами*; коло стоїща мусить бути і жерело *ладної води*; стоїще не може бути на *сукровищи* — місци, де когось убито; сукровище пізнати по тім, що там збігають ся вівці, та ревуть; — посеред стоїща росте з рідка *хи́хлате смєре́ча* = *кумбук* — смєрека, якій утято за молоду вершак, через що вона не росте більше у гору, але розкладає ся в шир — стає хихлатою; така смєрека поросла у горі дуже густо сучем, а долом *ф́оро-*

стом — сухим галузем, з якого звисає довгий *мох* (*Usnea barbata*), через що така смєрека густа як *руно на вівці*; її не повадить вітер, бо вона нязька; під ню ховає ся маржина від *плóви* — бурі з дощем, і перед сонцем, що в полудне дуже *пріє*.

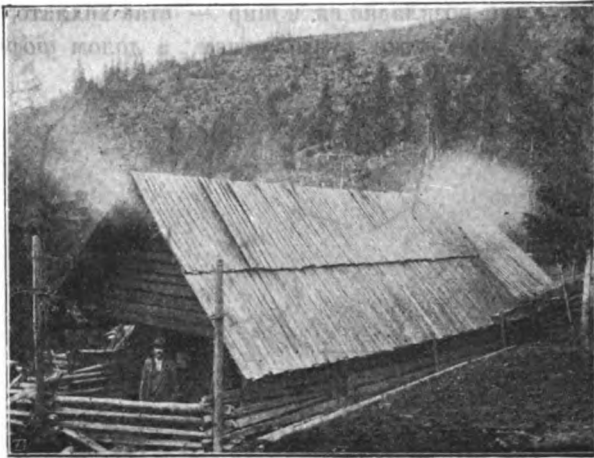
128. Стоїще. I. Стая. II. Кошара для овец, в ній: 1. струнка, 2. загорода перед стрункою, 3. загорода за стрункою; III. Блівник; IV. Загорода до подою жороб, посеред якої 1. жолоб, 2. ключі на телята. V. VI. Телятники VII. Загорода для худоби. VIII. Куча для свиний. IX. Стадарка = кінник, — а. заватри; б. ворота, + кумбуки. Так виглядало в р. 1878 стоїще на полонині Лудовій, власности Стефана Білоусяка з Гриняви.

На такім місци стоїща, куда би людям було сухо зайти, звичайно на боці, аби те місце не згрузила маржина, кладе депутат *стаю*, а трохи подальше осібні загороди на кожний рід худоби, і так: *кошєру* на вівці, *телятник* на телята і на *навімки* — телята, що вже перезимували; *стадарку* = *кінник* на коні, *блівник* = *влочєр* для ялової худоби, *кучу* для свиний; окрім того

осібну загороду для подою коров — а осібну для усього товару, яку в Яворові називають: *окіа*, в Жабю: *боггарня*, а в Перескуні: *вакбарня*. До кожної кошари ведуть осібні *вороті* — *обвін*.

Стіа, покладена з оструба як хата; вона без вікон і без стеліни; поверх оструба ідуть кізлі, вкриті драніцями; в приляку в діра для проходу диму; до стаї провадять тільки одні двері. Широкість стаї (рис. 130) вносить 4·50 м., довгість 10·10 м., окрім того вистаюче перед дверми піддаше без оструба 2 м.; сам оструб 2 м. високий. Нутро сеї стаї поділене на дві частини: *ватарник* 5·60 м. довгий, він без стеліни, і *кобора* 3·50 м. довга.

Під бачими стінами ватарника покладені широкі лавиці; а по верх тих лавиць у горі прибиті полиці; на лавицях постіль для

130. Стая на полонні Кидратий на горі Ротило. —
У піддашу стоїть ватаг.

ватага застеле-
на соєю; сіном,
верегою; а на
полицях миека,
фляжки, сіль,
лижки і т. і.;
від входу по ку-
тах ватарника
стоять: путина
на молоко; та
бодні з гуслян-
кою; сирваткою
і т. і. над бод-
нями виеють си-
та, на клино
лудинь, креси
та що. Майже
посеред стаї го-

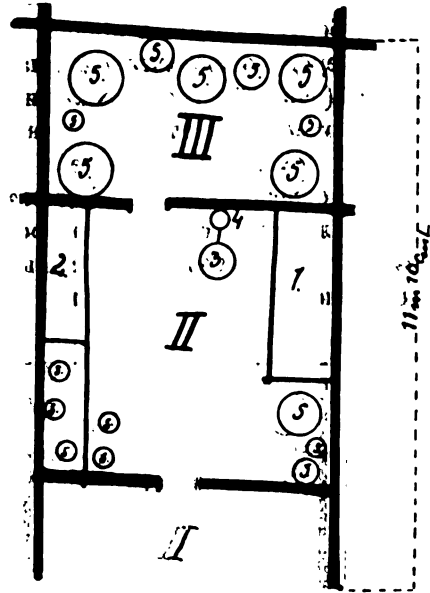
рить *ваітра*, а над нею уставлений *верклюг*: (обр. 132) з кітлом завішеним на кужбі; верклюг уставлений при стіні, що розділює ватарник від кобори; за помочю верклюга можна котел привести над ватру або відсунути від неї, окрім того завісити його низше або висше над ватру; верклюг зроблений з круглого грубого 2 м. високого стовпа, що обертає ся у катанці і в гужві, яка притримує його прямо вгору при острубі, що ділить ватарник від кобори; до того стовпа задвбаний позову, в високості коло 2 метрів, властивий *верклюг*, зложенний з 2 простак сильних вершаків або з одного грубого продовбаного, посеред якого завішена заклебучена *кужба* — *бердбала* з кітлом; як треба, то можна котел відсунути на

бік від ватри, посуваючи то в право то в ліво верклюгом, який обертає ся враз з стовпом; колісок треба висунути вперед або в зад, то пересуває ся туди берфелу, що ходить поміж двома вершаками або в продовбанім місци; або котел піднести у гору або спустити вниз над ватру, а то продовбані у берфелі діри, якими переходить вогні, що утримує берфелу на верклюві.

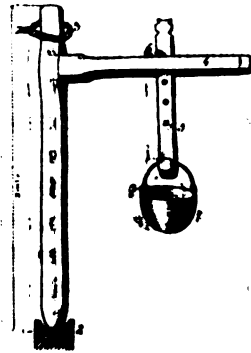
У *коморі* стоїть бриндзя, бараболя, мука, будаї й инший добуток та потреби половинського життя.

Піддаше має сталіну, на якій сушать ся будаї.

Усі загороди обгороджує депутат 2-3 метри високими *дінницями*, спорядженими з *ломів* смерік; задля того провалюють вівчарі зрубані смереки вздовж границі загороди одні гузарями, другі вершаками до себе; сучє тих смерік обтинають укїсно, лишаючи довгі *стїжці* — куєні галузя; зрубане сучє паде поміж спиці, що стирчать тепер остро в гору; так роблять против медведя, аби не міг перелїзти через дінницю; а як коли і поважить ся, то ступаючи сучєм, ломить його, наробить трескоту, будить псів і людей, а ті проганяють його. Старі медведі мудріші, вони наловять *строці* — купу, моху у кожду лабу і так ідуть верх ломів у кошару; їх не чути тогди, бо сучє не ломить ся; як лише перелїзуть через дінницю, кидають мох, а ухопивши вівцю утікають з нею, та хоть тогди спуджають вівці та нароблять ломоту, побудять псів і людей, то медведя уже „не зіпре і не име ніяка сила“.

131. Шлях стаї (обр. 130). I. Піддаше. II. Ватаряк. III. Комора; 1. 2. лавиці; 3. ватра; 4. верклюг; 5. бодні, бербениці; і т. і.

132. Верклюг. 1. Стовп; 2. каганец; 3. гушва; 4. верклюг; 5. берфела; 6. вогні; 7. котел.

Рідко який депутат кладе воринь на около загородий, раз тому, що не можна кіля вбити глибоко в каменисту землю, і лекше медведеви через воринь перелізти, а друге тому, що до тої роботи треба багато людей, а дівниці з *лону* зроблять пастухи самі.

Серед кожної загороди кладуть вівчарі для себе *стайкі* = *віватри* (обр. 133); се похилений дашок вкритий лубом та привалений камінем, що опирає ся на чотирах, з переду висших а з заду низших сохах; у стайки нема звичайно бічних стін а се тому, аби з неї можна кожної хвилі дивити ся на усі боки загороди. У такім стайці лагодить собі вівчар постіль, бо на землі годі спати, — *дощ підмив* би вівчара. На постіль бє вівчар з тої сторони стайки, де вона висша, дві низькі сохи у землю, і лучить їх *соломом* — по-

133. Стайка вівчарська.

перечним вібляком, а з противного боку стайки, де дашок спадає низько, накладе великого каменя; верх сволюка і каменя покладе *вдлоби* — поколені грубі дошки смереки, а верх них *намо́стить* моху, сіна, сучя з фовю, аби мягко було спати; довкола стайки копає рівчик, аби вода не йшла у стайку, але спливала гет; в ночи горить перед кожною стайкою ватра.

Кошара для овець переділена на дві частини *стрункою* — місцем де доять вівці: кошара перед стрункою і кош. за стрункою.

В загороді, де доять корови, уставлений по середині жолоб під дахом; туда дають коровам в часі подою *басарунок*.

Кошари треба нераз перенести, навіть того самого року на друге місце, а се тогди, як маржина вимісить землю, згрузить її, дощ еполоче глину, а з землі стирчить лише остре каміне, на яким не

може вже маржина перепочивати. Як стоїще тверде, можуть на нїм стояти кошари і 3 роки, довше нї. Місце, де передше стояли кошари, називає ся *старе стбіще*; на нїм виростає з часом найкрасша трава, бо воно добре вигновне; як земля вирівнає ся, косять там сіно.

Деякі депутати закладають від разу два стоїща: одно на *затїнку* — в рідкім лісі, друге на *осовній сонця*; у стоїщи на затїнку припочиває маржина, як на дворі *дощів* та холодно, а як *вєрема*, то у тїм на осовній сонця.

Кішніця се гладке поле, поросле буйною травою до *кошіня*. Вона огороджена плотом з вориня, або *лб.мом* — проваленими смєреками. Пєсєред кішніці стоїть *зимарка* з *колєшнїями*; зимарка се звичайна стая, або хата без печи, у якій живуть ті люде, що приходять із села робити сіно; на кішніци стоять стоги з сіном, огороджені *бплотом* (див. сінокоси); сіна того напряче депутат в осєни, аби було чим годувати маржину, занїм весною другого року буде добра паша, або як часом і у саму Петрівку *унїде зимї* та лежить через кілька днїв; бо зима (снїг) *лєвить* ся у полонинах дуже скоро, а тогди треба загаяти стрижені вівці у колєшні, покладєні при зимарці; там треба їх тай усю маржину годувати *напрїятим* сіном так довго, аж *зимї* зчєзне.

Ватаг і його люде. Скоро лише настане весна, *вїрїжєє сї* депутат або вго *паштїр* — *наємец*, у половину на *веснованє*. Він годить собі на *вїтага*, статного, порядного газду, який забезпечив би своїми заходими *мішєнникам* обіцяний *дат*, а депутатови найбільший хосєн з полонини. Деякі властитєлі полонин ватагують самі.

Вїтаг — найстарший на полонині; він порядкує там усїм: людьми, маржиною, молоком, визначує, куда кому пасти, скликує на обїд, вечеру, роздїлює помїж *мішєнникїв скєром*; його й слухають усї і в кождїй справі. Ватаг має *нагїлтити* депутатови людий, або добирає собі сам таких, що зможуть за цїлий час випасу *чисто сї обходити*, аби сї нї за кого не *винували* (аби здержалися від чєлядини), бо як би ся такий трафив, що буде заходив собі з чєлядиною, то той муєть мати шкоду в худобі; окрім того не сьмїє пастух з перед другого що небудь украсти, бо худоба зараз розриває ся, губить ся по лісах; в кінци муєть *се бути люде, що умїють з собою в мирности жити*.

З помїж таких добирає ватаг собі людий відповідно тому, до якої худоби надає ся полонина, та против того, яка вона за велика; він годить *вївчєрїв* до дїйних овец, одного на *сотцє*, *бєвгарїв* = *гайдєгєв* (вони кличуть: гайда гей!) до товару, *стадарї* до

коний, *алочєра* до ялового *дробу* (ялових овець) і до баранив, *сміч-мика* до ямят, *свижєра* до свиний, *телєжєра* до телят, *жоворя* до кіз, *нічмика*, що вартує у ночі, *стужєра*, що носить воду, дрова до ватрів, та все їх піддержує; він тому опузар, бо все замашцєний у *спуєві* — понеді.

Усі: тоті люде ходять на полонні у *мазанкає* — білу вива-ренім у маслі і лою; під мазанкою тіло біле, його не ловить яєні-яка *бєгидь*; в одній мазанці ходять вінчарі через цілий час свого

побуту в полонні, бо там нема кому біля прати, а тим менше достатчувати мистого. Як пригриває сонце, то в мазанці дуже гє-рячо, а в часі холоду нераз так зимно, що мало шкіра не потріскає.

Депутат дає нагиленим людем *сєм-брїлю* — винагородженє в натуралїях або *заплату* в грошах. Ватаг та старший вінчар беруть 5–6 бєрбєниць бриндзі (бєрбє-ниця вартости 8–10 зр.), або готівкою коло 50 зр., до того одні постоли на місяць, харч і вільний вивас свої худоби; молодші па-стухи дістають по 3–4 бєрбєниць бриндзі, або грїшми 25–32 зр і харч; аще бовгар дістає все заплату: коло 8 зр. за місяць і харч.

134. Гнат Стефурек Федо-рунчуків з Жабя, ватагу-вав впр. 1899 на полонні Бєдроватий.

Веснованє. Перед св. *недїлею*, значить перед зеленими святами (коло $2\frac{0}{5}$) зпїанє депутат на полоннєну маржину свою та тих, що йому свою повірили; тово для стрїляють, трємбїтають скрізь по гєрах, вінчарі трубять у роги а те все на знак, що настав час *вїрїжєти* сі у полоннєну. Чєлєдь обєлєває тоді вінчарів водою, „аби вївці молєна бєгато давали“.

Ватаг іде з одним або двома пастухами вперед, аби у стаї іона своїцу уєє приладити, замім маржина встичєтє шрївити. Цвїй-пюшки до стаї, отаврає ватаг дєрї і промовляє: „Дєкую Господу Богови, що Господь Бог допоміг, аби я у тебе вїшшов у мирности, в радости, так ми Господи Боже допоможїз тебе зїйти у мирности в радости. Як мнї Господь с'єтний допоміг зиму шєревзимувати, так мнї Господи с'єтний допоможї літо перелїтувати, товаришам моїм та всему народови православному“. Цємолїшши оя скидає тершилу у кут, заходить до за ватру, затїнає на відлїв оєкїрею у стїпу

і кидає на давнє ватрище підкову, кажучи: „Ти вже є доста піхана, і бити і ще не є згоріла; тепер машини горить; — піхати, доплати тебе ніхто не має“!

Тепер бере ся зробити *живу ватру*. Задля того вихає по кусневи *векелії* — *губки* у оба кінці розкошеного патика (губку таку мусить ватаг дома виварити у луві з сиріої букової губки; через цю вона м'якне, а скоро висолне, товче її добре; аби стала податна); один кінець патика приширав ватаг до одвірка стаї, а другий до лодви, яку придержує пастух; в околу того пеземо стоячого патика *перелітнує* ватаг два рази резінь, потім тягне за один *фіст* ремня, а пастух за другий, через те крутить ся патик: то в один то в другий бік, а губка тре ся до одвірка і до лодви; і від того затліває а дим з неї починає *фужикати* далеко на усю полонину, і стелить ся гет по горах. Се *жива ватра*. Скоро вона покаже ся, звертають ся присутні до сходу сонця, клякають і говорять за ватагом Отче наші, кінчаючи їх словам: „Допоможи мні, Господю як є мні поміг сю живу ватру розкласти, ві ізвасити“!

„Жива ватра дуже добра на худобу і для людей; звір чує тот пух з неї, та вже так не бере ся ні маржини ні чоловіка; відколи люде кладуть ватру із тих дїтих сірників, від того часу слабує худоба, ведмід ві хапає, прийшли податки, люде збідніли, Бог не благословить“ — поясняв мені ватаг Гнат Стефуряк.

Зробивши ватру *відгашує ватаг її у воді* — кидає вугля до води; тою водою хрестить він струнки, кошари, маржину, вімена коров, а решту води держить у фляшї аж до розлучія.

Живу ватру несе ватаг у стаю і розкладає на підкові (про котру вище згадано) ватру, яка за цілий час, як довго зієтає ватаг у полонині, не сьміє згаснути; підкову з неї не може вібрати, — бо вона закладена у ватру против граду; на таку стаю, де горить підкова у ватрици, ніколи град не бє, бо вона *вже бити і піхана*.

З ватри, що горить у стаї, бере ватаг головою і обходять з нею ціле стоїще, говорячи Отче наші, які кінчить: „Так, як мнє нічо не перейшло, коли я тебе обходив з вогнем, так аби мнє нічо не перейшло через ціле літо худобу“; потім кидає головою серед воріт, яким будуть перегонити худобу.

Як до того чаєу не прийшла ще маржинна, докидає ватаг на то місце, де кияв головою, форосту і лому, а сам іде порядкувати у стаї; як наближає ся маржинна, виходить ватаг против неї, а скоро вона зачне переходити через граць, розкожену у воротах, вигає він її словами: „Абиє мала таке горьче серце, як горьча ватра, абиє була така остра, як остра ватра, що через ню переступаєш“.

Пастухи заголяють кожний свою маржину у назначену загороду, де тотя умучена ходом лягає перепочивати; після того лагодять вівчарі собі застайки та постіль.

За той час упорядкував ватаг у стаї, зварила ся і кулеша; на голос трембіти сходять ся пастухи у стаю, щоби поживити ся, та послухати наказів і науки ватага.

Під вечір збирає старший вівчар усіх молодших, бере вогню зо стаї, іде до своєї застайки і розкладає перед нею ватру; а коли з неї вже палахкотить полумя, каже до зібраних: „Товариші, будьте добрі, послухайте мене і моєї промівки; падьмо на колінки, говорім молитви: перше, за здорове всего народу православного по всім сьвітї, по Божім завітї і за наше! Заступи нас, Господи, заборони від усего лихого на рбсах, на вбдах, на усіх переходах; допоможи нам своє обіствє вдріти, котре який має. Заступи, Господи, заборони хрестьинську худібку на росах, на водах, на кожних переходах від усєкого лиха і від принадку кьижкого. Єк нам Господь допоміг хрестьинську худобу зібрати, так допоможи нам Господи вї усєму народови православному віддати“.

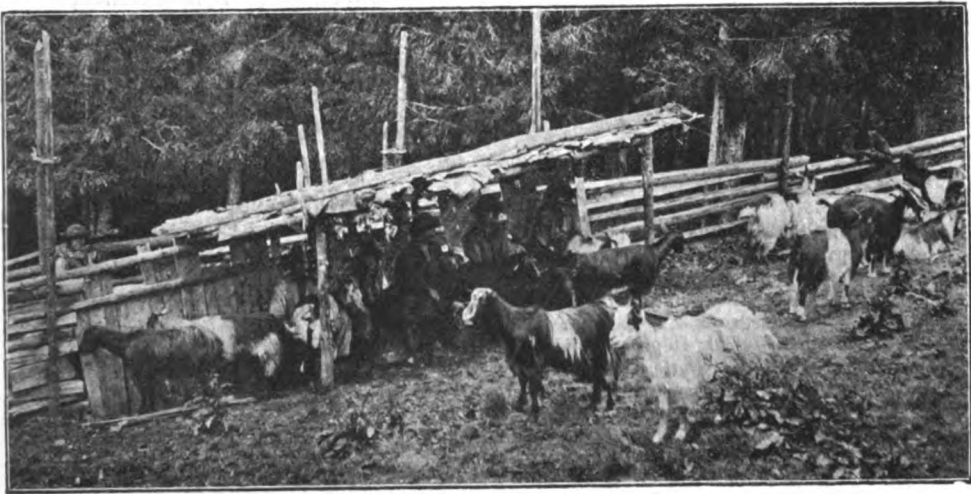
За той час розгорїла ся ватра на добре, пастухи беруть із неї по головни і несуть до своїх застайок, і розклавши ватри перед ними, лягають *перепочивати*.

На другий день встає ватаг дуже рано — *на зорях*, коли усі ще сплять, іде до своєї *струнки*, при якій він дойти має, зачинає там три рази сокирою в обрубину і каже: „Як мої сокирі ніхто не годен нічо зробити, бо вона зелїзна, криціна, так моїй худобї з моїми товаришами аби нічо не годен зробити по через ціле літо; бо моя худоба тверда, так як моя сокира залїзна, криціна“. — Оглянувши, чи усе до ладу на струнці, трембітає ватаг на вівчарів, аби вставали дойти вівці та корови.

Кошєра для овец зложена з двох загород, передїлених від себе *струнками*; в загороду *перед струнками* заганяють вівці просто з пасовиска; з тої загороди перепускають по одній через струнки до *доїня*, звідки пускають їх у другу загороду *за струнками*, де вівці румигаючи, перепочивають.

Стрункі (обр. 135) уставлені в *горлі* — звуженім місци кошари перед струнками; вони зроблені з двох *палюхів* — стовпів, злучених з собою *побєдриною*, уставленою в високости бедер сидячого чоловіка; похилисто до побєдрини прибито до неї тільки дощок, кілька вівчарів засїдає до доїня; перед кождою дошкою уставлений в сторону загороди за струнками вїблій *сїдець* з утятого ковбка; вівчарі сїдають на сїдци (обернені лицем до загороди за струнками)

припираючи коліньми один до другого, опирають ся вони плечима до дошки в зад похиленої; без того опертя не зміг би висидіти вівчар через час подою овець; *гонінник* — наймолодший з вівчарів, бере прут у руки — (прут не може бути голий, бо від такого пропадає дуже молоко, на се дивить ся ватаг дуже) — і накликаючи на вівці *рист*, переганяє їх одну за другою помежи дошки у струнці; — на вівці не вільно у струнці інакше кликати як: *рист*; — старі вівці пхають ся туди на сей поклик самі, бо вони наїджені, їм усе прибуває молока, від чого болять *ікра*, вони раді би скорше позбутись молока та довше припочивати; скоро вівця увійде у струнку, ловить її вівчар за хребет, притягає задом навперед себе до сідця,

136. Струнка. Вівчарі доять кози та вівці.

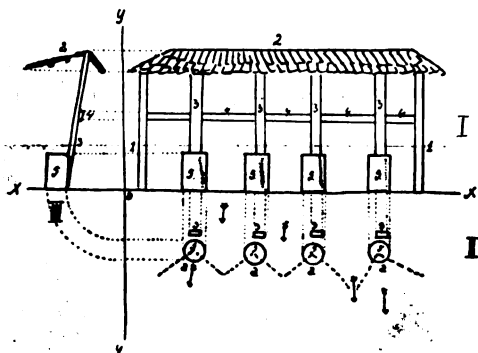
а рівночасно відвертає у бік коліна, аби сим часом друга вівця, нездовна ще, не перебігла через струнку; тепер ловить за дійки і уперед їх *продбює* палцями; потім *гуркає* рукою відразу з цілої *ікри* (вмя у вівці, кози) а нарешті *віцїянує* = *відцїркує* решту у підложену дійницю, — після чого вівця вже здовна; на поклик *рист*, тих, що доять, кличе і гонінник *рист*, за сим ідуть другі вівці у струнку, а звідси у кошару за струнками, де перепочивають так довго, аж вівчарі упорають ся коло молока та самі поживлять ся.

Понад струнками є *повіражнік* — дашок, аби в часі подою дощ не падав у молоко та на вівчарів.

Коров пригоняють до подою до осібної загороди, де є у жолобі *басарїюк* — скошена трава; вмя коров доять у кулаки *хрестаго*:

раз лівий задній дойок і правий передній, потім на оборот. Туда пускають до коров і маленькі телята, а як міркують, що корова припустила вже молоко, хапають *тєлє* за вуха і засялюють його у *ключ* = *врєм*; здоївши корову, пускають *тєлє* до неї, аби зсало решту молока.

Ключ (обр. 137), се вкопаний у землю стовп; в високости коло 1 м. обертає ся в округ него малий *врєм*, у який засялюють шиєю

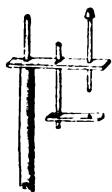

136. Стружка. I. Вид з переду. 1. палюхи; 2. поверхня; 3. дошки; 4. победрина; 5. сідці. Стріли вказують, куди вівці переходять а... положене коліна вівчарів; II. Перекрій поземий стружки; означена як в I. надто *a* вівці при подою. — III. Перекрій бічний.

тєлє; замість ключа кладуть розсоху з *вілицяма*, *зівнізкою* і *фостом*; у *фості* є дірка, а тота ходить у *почобні*; непокоячись, крутить ся теля довокола стовпа, аж пастух, здоївши корову, визволить теля з тої телячої неволі.

По першій подою приносять вівчарі молоко до стаї, де його ватаг проціджує й зараз потім насипав горівки у порцію і *перепиває* до всіх людей з словами: „Дай вам Боже

здоровя! Дькиувати Господу Богу с'тому, шо ми сї тут зійшли в мирности, в радости, в веселости; так нам Боже допоможи від газдів в мирности, в радости, в веселости худобу перебрати а відтак єї усу передати і до свого дому сї зібрати“. Коли є притім і депутат, перепиває до него ватаг словами: „До тебе, газдо, здоров!“ а той відповідає: „Шийте здорові, най Бог дає на пожиток!“

137. Ключ на тєлє.

Попоївши, розходять ся пастухи кожний у свою загороду.

Посеред воріт, що ведуть у кошару, робить вівчар рукою на землі хрест, паде на коліна і говорить Отче наші; за ним падуть усі вівчарі, що є в загороді, на тім місци, де як раз тогди кожний стояв, і говорять собі Отче наші; свої молитви кінчать ось як: „Господи милосерний, будь так добрий, стань на помочі, на поратунку всему народови православному, всім вівчерам і мині. Єк єс, Господи, допоміг, шо я цу худобу першим днем нинішним вігоню усу при купі,

так ми, Господи Боже, допоможи остатньої днини усу при купі загнати і людем передати“.

Після сих слів вигонять пастухи маржину на пашу.

Вівчар, що вже бував коло маржини, та минулого року набирав собі *жйру* (*Cnethocampa pinivoga*) і висушив його дома, сховавши осібно *корблика* — гусїнь з білою головкою, що іде передом, а осібно *увесь жир* — гусїниці з червоними головками, що за короликом ідуть, передає того дня висушений і розтертий жир ватагови, з прозьбою, аби змішав жир із сілю і розкинув на означенім місци. Повертаючи в полудне з вівцями загонить їх вівчар на вказане місце; коли вівці зїдають жир із солею, зїдає вівчар королика в сиру промовляючи: „Єк сї тримали за тобов твої товариші, куди ти ішов, ци в ліс, ци в поле, вони від тебе сї нігде не лишили і при купі тримали, так аби від мене ца худоба нігде сї не лишила і при купі сї тримала“.

За той час, як маржина пасла, зробить ватаг сир із ранішого молока, а скоро в полудне зйдуть ся вівчарі до стаї на обідн, роздає він кождому з них по кусневи того сира кажучи: „Най Бог прийме за здоровє худоби“.

Сим кінчать ся перші звичаї, чари і полонинські примівки. Від тепер іде житє одностайним ходом, а тим часом лагодять ся *скрївъ по горах* до *полонинського ходу*.

З вівчарями ідуть у полонину і пси. В ночи відганяють вони вовка чи медведя, що *лїкім* закрасти ся у загороду, а дниною ідуть пси із вівчарями у поле, де бігають в округи овець; гавкаючи завертають їх, а коли яка не поверне ся до *ботєю* — череди, приневолюють її до того зубами.

Хід полонинський. Від часу, коли у перше залунало по горах від вистрїлів, від голосу трембіт та вівчарських рогів, коли ватаг вибрав ся у полонину на веснованє, настає по гуцульських горах незвичайний рух; всюда видно людий, що порають ся коло худоби; одні роблять вівцям на вухах *обєрку* (дїрку), другі вирубують їм у вухах *нічки* — витинають подовгастий кавальчик з середини (такі вівці: *нічкаїті*), інші знов витинають із краю вуха *стрївку*, або лише розколюють вухо раз, два рази, в однім або в двох місцях, інші знов засилюють через вухо дріт, волічку, роблячи по при те свої, для них лише звїсні знаки; там знов *пєтнюють* рогату худобу, випалюючи на рогах або нумер своєї хати, або *пишут шос інше*, а в ї такі, що мастять волос дегтем і т. д. словом кождий

кладає своїй маржині свої *знаменьїта*, по яких має її спізнавати; запобігливіщі газдинї дбають іще про свої *дробїїта* — вівці та корови в інший спосіб: вони хоронять їх від уроків. Задля того привязують їм до хвоста червону волічку, аби той, що має злі очі, не дивив ся на маржину та не урік її, але дивив ся на фіст, якого уречи годї!

Аби вівці були у полонині *острі*, беруть гнізда осей і восчину з того гнізда, потруть і кидають до соли: „як вівця з'їсть тоту сіль, то стане остра і люта як оса, штрикає усюди, де найліпша паша, а від того дає *май молока*!“

Але є й такі люде, що несвідомо або таки навмисно урочать другому, через що вівці чи корови не дають подостатком молока; а урочать найбільше, як похвалять маржину чи молоко не сплюнувши уперед і не сказавши: „*нівроку, абих вам не з'урбчив!*“ та не дожидаючи відповіді: *не врічливі, не дивна*“. Протів уроків треба ось що робити: натовчи соли, сісти на поріг до схід сонця, і хрестити сіль ножем на відлїв (тилем у долину) і так заповідати: „З черленого потоку вийшов черлений чоловік у черленій шьипці, у черленім сердаку, у черлених гачах, у черлених постолїх, у черлених волоках, у черлених онучах, у черленім ремени, у черленій сорочці, у черленім шальку, у черлених рукавицях, у черленій кресани, з черленов сокиров, пішов у черлений ліс, нарубував черленого дерева, наколов черленого вориня, на черленій земни заклав черлену кошеру, наробив черлені стаї, і загнав черлені вівці, надоїв черленого молока, пішов у черлений йирмарок, продавав черленов мірков: хто си напив, аби сі розсів, а хто вадрів, аби ослїп, хто учув, аби углух“. Тоту сіль дає ся вівцям, коровам, а тогди хоть би хто напив ся молока від тих овець чи коров і сказав: „ей брате, яке у тебе смачне молоко“ а уперед не сплюнув і не проповів: „*нівроку*“ — не пошкодить маржині ані молокови“, запевняла Анна Вардзарючка з Космача.

В іншій кутї знов стрижуть старші вівці а молодші збирають та прячуть вовну то в посудину, то в бисаги, або в що друге і заносять у хату, осібно *міцьку* — вовну з ягняти, осібно *патинїну* — з одворічної вівці, а осібно *тушїр* — вовну з вівці другий раз стриженої.

І маржина добачає і відчуває сей рух; старша може і нагадує собі подібні сцени з минулих років, тож з радости, що незабаром піде на добру пашу, починає *блїти* — ревіти, бігає по царинї а за нею іде і молодша її братія. Скрїзь по горах зчинить ся таке незвичайне житє від руху людий та маржини, від голосу

трембіт, вівчарських рогів, вистрелів, гомону пісень, реву товару, бляння овець, ржання коний, витя і гавканя псів, що годі не добачити в тім якоїсь близької і значної зміни по усіх горах, якогось приготування до великого гуцульського свята!

Газди, що дають випасати свою маржину на одну полонину, називають ся *мішанники*, бо мішають свою маржину разом. Мішанники вибирають собі полонину, на яку їм догідніше виганяти маржину, та ближше і справніше іти за бриндзєю, і проти того, до якої маржини полонина надає ся, чи до овець, чи до коров, чи коний, що знов залежить від трави, сикости її, температури повітря; нарешті рішає тут і *дат* депутата, що з гори прорікає чи дасть 9, 10, 11 чи 12 разів більше бриндзі, як викаже міртук, що знов іде *против полонини*.

Упоравши ся з знаменятами, з стриженням овець, та з уроками, умовляють ся сусіди коли і де їм збиратись, аби *мішати* маржину і виганяти її поспблу у полонину.

Рано до схід сонця умовленої днини стає газда голий у дверех хліва, де ночують вівці (вони стрижені, тому ночують у хліву), і перепускаючи їх помежи ноги лічить їх, а як перепустив послідну каже: „Аби тобі нічьо так не шкодило і абис не була така урічна, як мої гачі ніхто не урече“. Се робить лиш той, хто знає, що від того тяжко збавити маржину; маржина його здорова, звівір не ловить ся її, а іншому хорів, бє її медвідь, — так поясняв Юра Бендейчук із Жабя.

Коли вже мішанники зігнали маржину, рушають у божий час у полонину на *літвішице* і познімавши кресані, молять ся ідучи; передом іде один або два мішанники, за ними корови і воли, потім вівці а на решті коні з *тєрґами*, як: лудинем, мукою, сілю, грисом і т. і. З самого заду йдуть інші мішанники та жінки й діти, що випроваджають свою маржину на край села. Ідучи реве маржина, бляють вівці, гавкають пси, люде трембітають, стріляють, грають на фльойірі, сьпівають, челядь знов бідкає собі за маржинкою, до них пристають по дорозі мішанники других сел, та так прямує ціла тота сумішка у глибокі гори.

Такий рух триває у горах зо два тижні. Се *хід полонинський*.

Ось *полонинки*, які сьпівають в часі полонинського ходу:

Закувала зазуленька в вершечку високо —
Буковинка¹⁾ сїї розвила, тепер ми широко!

¹⁾ Буковий ліс.

Ой піду я в полонинку, там затрембітаю,
Щоби мене було чути на дев'яту стаю!

Ой овечки, ой белечки¹⁾, писаний ботею²⁾
А хто ме вас віпасати, як я ся йоженю?
Ой не мет вас віпасати ні брат ні сестриця,
Але мет вас віпасати чужа чужениця.
А чужая чужениця, а чужії люде,
А не вдати віпасати — сором мнїї буде!
А не всі сї поженили, тай не всіх забрали³⁾,
Тоти будут віпасати, шо попідростали.
Такі будут вівчерики, шо мут вас смотріти,
Від вечера до полудня в кошєрі держіти.

За вівцями з топірцями, за телички з бучки⁴⁾
Де будемо почувати, та у Ріжевючки⁵⁾.

Ой казала голубаня⁶⁾ сїрому бичкови:
Не меш мати, сїрий бичку, гаразду ніколи,
Ти у зимі у саночках, а літі у плузі,
А я собі, голубаня, вірякую в лузі.

В полонинці на кедринці, вбив чоловік сою,
Кликала мя молодичка під зелену фою;
Кликала мя молодичка, вїйтова донечка,
Шоби она не видїла сьвітлого сонечка!
Шоби вго не видїла, тай і не бачїла,
Шо вна мене молодого тай розволочїла!
Не я тебе волочїла, тай не моя ненька,
А чорнії мої очі, чївочка гладенька⁷⁾.
Не я тебе тай волочу, сам жеж сї волочиш,
Замість іти в полонинку, гуляєш по ночі.

Ой ішов я в полонинку, тьижкі зимки вбили⁸⁾
Я повернув до бідашки, два гайдуки ймили.

¹⁾ Від блєїти; ²⁾ череда овець білих, чорних, сивих; ³⁾ до вїйєка; ⁴⁾ з бучками;
⁵⁾ хата Ріжевючки стояла між лісами по дорозі у полонинну; ⁶⁾ корова; ⁷⁾ волосє на
чолї; ⁸⁾ великі сніги впали.

Ой вмили та кочуют гет до отамана,
 А яж таку любку маю, шо не боюсь пана,
 Пана сї не бою, вїтом не требую,
 А шо любка наказує, гаразд добре чую.
 Моя любка наказує нікуди ходити,
 Лише добре розумочком дома поводити.

Вівчерику, золотару, покинь вівці пасти!
 Не покину, хоч загину, навчив-сме си красти.
 Ой украв-сме два баранці, а третю ягницу,
 Подивю сї суди-гуди, робє шибеницу.
 Шибеница старенькая, линовки новенькі,
 А шоби сї покаяли старі і маленькі.

Війшла любка в полонину вівчєра шукати
 Подивила сї у стаю, нігде го приймати.
 Ой вілізла та на подрю¹⁾ втєла букат сира,
 Подивила сї в кошеру, милого уздріла.
 „Ци я тобі не казала, покинь вівці пасти,
 Тепер ше ти молоденький, хочеш тут пропасти“.
 Ой не плач же, любко люба, та не бідкуй, бідко,
 Бо з мовго подвірєчка²⁾ та на твоє видко.
 Від коли тебе не виджу, нічка минї мала.
 А от тота полонинка вогником палала.
 „Я й гадала, легінику, гасити, гасити,
 Писаними гарчиками водиці носити“.

Ой волики сіроманки, чом ви не орете?
 Літаж мої молоденькі, чо так дармо йдете?
 Літа мої молоденькі, вами лиш сї сьвічу³⁾
 Пішли вєте в округ сьвіта, нігде не зістрічу.
 Кобис, мамко, осїдлала коні вороненькі,
 Може би я та здогонив літа молоденькі.
 Лишень коні вороненькі ноги утомили,
 Літок моїх молоденьких та не вдогонили.
 Як я собі нагадаю давную давнину,
 Мині слїзки кочєют ся личком у долину.

---

¹⁾ Полиця; ²⁾ з високих гір; ³⁾ сьвідчу.

Пішли вівці в полонинку самі біленькії,
 А за ними вівчерики самі молодії.
 Пішли вівці в полонинку, а гнъита бліють,
 Та що наші вівчерики в полонинці діють?
 А чому ви, вівчерики, та не сьпіваєте?
 Де ви свої сьпіваночки та подіваєте?
 Ой ми свої сьпіваночки подінем, подішем,
 В полонинці з овечками на шварах посієм,
 Ой посієм сьпіваночки довгими шварами,
 Будемо сї умивати дрібними сльозами.
 Ой мут туда вівчерики з вівцями ходити,
 Будут наші сьпіваночки любі находити;
 Мут за ними вівчерики тай й овечки пасти,
 Будут наші сьпіваночки за кресаню класти.

Сьпіваночки мої любі, що я вас умію,
 Як я піду в полонинку, шварами¹⁾ розсїю.
 Туда будут вівчерики з вівцями ходити,
 Туда будут сьпіваночки мої находити,
 Туда будут вівчерики білі вівці пасти,
 Мої любі сьпіваночки за кресаню класти.

Ой розлука, пане брате, розлука, розлука,
 Бо ти ідеш по за граба, а я по за бука!
 А ми у двох товаришу від давна тай нинї,
 Тепер зістаєш ти дома, а я в полонинї.
 Ой у селї граб, граб. в полонинї бук, бук,
 Як лиш кликнеш товаришу, а я буду тут.

Ой висока полонина з вітром говорила,
 Хибаж сї розорати, жито би родило.
 Не так жито, не так жито, як йиру пшеницу,
 Утратив я дівчиноньку через молодицу.

Якаж тотя полонинка, на весні весела,
 Як овечки у ню ідуть із кожного села.

¹⁾ Швар = трава в полонинї.

Як овечки у ню ідут самі біленькії,
 А за ними вівчерики хлопці молодії.
 А котре з них годні хлопці, ідут та сьпівають,
 А як котре мізерскії то в плаї позирают.
 А шо були годні хлопці, пішли у вибранці,
 А хто буде розводити без легінів данці?

Іде бичок у плаїчок, так вірикуючи,
 Іде бідне в полонинку ми наказуючи.
 Іде бідне в полонинку, наказує міні:
 „Справуй ми сі, душко, дома, як я в полонині“.
 Іде бідне з полонинки: „йик сі вівчерило?“
 „Гаразд, гаразд, душко пишна, як сі домарило? ¹⁾“
 Хатка моя побитенька, хатка на помості,
 Чи єс сама домарила, чи єс мала гості?“
 „Кувала ми зазулечка в густій березині,
 В мене було тільки гостий, як в мельника в млинї.
 А як прийдеш ти до млина, у млинї завізно,
 Так до мене прийшов, змолів, хоч рано, хоч пізно!“

Ой піду я в полонинку по зелене сїно,
 В полонині при долині там сонейко сіло;
 Ше міні ся, товаришу, таке не злучало,
 Аби коли в полонині сонце спочівало.

Ой чому ти, легінику, тай і не співаєш?
 Де ти свої співаночки тай позадїваєш?
 Ой знаю я, товаришу, де я їх задїю:
 Занесу їх в Черногору, та там їх посїю.
 А там будут співаночки по горах співати,
 А я буду, товаришу, по сьвітї блукати.

Ой кувала зазулейка, кувала, кувала,
 Від сьвєтої недїленьки до сьвєтого Йвана.

¹⁾ Дома гавдувало.

Ой засьвіти, місяченьку, засьвіти, засьвіти
Та на тоті полонинки, на хороші цвіти.

Ой овечки, ой белечки, писаний ботею,
Хто буде вас віпасати, як я ся йоженою?
Ой буде вас віпасати бай хлопець-молодець,
В правій ручці свирілочка, а в лівій топорець.

Ой піду я в полонину, тай там і загину,
Скажу собі посадити в головах калину;
Будут пташки прилітати, калиноньку їсти,
Будут мині приносити від милої вісти.

Ой кувала ми зазулька, кувала, кувала,
Як упали тьижкі зимки, она сі сховала,
Як упали тьижкі зимки, кувати забула,
Далеко сі ісховала, за мене забула.

Ой війшов я в полонинку по зелене сіно
Та не зайшов в полонинку, бо вже сонце сіло.
Не знайду я в полонинку, бо там ожеледа
А я тебе, любко, люблю, за ручку поведу.
Веду бідне за рученьку, бідне не веде сі,
Під зеленим явориком спатоньки кладе сі.

Ішли вівці в полонинку, та всі біленькії.
А за ними вівчерики всі молоденькії.
Іде один та наперед, сів собі на гірці:
„Порахуйте, легіняки, ци є усї вівці?“
Стали вони рахувати, не було одної.
„Нема, нсма, легінінку, тої спутаної¹⁾“.

При сім боці полонинки ватерка палає,
Ходім, хлопці, до дівчини, она умирає.

---

¹⁾ Насьмішливо, бо газдиня спутала „на знамешита“.

Ой прийшли ми до дівчини, просили нас сїсти,
 Та дали нам бурьшечки¹⁾ недуплсної їсти.
 А я тоті бурьшечки цілцем²⁾ проковтаю,
 Та на онті варениці скоса позираю.

Ой піду я в полонинку по зелене сіно,
 Не перейду полонинки, бо сонейко сіло.
 В полонинці на кидрянці голуби сїдають,
 Ми гаразду не зазнали, літа сї минають.
 Ми гаразду не зазнали тай знати не будем,
 А по чому свої літа пізнавати будем?
 На сьвітї сї не нажили, красно не входили,
 Лиш по тому пізнавати, що-сме нагрїшили.

Іде вівчер з полонинки в широкім ремени,
 Несе милій подарунок — кусок сира в жмени.
 Укушу я того сира — сирец солоденький,
 Ёк вівчєра не любити — вівчер молоденький!
 Ёк вівчєра не любити у него є вівці,
 У вівчєра у ремени білі сороківці.

Ой піду я в полонинку, а шо ся в нїй дїє?
 Калинка сї розвиває, листок зеленїє.
 У зеленїй полонинці, в зеленїй, зеленїй
 Стоїт стадо біленьков, вівці не довнї.
 Ой піду я в полонинку вівці зимувати,
 Ци не будеш, файна любко, за мнов банувати?
 Ой піду я в полонинку, та в зелену пушу,
 Там я себе зарубаю³⁾, нікого не пуцу.

Біднаж моя головонько, шо я наробила?
 Полюбила вівчєрика за кавалок сира.
 Покушаю я тот сирец — сирец солоденький,
 Подивю сї на вівчєра — вівчер молоденький.

Пішли вівці в полонинку, писаний ботею,
 А хто мет вас віпасати, ёк я сї йожєню?

¹⁾ = бульба; ²⁾ — цілі; ³⁾ обварую.

Мут они сї сами пасти, сами випасати,
За вівчерем-золотарем у край поглядати.

Ой вівчерю-золотарю, покинь вівці пасти,
Не покину, хоч загину, не вчив-сме си красти.
Украв би я два баранці, а третю вгницу,
Та на мене збудувалиб в Сиготі темницю.
Вбралиб ноги в кайданиці, а руки в скрепиці!
Тото тобі, легінику, за чужі вгници!
Ой коники вороненькі, ой коники рижі,
Доків я сї не оженив, то не мав-сме грижі;
А як я се бай оженив, та став сї журити:
Треба лижки, треба миски, дїтчеї колиски.

Пішли вівці в полонинку, лиш вгнета бліют,
А що наші вівчерики в полонинці дїют?
Ой я знаю, моя мамко, та шо вони дїют,
Они сидьби при ватерці, білі ніжки гриют;
Ой я знаю, моя мамко, що раненько встают
Та білими волічками ніжки обвивають.
Ой я знаю, моя мамко, коли вни лягают:
Та як озмут трембіточки, на них трембітают.

В полонинці на кидринці ватерка сї крутит,
Ходім, брате, до дівчини, дівчина сї журит.
В полонинці, на кидринці ватерка палає,
Ходім, брате, до дівчини, дівчина конає.

Якаж тота полонинка весела, весела
Як до неї вірушела худібка із села!
Полонинка веселая, лиш до розлученя,
А як пішла худібонька, она засмучена.

Полонинко, верховинко, чим се так згорділа,
Ци не тими коровками, шос тільки уздріла?
Полонинко, верховинко, чим се так згорділа,
Ци не тими овечками, шос тільки уздріла?

Ой коби я, молоденька, свої крильця мала,
 Я би в тоту полонинку що днини літала.
 Ой коби я, крильця мала, я би полетіла,
 Я би свому миленькому вівці подоїла.
 Ой коби я, крильця мала, я би поленула,
 Я би свому миленькому вівці завернула.

А у тої Боднарючки зелена отава,
 Ой стала ся в Криворівни велика неслава.
 Пішли вівці в полонинку самі біленькії,
 А за ними вівчерики самі молодії.
 Пішли, пішли вівчерики з білими вівцями,
 Ой та найшли Марівчку під колодочками;
 Ой почели вівчерики гадочку гадати,
 Ёк би дати Боднарючці та у село знати?
 „Осідлай ти, Боднарючко, коня вороного,
 Та виведи з Криворівні попа молодого“.
 Ой ёк зачэв старий же дяк псалтиру читати,
 Стали люде Боднарючці так приповідати:
 „Ой озми ти, Боднарючко, жовтого пісочку,
 Посій ёго Марівчці тай коло гробочку!
 Ой коли тот та пісочок на могилі зийде,
 Тоді твоя Марівчка тай до тебе прийде“.

З такими й іншими полонинками на устах, при голосі рогів та трембіт, свободній розмові, веселім настрою, в надії на добрий *дат* та заробок з продажі випасеної маржини, минають мішанники публичні дороги, пускаючи ся горі згруженими ґрунями, (обр. 138), то стрімкими каменистими ярами, то ломами лісів (обр. 139), то звалищами скал (обр. 140), посуваючи ся на перед осторожно, поволи, щоби маржина не поломила ніг, не розчехла сї або не понорила ся у грузи.

Реваш. Посуваючи ся звільна, то припочиваючи по дорогах, дібють ся нарешті мішанники до стоїща, по можности на день, який означив депутат на *реваху*; дбаліщі гази пригонять маржину, аби скорше перед ревашем добре перепочала і напаша ся.

Усю дійну маржину всіх мішанників вигонять пастухи означеного дня рано пасти; коли в полудне приженуть її до стаї, здоює кожний мішанник власноручно свою маржину, потім мірять ватаг молоко *міртуком* — коновочкою (коло 1 л.); кілька міртуків ви-

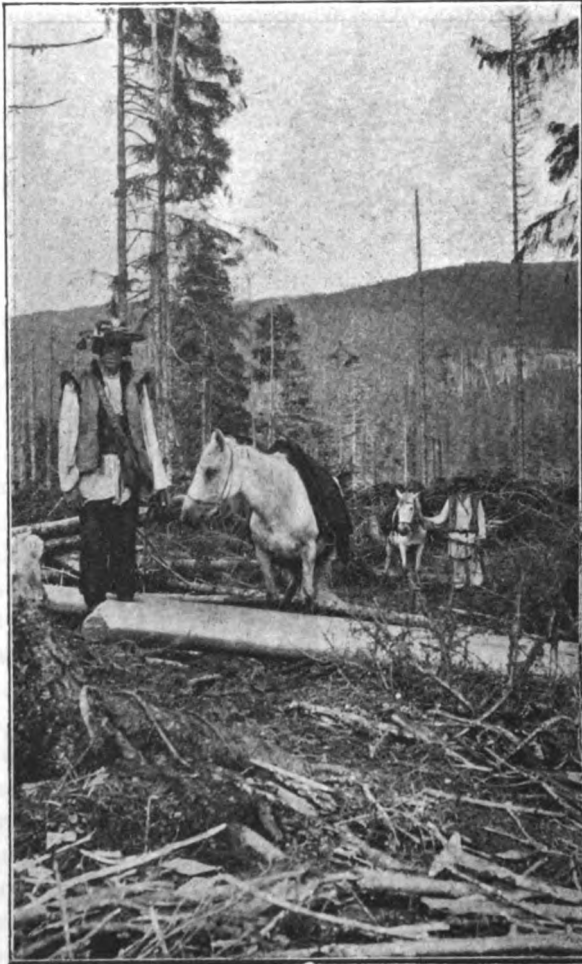
дасть перший подій, тільки *рублів* кладе ватаг на *реваши* (обр. 141); *реваш*, се обтесана на 1 дм. велика *шкаберка* — тріска; на пів міртука кладе ватаг на *шкаберці* укисний рубель, а на *бовт* — менче половини, проколює в *шкаберці* дірку; від такої вже зарубленої *шкаберки*, відколює менчий кусень — *реваш* і дає ьго мішанникови, а більший — *колоду*, лишає собі; число рублів покладене

138. Дорога у долину гурем гори Ріжої, на границі між сс. Космач і Брустурн.

на *реваши*, означає число *бриндзьиніок* бриндзї, які має мішанник дістати; окрім того на кождих 4 бриндзянці бриндзї дістає він одну бербеницю *вурди*; *бриндзьинкї* се малі бербениці, в які містять ся 12—14 міртуків бриндзї (в бербеницю може їх і 25 піти), се як до того, який дат обіцяв депутат, тай від того, чи мішанники жадали масла чи ні; як є угода і на масло, то дістає

мішанник бриндаї менче. Де мішають молоко овече з козиним і коров'ячим, там бриндзянки містять у собі 15 міртуків, але за те бриндзя *утліша* — худша, гірша. Хто не мав бриндзянок, але бербениці (25 літ.), тому вимірюють число міртуків водою.

139. Дорога ломами у полонину Кядроватий черев
ліс Бубенский.

Мішанник бере собі реваш, а ватаг колоду; колоди усіх мішанників засильює ватаг на шнурок та ховає їх так, аби ніхто не знав де, або носить коло себе.

Аби зазначити кілька овець дає мішанник на випас, кладе депутат чи ватаг осібно на реваши мішанника а осібно на колоді ось які знаки: I = 1, II = 2, III = 3, IIII = 4, I = 5, X = 10, $\wedge$ = 15, XX = 20, λ = 50, $\bullet$ = 100, $\lambda\lambda$ = 150, $\bullet\bullet$ = 200, λ XII = 62, $\lambda\lambda$ XXI = 175 і т. д. Деякий депутат кладе такі або подібні карби на

140. Дорога звалищами скал через г. Грому.

палици або будь яким патику, для рахунку кілька овець пасе на полонині тай чії вони.

Після сего мішанники пращають ся з маржиною, наказують пастухам, аби її пильнували, висказують бажанє, аби ватаг напяр-тав як найбільше *скорому*, і вертають домів.

До Петрівки є у паші *сікїсть*, а через се і подій лїпший і більше бриндзї; по Петрівці іде слабший подій, бо паша сухша, а така іде у *лїй*, від неї стає вправді вівця сита, але за те дає менше молока. В міру того, як ватаг напрутає скорому, дає він мішанникам знати, аби приходили забирати бриндзю.

Скоро зголосить ся мішанник, подає він ватагови свій реваш, а ватаг дошукує до него колоду, провірюючи пильно чи як раз пасує, чи не підроблений; переконавши ся, що предложений реваш вірний, видає після него обіцяний дат.

Колиж була угода *на вагу*, тоді відважує ватаг воду, яку міртук показував, а потім тільки разів більше бриндзї, як було умовлено. Коли напр. міртук води важить 1 kg., а перший подій дає 15 міртуків, а депутат обіцяв на вагу 10-ий дат, то відважує мішанникови 150 kg. бриндзї. Відділивши дат, кидає ватаг в присутности мішанника колоду і реваш у ватру.

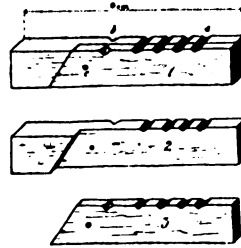
На корови нема міртука, від кожної корови дає депутат бербеницю (25 l.) бриндзї.

Мішанник дістає обіцяний дат, хочби зараз першого дня его вівця розчехла ся, або медвідь корову убив; маржинка пропадає, але дат ні.

За випас одної пари волів платить мішанник 8—10 зр., а там, де Жиди ховають волів до яток та дають кожного тижня соли з бобовою мукою, платять мішанники за пару волів по 14 зр.; за корову 3—5 зр., за вівцю по 30—50 кр., а за козу по 15 кр. — на ціле літо.

Заплата в грошах та бриндзя, що лишає ся по видачі дату усім мішанникам, се заробок депутата за полонину, удержуване ватага і його людей.

Як літо *мочэве*, тоді в молока *маїй більше* (не вільно сказати: багато!), депутат „наба більше бриндзї“, але як в посуха, то він має *бураж* — наба менше бриндзї, як обіцяв дати, тогди мусить готівкою доплатити, інакше ніхто не вижене більше маржини на його полонину.

141. Реваш. 1. ціла колода, на якій покладені 4 рублі *a*; вона показує, що перший подій видає 4 міртуків; *b*. знак на $\frac{1}{2}$ міртука, *c*. знак на *боєт*; 2. частина колоди, яку собі лишає ватаг; *a* 3. реваш, який дає мішанникови.

Житє в полонинах. Ранки в полонинах звичайно дуже гарні, але холодні, часто *застав негура* — налягає по горах така мрака,

що не видно на десять кроків перед собою, а як мрака осідає, то показують ся лише найвисші шпилі гір, а під ногами уповите усе немов у сивім морі, що ще більше мажить око, коли легкий вітер зачне колнсати тим безкраім морем; аж сильніший подув вітру із Чорногори розвіває мраку, а за тим роз'яснює ся усе небо, але за яку хвилю засуває ся знов хмарами, нанесеними вітром. Без огляду на такі чи інші воздушні з'явища встають вівчарі *досьвіта*, здоють маржину, позносять молоко, і попоївши вигонять кождий свою маржину у свій кут, вказаний ватагом. Ідучи з маржиною бере кождий пастух з собою сокиру, затикає її за ремінь; нею прорубує він собі дорогу лісом, як густий смерічник, або як лім великий; окрім того бере пастух гарапник або прут, ніколи сухий, бо від такого усхла би маржина, а деякий пістоля, вівчарський ріг, фольо-вру, денцівку, дуду, або скрипку — хто до чого *удав ся*.

На кождих 100 овець призначений один вівчар; коли після того є їх більше, іде два з них уперед, а за ними старі вівці; вони вже бували на полонині, тому і знають, що на переді добра, не не здоптана паша. Місця, куди вівці пасучи ходять полонинами, називають ся *ваґаші* = *цѣни*. Тими ваґашами спішають вівці пасти у рівний ліс, або у *чѣгір*, де густо *турушуків* — молодих смерічок; вівчар, що іде передом, муєньт добре знати, де є *сукровище*, туду він не сьміє вести овець, бо як би вівці на сукровищу попасли, зараз би їм уняло *манну* — вони утратили би молоко.

Вівці спасають: бриндушу, храбуєт, молочій, від якого дають багато молока, кукурудзянку, попітник, горішок, девцел, заячу капусту; скрізь по овечих пасовисках мусять бути *ѣзвіри* потоками, з яких вівці пють. Цілий *ботей* овець іде за двома вівчарами, а один, що іде за вівцями, підгонить їх накликуючи все: *гісь!* Вівцю, що вихопить ся на боки, завертає вівчар покликком *бирр*, а тоту, що відбіжить наперед, накликує він у ботей покликком *пррст!* За ягнятами знов кличуть вівчарі *птрутї* — *птрутї!* У ботею є вівці, барани, — безрогий баран називає ся *шїтій* = *єркі* — ялові однорічні вівці, *єрчє* (єрчєта) — молоденька овечка або бараньчик, а осібно *єрка*, *єрчїк*; барани *валїють* вівці, від чого ті стають *кітні* і не дають молока, аж *укотять* ся.

Як вівчар хоче другому відобрати молоко з овець, ловить *слїпця* і *рапавку* (ропуху), вложить їх живих в один горнець, заткає і спече коло ватри, потім сушить, аж висхнуть на порох. Тим порошком посипає *ваґаш* — дорогу, якою ходять вівці; як вівці той порох переступять, кидають ся на їх икрі погані струпи, через що вівці не можна здоїти. Против такого *урбїща* є спеціаль-

ний лік; ось він: „Єк знає ватаг чи вівчер, де бє 9 *головиць* — жерел, в одній купці, іде туди, бере з кожної головиці по 9 лижок води, несе, не обзираючи ся, до стаї так, аби її не розсипав; потім рубає сліпого дерева — такого, на яке не дивить ся, з девять деревин (явору, скоруха, бука, дуба, смереки, ялиці і т. і.) по кавальчикови; при 9-ій деревині має ляхи *долівлиць* — на череву, і сунути ся черевом до самої стаї; аж тут встає, вигонить усіх зі стаї, ховає нарубані кусники дерева, потім закликає двох таких, про яких він *кємѹє*, що вони щєсливі і робить з ними живу ватру; на тоту ватру кладе сліпе дерево, а єк воно перегорить, кидає з него по 9 вугликів у воду, начерпану з 9-и головиць, рахуючи: ні 9, ні 7.... ні 2, ні один; так 9 раз. Потім іде з відгашеною водою на струнки, кропить їх нею, сїдає на сїдець і мивє тою водою кождїй вівци вкру і перехрестє (частина хребта на задних ногах); повісталу воду несе у таку скалу, куда ніхто не заходить і там її виливає; а як хоче другому збавити молоко, то виливає тоту воду на чужий *хитар* — за границю своєї полонини. — Як маржина перейде місце, підляте тою водою, то вже ніхто не заверне їй молока“.

Кози пасуть у *згарах* — вигорілих лісах, та в недоступних ломах посеред каміня, з яких видно лиш головки кіз та чутно трєскіт сучого галузя, що ломить ся під їх ногами. В ботею кіз є кози, цапі, що *пєрчать* кози, від чого ті стають кїтні, *ватѹйчєста* (молоді кізлята), а однорічні *цанкї* (masc.), *ватѹйки* (fem.). — Козар гонить кози покликком *цї! цї!* завертає їх *крьо-нє!* а накликує на них: *кцьо-кцьо!*

Корови і воли пасуть чередами; корови на *пільях* — не зарослих рівнинах, у лісах *рїжами* — пасовисками, що врїзують ся клином у ліс, у *валомах* — лісах, де лежить поломане дерево, а де добра м'ягка паша, та *прилїжками* — полянками посеред лісів; з коровами пасуть і бугаї, що *скачуть* на корови, як ті *бігають* ся, від чого корови стають *надїжні*, а потім *уположать* ся.

Воли пасуть низом близько ліса *жобобами* — долинами поміж двома горбами, та *кїтловиною*, або *джеморами* — гушавинами з корчів; воли є *тєвкані*, самі Гуцули *тєвчуть* їх довбенькою; на волів і коров кличе пастух *вськнїя*, гонить їх *гнїя*, а завертає *шиже-нє!* на телят кличуть *малє, малє*.

Конї пасуть самими верхами, де ростуть *шварї* — високі острі трави, що не *зарѹбують* — не ранять твердих язиків конїй; у худоби язики м'яккі; в *стадї* пасуть кобили і конї, яких *вальєв* до того учений *вїлає*, що заходить у гори; кобила *відбиває* ся з *вєрем* (молодий: *вєрик*), від чого стає вона *жерєбна*, аж в кінци *ужерєбить* ся. На конї кличе стадар: *прїшьо!* гонить їх: *ци!* а завертає: *їгїнє!*

Свині пасуть низьку траву коло мокравин; у стаді свиний є *кнѳрос*, що *гукѳвъ лѳожу*, а тотѳ від того *упорѳсить сѳ*; є там і *підсвинки* малі — кнѳроси, *лѳошкѳ* і *вепрѳ**).

Пастухи вигоняють повірену їм маржину на пашу без огляду на погоду; нераз *вастѳне* цілу половину *нѳгура* — мрака, що на кілька кроків в округи не видно, або ударить *плѳва* з громами, від яких розходить сѳ по усїх горах *абомѳвнѳ* — відгомін; часом знов упаде у саму Петрівку *вимѳ* — свїг, або *крѳни*, а вжеж *мачкѳтѳ* дощ паде там майже що день; се усе не здержує пастухів анї на хвилику від їхнього обовѳяку тим більше, що кожний з них знає способи відвернути від себе *фортѳну*, а робить се ось як: говорить цілий „Отченѳш“ і „Богородице“ на виворїть (нї Отче наш, нї ожи вси, нї да свѳтит сї, нї амінѳ), притїм їрстить сѳ на лїво, а замість „В імя Отца . . . . .“ має говорити: нї раз, нї два . . . . . нї девѳть, нї один, не бий тут, але бий онтам, камїнь! В такий спосїб „вирїжеє“ пастух град сїглами та каменистими їрунями, де нїчѳ не пасє“.

В полудне і вечером трембїтає вѳтаг на вївчарїв, аби не заїзнили сѳ до подою в обїдн, або аби їх нїч не захопила; вони незнають яка пора, а в часї нѳгури не знали би куди вертати до стоїща, як би не чули голосу трембїти, що їде їз стаї; на сей знак пригоняють вони худобу, беруть сѳ до доїня, зносять басарунок для корѳв, засїдають на струнки, пускають телята до корѳв, зносять молоко до стаї, накликають одні на других, словом зачинає сѳ повне житє на стоїщи, де хвилику перед тим було глухо, пусто, бо окрїм вѳтага, що кутав сѳ у стаї, та нїчника, що десь у кутї сѳнав, нїхто і не ворухнув сѳ на цілїм стоїщи.

Дїйникѳ — дїйну маржину, доять три рази в день: рано, в полудне і вечер. Аби дїйники давали більше молока, дають їм соли, перший раз у двї недїлї по пригонї. Того дня їде вѳтаг з сїлю на *сѳблище* — місце, де дають худобї сїль, зарубує сокирою землю і сїпле соли вперед на обух сокири, а потїм купками в *кѳчѳло* (в колесо). На даний знак вигоняють вївчарї дробята, а скоро ті зачнуть сїль добре їсти, стрїляє вѳтаг; від того страхують сѳ вївцї та починають вертїти сѳ; тодї каже вѳтаг: „Абиє була така цїкава і остра, як ти тепер сї остро і цїкаво *верглі* — кинула“. Одному з вївчарїв, що зїбрали сѳ коло вѳтага, каже він розїбрати сѳ до гола, дав йому у руку головню, а той оббїгає череду три рази в ко-

*) Котѳ, пси *кїчуть сѳ*; *лѳл* — песѳ весїле. Лисичка *начїнить дїтнѳ*, вовчиха *начивнѳ* *тулукѳ*, медведиха *ужеребила тулукѳ*.

чало, притім ватаг приповідає: „Так, як я вас видів тепер у купі, як вівчєр вас оббіг, так абим вас видїв в осєни.“

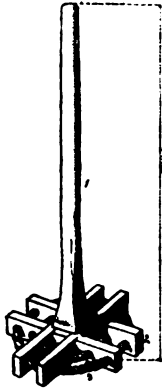
Як вівці з'їдять сіль, іде ватаг на місце, де сокиру зарубав, витягає її і вирізує там таку кецку аж до глини, яку вигринали вівці, ховає у платок з словами: „Ак цу кецку вижу у руках, так абих видїв свої вівці *на розлучію*“. — Тоту кецку заховує у стаї. На місци, з якого вирізав кецку, закопує хрест так завеликий, аби *застав* вирізану кецку. На солищи дістають корови соли раз у тиждєнь, звичайно в четвєр, а вівці раз у місяць.

Дійників здоюють пастухи у *дійниці* — дерев'яні посудини з *вухом*, або у *відра* — дерев'яні посудини з *дубою* (див. боднарство). Здобне молоко зносять до стаї, де зливають його у велику путину, в якій містять ся увесь одноразовий подій.

Те молоко *Льїджев* ватаг зараз сишлячи у него *Льїлгу*. Аби зробити *Льил* (γλῆρες, молоко) треба *риндзи*; на риндзу знов треба *калюха* — жолудка молодого ягняти або теляти, що ще не їло, лише ссало *кулястру* (се молоко такої корови, що лєдвѣ уположила ся); як пригрїти кулястру, вона згусне зараз, стане сиром; так став з неї сир у молодім теляти, що сєє таке молоко (кулястру); з калюха вибирають кулястру, обминають калюх до чиста і кладуть його у воду, аби не засох. Як уположить ся друга корова або укотить ся вівця, надоять з неї кулястри до приготованого і вимитого калюха, докидують соли перепалєної до червоного а потім остудженєї а до того як раз тїлько непалєної соли і води, яку знов треба принєсти до схід-сонця. Наповнений калюх завязують туго і кладуть у хатї над парою або на під, аби увудив ся і усох. Се, що тепєр в калюсї є, то *риндза*; її приготовлює собі ватаг зимою дома, а лїтом виносить у полонину; всипавши трохи риндзи у мисочку, підпускає її молоком і розтирає; розведєна в молоці риндза се *Льил*.

Насипавши того гляту у путину з молоком, обертає ватаг путину коло ватри, аби молоко не остивало, але все було таке тепле, як би лише удовне; під впливом тепла та від гляту *ловить ся* молоко — стинає ся в *сир* та *керлибу* = *дзер* — сирватку. *Ботєлєвом* (обр. 142) — дїравим кружком із ручкою, розбиває ватаг тото молоко, через що з него видїлює ся сир, після чого закотивши рукави, натискає рукою тот сир у долину, — чим *відлучєв сир від керлиби*; скоро се стало ся, вибирає ватаг сир у *цїділо* — кусєнь полотна, підкладає посудину, куда чурить рєшта керлиби, що ще не видушена з сира; керлибу сиплє у *дверівний котєв*, доливає до неї зо 2 л. молока і вішає на кужбі над ватрою (див. рис. 120), де *бїт* — кипить, керлиба.

Про молоко не можна казати, що воно кипить, лише *б'ють*, інакше повикидало би коровам або вівцям струни на дійках, а надто б'ють ся тогди корови між собою, а коли з тої нагоди яка уломить ріг, то купець зараз *зчіб'ав* (відтягав) від вартости корови 5 зр. і більше.

142. Ботелів. 1. держівно; 2. крила; 3. розкрутець з корія смереки.

В дзєрівнім кітлі виварює ся з керлиби *вурда*; *вурда* се сир виварений з керлиби, що відлучив ся аж під впливом горяча; вурду кладе ватаг у цідило, а з него стікає *жентиця* у бербеницю. Жентиця держить ся і рік, її п'ють вівчарі, беруть люде до дому, кільки хто хоче, а решту дають свиням, телятам, коровам і псам. „Нема такого вина, шоби чоловіка так поздоровило, як переварена квасна жентица, шо вже стоїт цілий рік; вона добра і на серце і на черево“ — кажуть Гуцули. — З цідил вибирає ватаг осібно сир а осібно вурду і кладе на *побрю* — полицю, де вітер добре продуває та сонце гріє. Висушений сир чи вурда називає ся *будза* із сира або з вурди; як він через довший час сохне, стане на нїм груба, тверда шкіра, яку нераз і пласом сокири розбивати треба.

Будза кроїть ватаг на кусні, солить і кидає у путину, потім бере *брай* (обр. 143) — грубий буковий кіл, з одного боку гладко обтесаний а з другого у чотири гранці, і бє уперед гранчастим кінцем, аби роздерти шкіру будза, цотому гладким доти, аж будза *іме ся* — стане як тісто на колач і відстає від путини і від брая, — се *бриндза*; з путини, в якій вона вироблена, набиває її ватаг у бриндзянки чи бербениці.

143. Брай. (1:30 м.).

З видушеної вурди робить ватаг так само бриндзя, але окреме від бриндзї з сира; бриндзя з вурди не має острого смаку, як бриндзя з сира, її можна розвести у воді, тоді буде вона така квасна як сметана, а бриндзї з сира не можна розвести, тільки розтопити на вогни.

Для ужитку свого і своїх людей робить ватаг *гуслянку*; задля того варить молоко, а коли воно збоїть, а потім остигне, аж буде *літепле* — таке, аби палець можна в нїм тримати, переливає аго у бербеницю, в якій вже була гуслянка або квасна сметана; як нема такої судини, силє тото літепле молоко у нову судину і додає до него 2—3 лижки гуслянки або сметани; від того ловить ся молоко, гусне, набирає смаку зразу незвичайно приємного квасковатого, а чим довше стоїть, квасніє що раз більше, але ніколи не

зітне ся в сир і сирватку, як *кисьльик* — квасне молоко, якого Гуцули не уживають.

Вечером по здовню овець, пускають їх на *погірник*, аби перейшли ся та напасли ся; пашу, яка росте на погірнику, звать *порнійла*; на погірник не ходить ніяка друга худоба лише дійні вівці; на погірник вибирає ватаг місце, де росте дрібна густа *бриндјуша*; вона низька, має у корени малу білу кульку, не більшу як *пáцьорок*.

Упоравши ся коло овець і коров, сходять ся вірчарі у стаю обідати чи вечеряти; там висить над ватрою зелізняк котел, в нїм зварена вже кулеша; її викидають на деревяний кружок, сїдають довкола него і споживають кулешу з гусянкою, з молоком або бриндзєю, а в пісні дни саму; часом зладить ватаг *бáнуш*, або юшку з вола, якого убє медвідь а вівчарі відберуть, або з вівці, що ся *розчѣхне*.

Пообїдавши вигонять знов пасти а вертають аж на голос трембіти.

По обїді чи вечері забирають ся усї до *прятаня*: сей полоче дійницї, той дає псам їсти, інший виносить дзер свиням, коровам, підкладає ватру, лагодить дійницю, той знов трембітає, стріляє з креса, якого голос лунаючи від вершка до вершка розлягає ся по далекій полонині, по лісах, і відбиваючи ся о вершки гір, відстрашує звіра від стоїща; від часу до часу пускають ся пси у ліс і, налякавши гавканем звіра, вертають тихо назад до стоїща; погудоривши ще трохи, іде кождий вівчар з молитвою на устах до своєї застайки, поправить ватру і коли вона добре розгорить ся, звертає ся до сходу сонця, говорить Оченаші, кінчаючи їх ось як: „Господи, заборони мене, заступи мене від панскої карости, від людскої ненависти, від ворогів поганих, від устиду, від сорому, від усього нешєстя, від припадку злого на водах, на переходах, на бутинах, на полонинах, на роботах, на кождім дїлі, на кождім поступі! Господи, помози пана Бога с'єтого упросити і ублагати, шоби сї від грїха відкупати, до раю сї привертати. Господи Боже, прости мою душу, шо-сме так согрішив без числа, шо-сме рано встав, Бога не згадав, шо сме Бога не запросив і всїх людий і душ померших, шо по огнях погорїли, шо по водах потопили, шо плаями убійники вбили, у мраці, у вітру задушили, шо їх ніхто не згадає і їх ніхто не знає, молитви за них ніхто не скаже, Бога не запросит. Господи, їх заборони! Николаю с'єтій, їх виратуй! Николаю с'єтій великий, на службу даю, молитву Божу говорю, сто раз не раз, шо-сме тогди проминув, шо-сме Бога не спїмнув, шо-сме сї забув, шо-сме Бога не просив, Бога с'єтого не ухвалив! Боже прийми,

Боже хвали, не сам собою — з Пречистов с'єтою. Боже дай шестє і розум добрий усїм людям і минї. Милости Боже на віки віком аминь!“

Ватаг кінчить свою вечірню молитву ось як: „Поможи минї Господи, як єс поміг маржину зібрати, так допоможи всему народови православному єї передати“. Помолити ся лягають вівчарї спати головою до низшого боку стайки, а ногами до ватри а вкривають ся сїраками чи якою верінкою, як який має; ватаг спить у стаї на лавици коло ватри.

Незабаром запановує на цілім стоїщи велика тишина, посеред якої чути лиш румитанє худоби; усе спочиває, лише один *нічник* нї, він докладає дров у ватру, над якою готуєть кулешу, аби на досвїта була для вівчарїв, та надслухує чи не чути з якого боку ломуєть медведя, що закрадає ся у стайку; часом виїде він із стаї, стрїлить раз, другий, затрубить у овечий рїг, гукне на ціле стоїще, на те будять ся пси і пускають ся гавкаючи в лїс, але переконавши ся, що нема нічого грізного, вертають супокійно до стоїща, потїм налягає усї гори знов глибока тишина, усюда стає так тихо, як се лиш у горах можливо. Якась таємнича сьвятїсть запановує над горами, а звїдтам розстелює ся вона широко полонинами, зариси гір мякчуть, стають якимись безформними духами! По над ними показують ся блїді, невиразні зорї, а чим більше небо темнїє, тим ясніщі стають вони, тоді ніч у горах виступає у цілій своїй величавості!

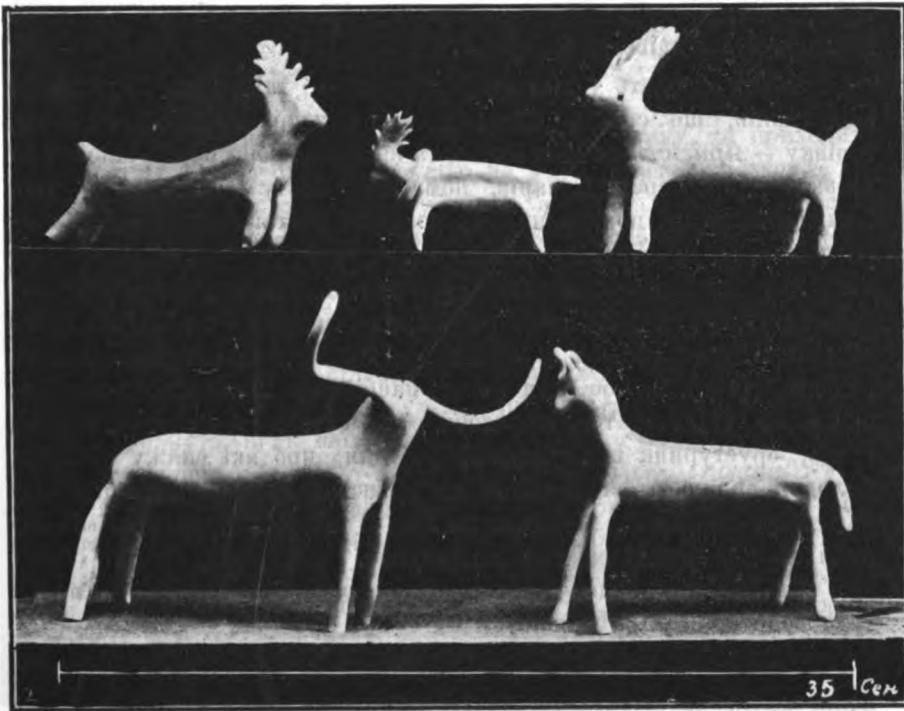
У вільних та догідних хвилях роблять пастухи *бараньчики* (обр. 144) з овечого сира, який мусить трохи *застояти ся* — прикиснути, аж потїм розварюють його у жєнтици; від того стає сир добрий до *виробліня* — податний як віск і держить ся купи; бараньчика чи що друге зроблене з такого сира, кидають у розтоплене масло, де сир стає гладкий і жовтий.

Колачі роблять ось як: розготовлений сир *кочбють* і *мбцкають* у руках, аж вироблять з него *палїтїцу*; її протинають на серединї фльозрою, потїм крутять доти на патичку, перепущєним через дїрку, аж тота палєниця розплєскає ся, а середній палець лївої руки може увїйти у дїрку; правою рукою сплескують і вигладжують колач іще бїльше, і зробивши бїльшу дїрку кидають у розтоплене масло.

В подібний спосіб роблять і *сїрїні вїписанї фїрмаки*; до того мають деревяні *фїрми*, в які набють сира розвареного у сирватцї; як сир застигне, то приймає вид форми. Хто не має деревяної фїрми, той сплєще палєничку з розвареного сира і *нише* по нїй *хрєсти*, викравуючи їх ножем, або застругавим патиком.

Ті полонивські сирині вироби купують у пастухів домарі; колачки роздають за померші старші душі, „шо на віки ратунку не маю, шо умерли без сповіди, або дес у лісі“, а бараньчики дають дітем за померші душі дітий. за здорове маржини, при чім говорять: „Даю за худібчине здорове, най Бог прийме за мою та людеку маржину“.

Бараньчики, колачі, фірмаки можуть стояти дуже довго і 20 років, потім можна їх ужити, треба лише кинути у гаряче масло, то сир розпується і став добрий до їди.

144. Бараньчики.

Вертаючи домів нароблять пастухи ще багато маленьких колачків, понасилюють їх у 2—3 ряди довкола ремня, дома роздаровують їх особливо дівчатам в дарунку з полонини; дівчата навішують колачки по під образи; з того то співвають дівчата ось яку полонинку:

Пішли вівці в полонинку, лиш вгнѣта бліют,
Ба шож наші вівчерики в полонинці діют?

Матеріали до українсько-руської етнології, т. IV.

10

Ба шо діют, ба шо діют, ци не ватагуют?
Поробє там колачики, тай нам подаруют.

Так проживають звичайно на полонині ватаг з вівчарами. В цедлі і сьвята стає на полонині рух більший: мешканці близьких осель, старі і молоді, мушцини і челядь, спішать одні *тіше*, другі конем у верхи, аби відвідати своїх або маржинку, забрати дат, то жентиці, а всі разом, аби на полонині, де є дуже *вітрово*, свобідно відотхнути по тяжкім горю, яке їх давить дома з усіх боків, та розглянути ся по тих високих ґрунях, над якими панував Гуцул іще до недавна, доки його не знищили Жиди та ті, що терплять і попрають жидівські безправя!

Часто заходять у полонину *домарі* — так називають вівчарі мішанників, що сидять дома; домарі приносять з собою тютюн, горівку — *пригістного* для ватага та вівчарів; вони перебувають і по кілька днів посеред вівчарів, помагаючи їм у дечім: нарубають і наносять дров, понаправляють кошари, застайки, допоможуть зварити їсти, за що самі поживлять ся.

А вжеж найбільше оживлені полонини на *св. Івана*; в той день ідуть Гуцули за зїлем, аби напратати його на ліки на цілий рік; особливо роять ся у той час від людей полонини Гаджина і Шпиці (стор. 2), бо там росте найбільше і найкрасшого *зілля*, як: *омєга*, *підбїма*, *тїя*, *невісточки*, *головатень*, *кучерьївец*, *нитотїа*, *грань*, *брустурник* і и. уживані на ліки, про які скажу пізніше; молодші драпають ся за зїлем по урвистих скалах, а старші збирають його по лісах, між ломами і и. В той день приносять мішанники своїй маржині соли на почестунок.

На Шпицях видно багато людей в часї ярмарків у Сиготї; туди веде плай на Угорщину.

Розлучїне. Воли та корови забирає собі мішанник з полонини, коли хоче, а по вівці приходять усі разом в означений день на *розлучїне*.

Як вже зїбрали ся всі, „читає“ ватаг із свого реваша — палиці чи патика, і питає: „Котрий має 20 овец?“ — „Я!“ — „А які твої знаменьїта?“ — „Такі й такі!“ — „Розлучїй собі“. — Мішанник вибирає свої вівці; як уже по черзі кожний вибрав свої дробята, розходять ся усі з словами подяки, бажаннями і з молитвою, у свої хати; на полонині лишає ся ватаг з пастухами, з своєю маржиною та з маржиною депутата, насе якийсь час, згодовує частину накошеного сїна, а полишає з него тільки, кілько йому треба буде на веснованє.

Коли вже і вівчарі з ватагом вибирають ся у дорогу, не сьміє лишити ся по них ані искорка з ватри, аби *мара* вогню не ухопила та не спалила стаї. Але ватри не вільно згасити, треба чекати аж вона сама погасне, бо хто би її згасив „такий міг би сам смерти пожити“.

Ледви що вийде з полонини послідна маржина, зараз приходить до стаї *мара*, „се убитий чоловік, в нім половина чоловіка, половина юди, а се тому, бо єму не було ще часу умirati, та юда захопив єго без *закону* — причастя, без подзвінного, без похоронів“; *мара* перешукує у стаї усі кути; першої ночі не дасть вона відти нікому нічого узяти. Але в парубки, які роблять *в'аліжку*, що возьмуть із стаї берфелу; такий парубок іде на границю полонини, переверне на собі усе лудине і постолі, навіть у волоків дає тот конець у долину, що ішов у гору а другий у долину, та приходить так до стаї; там бере лівою рукою на відлів берфелу і здойме її, єму ніхто нічого не скаже, як він усе, як треба, на собі перевернув; а як би сї трафило, що забуде шо на собі перевернути, то недопустить єго *мара* до стаї; він мусить вертати тою самою дорогою, шо ішов до стаї і хрестячи ся говорити: „Оче наш, чистий хрест на передь мене і назадь мене, відгони все лихе від мене“. Так має говорити через цілу дорогу і хрестити ся, аж дійде назад до місця, де перебирав ся. Тут має роздумати, шо він забув на собі перевернути, а як нагадає і переверне, іде назад до стаї, тоді возьме уже певно берфелу. Як вертає з берфелою, „показують ся єму всякі *голоси*: вівці бліють, кличе хтос на него, фівкає шос, стріляє, гримить і т. і., єму се показує ся лише в очах, хоть на дворі тихо“. На границі здає ся єму, що перед ним застелена скала, тогди має він перехрестити ся і сказати: „тратив тебе арханел Михайл і я тебе трачу“; по тих словах уступав зараз скала, він іде собі вже спокійно до дому і віграв заліжку, — запевняв Юра Шеребуряк з Бервінкової, кінчачи: „се, бігме, так, бо я сам ходив за берфелов“.

Полонина Попада. Тут подаю ще розказ про полонину *Попада*, записаний від згаданого Шеребуряка.

Жив піп, дуже великий богатир, він мав полонину на Лостунї; єк помер, лишила сї жінка, попада Євдоха, та й одна донька. Попада була страх погана для доньки та для своєї служби. Одного року марта (в марті) стало тепло, таї травичка зійшла буйно; попада казала донці іти з козами у полонину та принести їй малин; така вігадлива була. Хоть єк просила сї донька, не помогло, мусіла піти. Попада вислала єї туди з козами, аби по тім знати, ци

мож уже віговити маржину. Пішла довька, зайшла у Керничний (гора), у доброву; там сіла мрака, плова йде, а довька кєжко здихає, Господа Бога благає, щірим серцем плаче, чого вна так сі карає, шо її Бог з сьвіта не забирає. Іде, іде, прийшла у Дурву *кєчєру* — ліс такий, що як хто у него зайде, то не може вїйти з него; зійшла на один потік, найшла *рїжу* — полянка межи лісами, а там горит ватра під смерекою, коло ватри сия пушкарі. Сїла вна коло ватри, сидит і грїє сі; як загрїла сі, пішла далі тай шукає лісами *марта* (в мартї) *зимі*, але нічого не здибас, вна Господа благає.

Приходить Господь, о чім вна не знає, тай єї питає:

Чого ти по лісі блукавш,
 Чого марта, зимі, шукавш?
 „Мене мама моя післала,
 Аби я малин назбирала.
 Я пішла малин брати,
 І тих малин шукати,
 І так зайшла,
 Шо до ватри прийшла.
 Кєжко здихаю, Господа благаю,
 Так-сьме зайшла, куди не знаю.
 Віч заходит, сонце не зараз сходит,
 Добре виджу, шо-сьме далеко забрила,
 Шо у ту кєчеру зимі марта зайшла.
 Де-сьме є, сама того не знаю
 Тай плаїчку відси не подибаю.
 Сама не знаю, як се зробити!
 Білше не хочу на сім свїкі жити!
 Сама не знаю єк до мами приходити,
 Шо-сьме не могла марта малин находити“.

Коло ватри стовв горнец; Господь пішов туди, набрав у него грани, приніс до неї тай каже: „На, неси, у хату; доки принесеш, то станут малини. Лише тобі кажу: як меш нести, абис сі не дивила, ци у горшку стали з сеї грани малини“. — Забрала вона малини, вкрила фустков, тай пішла до дому до мами. Приносить, здохмає фустку з горшка а там малини великі як грань, тай такі червоні. Мама попоїла тай каже: „Ну, коли є малини у полонині, то я здою на міру кози тай вівці, тай піду у половину. А марот каже до неї: „Не йди, бо замерзнеш!“ А вона каже: „Коли вже є малини, не буде зимі!“ — Євдоха постригла вівці, дала вовну

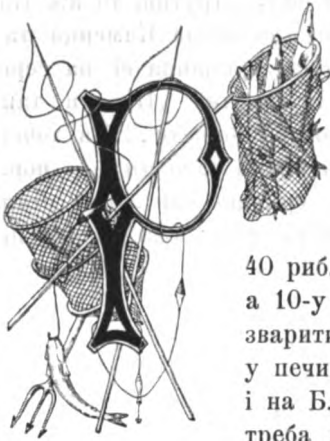

донці, аби упрела, а сама гайда у полонину. Для безпеки убрала сі в 12 кожухів і пішла з вівцями *наверці* — так, що єї ніхто не видів. Прийшла в полонину Скупову, *фортуна* (буря, сніг) велика ударила, зима, шарга; вона скинула один кожух, бо змок та був кєжкий; на тім місци стоїт тепер хрест; прийшла у Зелену, потім на Керничний, скинула знов один кожух, і там стоїт хрест; вийшла на Черногору, скинула знов кожух тай поклала там триніг високий, що видно з него на цїлий сьвіт; пішла далї, а доки дійшла у свою полонину, то поскидала усї кожухи, прийшла лише в однім; а зима (сніг) *пластовєц*, сипле так, єк сїчня (в сїчни) з міха; єк вітер завіяв, єк піджєлив попадю, єк дощ ударив, єк буря завіяла, єк вітром закрутило, єк Божий дух свою силу утрутив, то аж Каменцем (полониною) закрутив; вітер оббіг до окола Каменця тай до окола попаді з козами, з вівцями; попадя лишила сі на середній, зачєв сі камінь здригати і зачєв їй казати: „Шо ти така дурна з вівцями, з козами у полонину марта сі вібирати?! Ти хочеш тепер каменем ставати!“ — Була там керниця *головиця* — нора, якою з землі вода іде; попадя сїла у керницю тай зараз стала каменем а з нею вівці і кози, бо стрижені були; з під неї (з під того каменя) тече вода.

Люде ідут, припочивають,
 Тай попадю злу нагадають.
 Але вона доки каменем не стала,
 То на горі, на Каменци, підписала:
 Аби кождий гадав і знав
 Та на Євдокію сі в полонину не вібирав!
 Попада Євдоха дванацять кожухів мала,
 І однако з бурсв, з вітром она сі здибала,
 На Попади полонинї над керницев душу дала
 І сама з вівцями з козами каменем стала.

5. Рибарство.

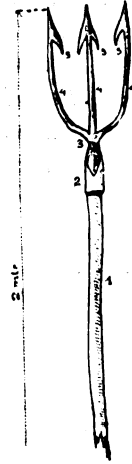
інак, що хоче, аби ему *швстило* ся у *рибарстві*, мусить на 40 сьвятих ($2\frac{2}{3}$ н. ст.) встати рано до схід сонця і не вмивавши ся, не моливши ся, взяти ости, іти з ними на воду і там убити 40 риб. З тої риби має відлічити у хатї по 9 а 10-у відкинути на бік; відлічених 36 має зварити або продати, а відкинутих 4 висушити у печи і переховати. Так само має зробити і на Благовіщенє ($1\frac{1}{4}$ н. ст.), а на Великдень треба засушену рибу сьвятити. Кілько разів іде рибар ловити рибу, бере з собою у мішочок того сьвяченого пороху.

Так робить той, що бє рибу *остами* (обр. 145); ости клеє *циган* — коваль, з 9-тьох найдених підків; при кованю остий не сьміє він ані раз *за дурно* ударити клевцем по ковалї, лише все по зелїї, з якого робить ости, аби потому рибар не закидав за дурно остий на рибу. З ковалем не вільно за роботу остий торгувати ся, бо би була *перєрвиця* в рибі — часом вона ловила би ся а часом ні. Як *циган* уробить ости, має він їх подати з заду по межі ноги тому, що їх замовив, а той бере їх лївою рукою, при тїм промовляє *циган*: „Продаю тобі вогонь, крицєні горячі ости, абєс їх не міг нігде у нічим ізгасити, лише у рибі“.

Рибар іде з остами у лїс, там рубає *остивно* правою рукою на лїво, але так, аби утяв його від разу, потїм лупить *остивно*, починаючи з вершака, разом із сучєм; у хатї *шкрумїть* остивно, аби було чорне, „такого риба не вадрит“, і забиває вершаком у *лїйку* остий.

Як убіє першу рибу, відкусив їй зубами фіст, жв'ячить його, після чого спльовує на рибу, кажучи: „Як трави в полі, листу в лісі, піску в морі, тільки риби у мене“.

З остами ходить рибар на рибу у темній ночі із *лушницею*; її виробляє він з свіжої смільної смерічки, яку коле на тонкі кусні, а ті зв'язує вушковкою у *сміп*; при ловлі запирає лушницю під ліву паху за ремінь перев'язаний через праве плече; ременем тим придержує тяжку лушницю; запалений кінець лушниці, що вистає наперед, держить у лівій руці а задній, довший кінець, волочить за рибарем; в правій руці держить він ости; так узброївши ся поступає рибар у *стріть води* — проти води, поводячи лушницею то в один то в другий бік, а скоро побачить рибу, яка на вид світла стане спокійно, суне вільно лушницею на бік на ліво, а рівночасно кладе ости легко на воду; коли вони вже стануть над рибою, що вдвила ся на бік у лушницю, *притискає* остами нараз і остро, чим вбиває рибу; *зббра* = *завубці* остий не дозволяють рибі вихопити ся.

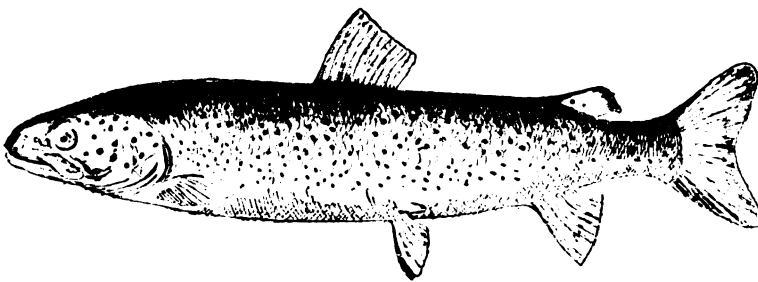

145. Ости. 1. остивно; 2. лійна; 3. вухо; 4. зуби; 5. завубці.

З остами ходять осению у ночі, як вода чиста, а як іде водою сніжиця, сїдають на човни.

На *головатицї* уживають *легучих остий*.

Головатиця (обр. 146) має голову довгу в порівнянню до величини валковато видовженого тіла (1 : 4 $\frac{1}{2}$). На хребті вона зеле-

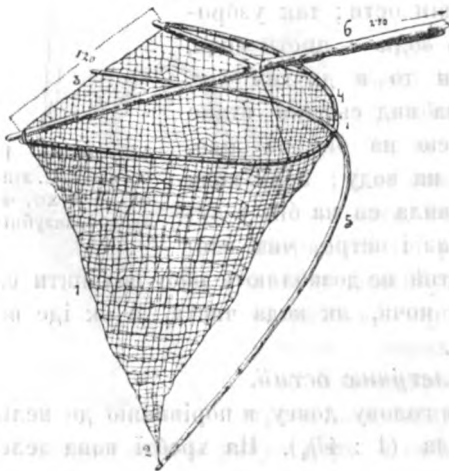

146. Головатиця.

наво-сїда з фіялковою відтінею, на боках червонява, а груди і черво полискують сріблито; боки голови і кадовба накинєні більше або менше чорними плямами, які понизше кадовба прибирають форму півмісяця.

Головатиця є рибою властивою поріччя Прута, жие особливо горі в Черемоши. *Тре* ся на весну, *ікру* складає в приготовані долинки. Вона в Гуцульщині доростає до 1 м. довгости і більше, тоді важить до 30 kg. (в Дунаю доходить до 1·80, а ваги до 60 kg.). М'ясо її смачне. Вона є товаришкою петруга, яким живить ся.

Летучі ости мають остивно з смереки 3—4 метри високої, і лише коло гузяра полишені 2—3 *колеса* фой, решта обчімхана, а зуби заковані у вершак; тими остами бє рибар головатицю у *вілиці* — у потилицю, і зараз пускає остивно; головатиця хоче іти горі водою, але сучє смереки тягне її у долину; так намучить ся вона, аж забє ся дєсь у беріг чи у *кашійцю*: фоя, незрубана від остивна, вистає над водою, вона показує, де забила ся головатиця.

147. Сак. 1. саківно; 2. готовник; 3. попруга; 4. дуга; 5. облук; 6. держак з вилами, до яких присяєна дуга *поворозом* до держака.

„Бю дєс рибу; у в тім нима ту такого, шоби ліше від мене знаў, та видіў вже вськи у ночі; раз він йик чоловік, я знаю, шо то буў *тот* (чорт), ишов по вої глібокій, ни потатаваў йик до підколін, але йик наблизив си д'міні, я йик ударив душинцев а ости йиму наперідь вочий і крикнуў: „а шо хочиш?“ то він дав си пид воду а захарчаў аж волос дубом стаў, тай відти з пид води каже: „чйкай, мой, я ты ше наўчу!“ Та від того чьєсу, уже сам ни хожу на рибу, а то він колєс би ши увтопиў! — Я бих знаў май легко рибу ловити, та кобих ни бойиў си Бога. — Йик би закін ни пожиў а пид езином принїє а зловив но йидну рибку і поклав її ув рот і пустив знов у воду, то колибих лише війшоў і засвистаў, то увєя прийшла би ади до рук! Але я цєго не хочу робити. Кобих знаў йик то вмирати, та ци потім нічьо?! Бо то йи чьєс, шо кожда вплази, адї, риба з каміньи, скалий, навит баби (риба) з плити вплазьи, та так стойт, шо ни кивєт си — но бий! а йи чьєс, шо й головач но шморгне, шо й остами ни посьгнеш!“ розказував Лучка Польька з Ростік.

Сак (обр. 147) зложений з *саківна*, властивого плетєня, яке має *гьрло*, *чєрево* — найширша частина, *бшиийок* — вузша частина і *го-*

Говник — кінець; горло розтягає *дуга* з прута ліщини, а дугу притримує *попруга* — шнурок; аби саківно не запуталось а риба могла заплести аж у сам *годовник*, розп'яте саківно ще *облуком*, що іде від попруги до дуги а відси до *годовника*; до кінців дуги присилені *вила*, які збігають ся у *держак*; заклебучений бік дуги придержують до держака *позорови* — шnurки.

Саківно плете циганка з *грубих* ниток; її треба просити, аби плела на роздорожю тай тоді, як ідуть люде на ярмарок. Торгувати ся з нею за роботу не вільно. Аби ловля саком щастила ся, має циганка зачати плести його у тоту пору, коли іде людий богато, при тім має казати ось що: „Кілько на сім роздорожю зійде ся нині людий і маржини, тільки риби аби в цей сак за кождий раз ішло; як людий несе у ярмарок біда і жура і гаразд і охота, так аби вода несла рибу у цес сак“. До уплетеного саківна треба шукати ще *тирвового каміня*, а сей є на *тирлі* — на місци, де *трут* ся петруги; *тирвовий камінь* пізнати по тім, що він має на собі жовті, червоні і білі кропки (*пóрости*); більше щастє буде тому, кому удасть ся *найти* таких каміньчиків девять! Той каміньчик, чи каміньчики, зав'язує рибар у кавалок старого саківна і перетримує його коло себе через девять службий; як повертає до дому з 9-ої служби, не має з ніким говорити тільки насамперед у хаті з саком і то так: „Єк трави у поли, листу в лісі, піску у мори, тільки риби аби було у тобі; як сї не перериває ріка з водов ніколи, так аби сї не переривала риба у тебе іти. Як мині добре повело сї з тирваком (*тирв. камінь*), так аби мині добре повело сї з тобов“. По тій примівці зав'язує рибак тирвак у *Говник* саківна на все.

Як хто дістане мотуза з повішенника, зробить з него *швіру* (шнурочок плетений) і присилить ним саківно до держака, то куди піде з таким саком, „всюда уловит кілька хоче!“

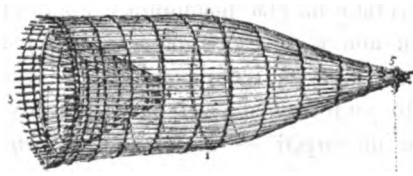
Але зі всіх способів, які по віруваню Гудулів доводять до того, аби щастило ся у рибарстві, є ось який найцевніщий: скоро заплатить ся циганці за роботу саківна, треба натягнути його циганці через голову, знасилити її, „хоть би яка стара і паскудна була, а потім так промовити: Так, ек я се охічно робив, так охічно аби у цес сак риба йшла“. Але се можна лише такій циганці зробити, що сего не знає, та вийде з саком у місце, куди закличе її рибар, аби їх ніхто не бачив. Се спосіб найцевніщий на рибу, другого такого на цілім свікі нема, додав рибар Юра Б. з Жабя.

Саком доплять рибу підчас повени, як вода каламутна; у таку пору закидають його у воду там, де є *загін* — спокій, а подержавши

хвилю попругою при дні ріки, підносять сак у гору, аби рибу вибрати.

Як ладно на дворі, іде риба у днину на *вудку*; вудка зложена з *вудилища* — держака, з *шварі* плетеної з білої шерсти, до якої привязана *перевіця* — сива неплетена шерсть, а до неї залізний *гачок* з *завубцем*; на гачок закладав ся *пашу*, як: кобилиці, червячки, нересниці, жіравиці.

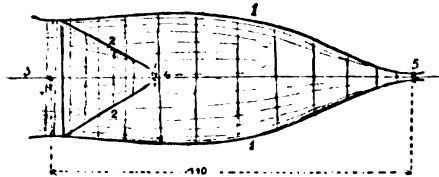
Аби щастило ся ловити рибу на вудку, треба взяти 12 волосів з перед самого тімя повішенника, витягаючи їх у стріть сонця;

148. Стір з прутя, означеня як 149.

правий бік фоста, а пережв'якавши його, сплунути на рибу і сказати: „Бк трави у поли і т. д.“ як висше.

На вудку ловить ся риба і тоді добре, як украсти волочки з хреста, що несуть перед мерцем, та тою волочкою звязати фіст першій рибі, що ся йме, і назад її у воду кинути, то, „хоть би єї не *знать* де кинув, риба буде за таким рибарем ходити“.

149. Перекрій 148. 1. котіль з тонкого прутя; 2. герляк з грубишого прутя; 3. рот з горлом; 4. завуд; 5. готовник; місце, куда риба горлом у стір переплине, називає ся *відгорниця*.

В часі терла, коли риба іде горі водою, з великої водп у потоки, *лжжать* рибарі у плитких місцях потоків *ійтірі везані в прутя* (обр. 148 і 149) *ротом за водою*; (sing. *стір*, *стіро*); аби вода ятір не ухапила, обкладають готовник камінем, а надто загачують ріку сучем від ятіра до обох берегів. Риба, що іде горі рікою, не може перебрати ся через наложене суче, бо воно коле, тому іде вона у рот ятіра, а звідси горлом у *відгорницю*, з якої не може вже дістати ся назад, бо не дозволяють вистаючі частини *герлянок* при западї.

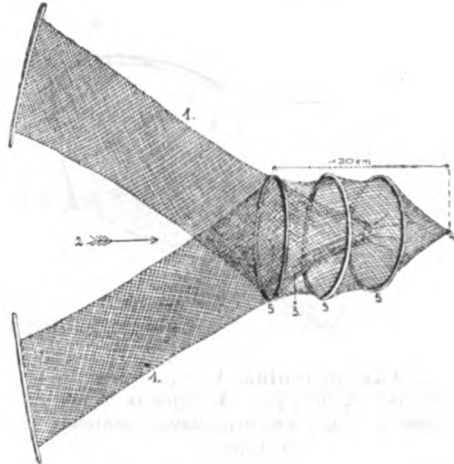
Колиж риба вертає з терла з потоків у велику воду, *лжжат* *ійтірі в крилами* (обр. 150) *ротом проти води*; ті ятірі плетені з ниток, а плете їх циганка; боки обгачують сучем; як

ятірі мають довгі *крила*, не загачують сучем розтягають крила до берегів; крила не пускають рибу піти боком, вона паде у ятір, з якого не пускають її зябра.

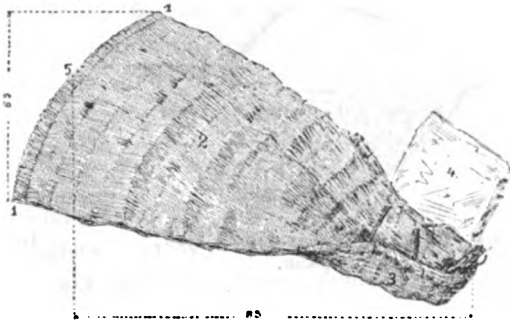
Ловлять іще рибу на *вѣршк*у (обр. 151); се рід коша плетеного з лозини; ширший отвертий бік верхки се *припадь*, середина — *спадь*, а звужений кінець прикритий плитою — *головник*. Верхку закладають під тихим плесом, де з него бѣ *габу́к* — де вода вузким руслом з шумом бѣ у долину, і то припадає против води, загачуючи рівночасно ріку до берегів камінєм, фобю, як ятірі; *головник* прикривають плитою; риба, що іде з водою, не може перебраться боками через накладену загату, тому пускає ся у *припадь*, а звідси уносить її *габук* через *спадь* у прикритий *головник*, звідки горі вернути не може, бо проти неї спадом вода дуже *габу́ч*єт, а далі цоплисти не дозволяє її *головник*, прикритий *плитою*.

На чистій воді ловлять рибу *саком до гоління* (обр. 152) на двох людей; один стає з друком коло великого каміння, другий притискає держаком попругу сака до дна ріки коло каміння, пускаючи помежи ноги черево і *головник* сака. Скоро тамтой підважить камінь колом, пориває вода рибу і несе її просто у сак, звідки її не пустить той, хто тримає сак, стуливши ноги до себе.

Подібно ловить один чоловік саком, званим *нападкою*, у якої держак іде на перед, так що один чоловік може тримати *нападку* і рівночасно підважувати камінь. У *нападку* ідуть лише бабці та слижі.

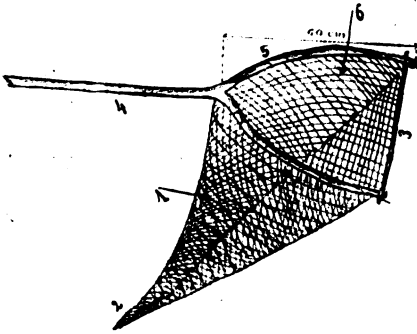

150. Стір з крилами. 1. крила; 2. рот; 3. пера; 4. головник; 5. обручі.

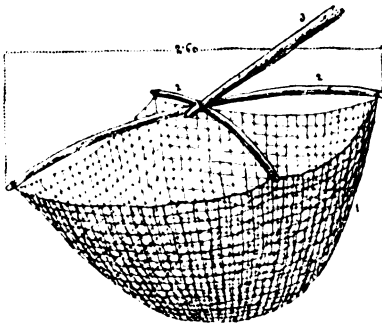
151. Верхка. 1. припадь; 2. спадь; 3. головник; 4. плита, воно тут піднесене над головник 1×5'.

У чисту глибоку воду закидають підклад (обр. 153) (сак на чотири роги) на двох дугах, ідучих у хрест; до місця, де вони перетинають ся, прив'язаний держак; подержавши підклад хвилю у воді, піднімають його у гору, щоби вибрати рибу.

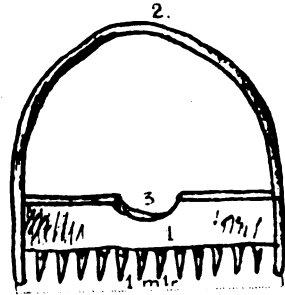
152. Сак до гоніння. 1. черево; 2. головник; 3. попруга; 4. держак з вілами 5, через які пересилене саківно; 6. горло.

рушує зубами каміне і полощить слижі, бабці, пилетки, що, утікаючи з водою, падають у наставлений сак.

153. Підклад. 1. саківно, 2 дуги; 3. держак.

Челядь ловить рибу у сак без головника при помочи каблук з зубами; одна третя горла того сака прив'язана до дощинки, обтяженої камін'ю, аби спочивала на дні ріки, а через $\frac{2}{3}$ горла сака пересилений каблук з ліщини; аби той прямиовісно тримав ся, заткнений попри него держак сака; так уставлений сак лишає челядь у воді а сама іде трохи горі водою, де, держачи каблук (обр. 154) у руках, рушає ногою гребінь, а той роз-

154. Каблук. 1. гребінь; 2. каблук; 3. місце на ногу.

Дехто кидає у ріку тріло, яке кушує у краях; риба, що загроїть ся, спливає на воду, звідки її збирають.

6. Стрілецтво.

Стрілецтво було давніше у Гуцулів дуже розповсюджене. Сама природа гір приневолювала їх з одного боку шукати в стрілецтві охорони від медведів, рсів та вовків, а з другого боку давало воно їм змогу придбати собі легко добру поживу.

Велика скількість пушок, які, не вважаючи на заборону, переховують Гуцули ще до тепер, свідчить, що особливо давніше мусіло жити багато різнородного звіря в гуцульських горах. — Пушки ті майже виключно виріб домашнього промислу. Деревяну *лож*, незвичайно примітивну, виробляє собі стрілець сам, а *слюсар* дорабляє до неї *цївку*, *замок* на пружині з *когүтиком*, з *кóминком* на капсю і *каблукóм*, який хоронить *кóщок* = *язічок* = *спуст*, що знов служить до *спусканя* у гору *зведéного* когүтика.

Усі давніші пушки роблені були на замок *кременівий*, відси і назва такої пушки: *кріс* (*кресі*, від *кресати* вогонь), або пушка *кременева* (обр. 155 і 156) — від кременя, який креше вогонь; новіші пушки називають ся *рушницї* або пушки *капсюеві*.

У кременовій пушці кремень закручений у *вїлицяж*; як спустить ся вилиці, то кремень бе у крицеве *огнїво*, а з сего паде ватра у *каганець*, де запалює порох.

У *ложі* з боку є звичайно *магазин* на кулю, закритий *засувкою*.

Пійітка — широка частина *дожа*, яку *приложує* стрілець до правого рамени, підбита звичайно *постолóм* — залізою бляхою, а то

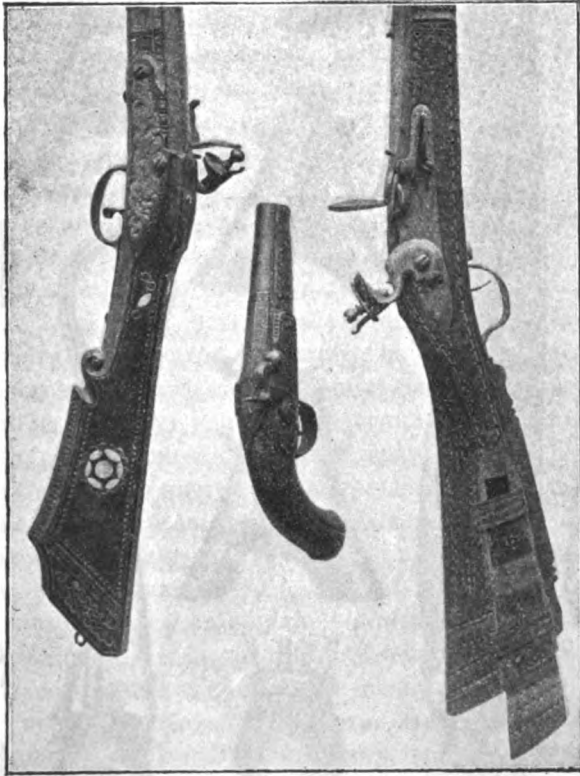
на те, аби постіл хоронив від ушкодження пятаки ложа, як треба кріс поставити у кут на землю на каміне.

Опріч кресів мають Гуцули премного кременових і капслевих *пистолят*, також виробу власного; у них цівки часто мосяжні і ложа

155. **Крес і пистолі.** 1. Кременовий кріс; лож різьблена, у споду її видно сховок на кулі, з якого знято засувку; кременовий замок натягнений; між вилицями його видно кремень; проти него стирчать крицеве (сталеве) огниво, під ним каганець; цівка того креса мосяжна *писана*; важить 4·4 kg. 2. Кріс кременовий з замком спущеним; 3, 4, 5. Пистолі. Власність музею ім. Дідушицьких.

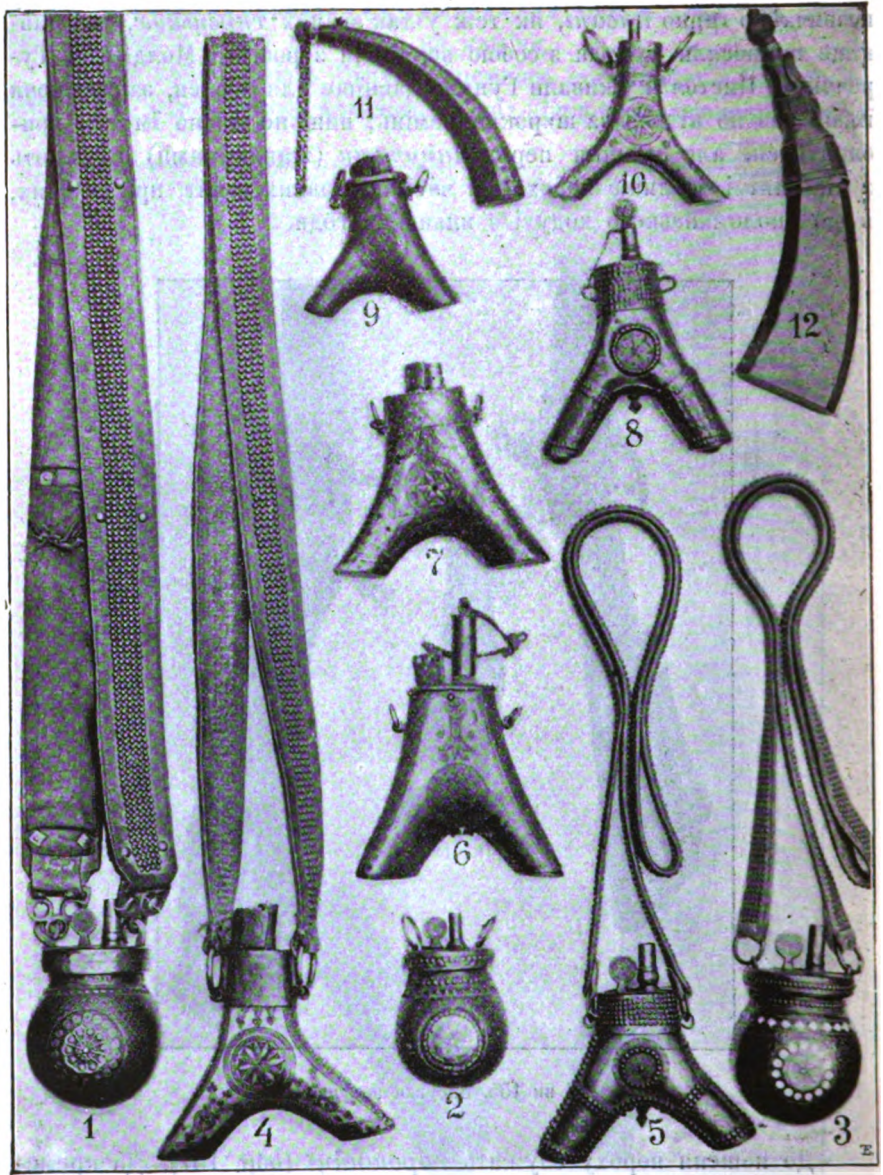
незвичайно гарно *писані*, як теж у так званих *турецьких*, які давніше приносили Гуцули з собою вертаючи з робіт із Молдавії і Туреччини. Пістолят уживали Гуцули давніше для окраси, закладаючи їх не раз по кілька за широкий ремінь; нині не вільно їм так прибирати ся, але потайки перед *панічами* (жандармами) стріляють з пістолят і то лише порохом в часі церковних свят, при весілях, в часі полонинського ходу і з иньшої нагоди.

156 як 155. Засувка висунена.

До ношеня пороху служать *порошниці* (обр. 157). До кремєнових пушок треба було двоякого пороху: дрібненького до *підсипки у комин* і грубшого у *цівку до стріляня*; на переховок дрібного пороху служив *ку́бок*, а *рожок* на грубший порох. Закладаючи пістолята за ремінь, перєвішував Гуцул і обі порошниці на-охрест через плече.

До всего треба вдачі, а вже ж до стрілецтва особлившої, бо не досить мати добру пушку, треба, аби під ню ішла зьвірка, аби її

157. Порошницї. 1, 2, 3. Три півколісті кубки різьблені з яворового дерева, вибивані цїтлами, запускані костью і мосяжем; 1 і 3. висять на ременях; набиваних мосяжними цїточками; ременї підшиті тонким саліяцем, аби олов'яні ушка цїточок не брукали шматя; 4—10 Ріжки в оленевого рогу; 5—8 писані, оповиті мосяжною бляхою і набивані мосяж. цїточками. 11. Рожок на порох; мосяжна його затичка служить за мірку до пороху; 12. Плоский рожок в чорного рога в шийкою вирізьбленою в видї голови жерстви. Власність музея ім. Дідушицьких.

добре поцілити, аби гук із пушки не розходив ся далеко і т. и., а се усе можна осягнути лише чарами. — І так, аби пушка добре була, аби її ніхто не урік, треба вибрати язик із гадини, взяти гадячого чеснока, ладану і вершків із 9-и осяк, відправити над сим 9 службий, потім обчерти тим всім 9 раз пушку довкола і заховати в лож у дїрку, виверчену у *пятиці* під постолом. Аби знов пушка дуже не греміла, а про те остро була, треба шукати „місяця марта“ (в марті) гадину, убити її, зрубати і висушити голову, „ні на сонци ні у печи а так“ і розтерти на порошок, промовляючи : „Остра-с була, як вогонь; кого-с заразила, не віратував сї, так аби моя пушка, кого закрасит, аби не втік“, після того треба набити той порошок у пушку; така пушка вже греміти не гремить; її може лиш той збавити, котрому вона допаде ся у руки, а заворожити проти неї ніхто не може.

Як пушка зіспеує ся, — а може її другий *збавити*, як почує стріл із неї, — тогди треба взяти води 12 ранків до схід сонця по 9 раз із 12-и керниць, а черпаючи на відлїв, говорити на зістріть: нї 9, нї 8, . . . нї 2, нї один; потім треба утяти *слїно* (замкнувши очи) осики, покласти з неї ватру і пригрїти на нїй тоту воду, кидаючи у ню 12 голов з мартових гадин; тою водою треба відгасити ватру (накидати до води жару) і при заходї сонця виспати воду у пушку. Скоро тільки рано сонце зійде, треба воду виспати; на тій водї буде значно: як пушка чиста, то і вода чиста, а як вода *згледжена*, то пушка не чиста, треба другий раз тото робити а воду треба у той бїк виспати, відки того ранку чути стріл; тогди збавить ся пушку тому, що стрїлив.

Часом *закровавлює* ся пушка — *закіпить кровїю*, як ся нею стрїлять до звїрини, тогди треба цївку вертїти свердлом на відлїв і мити 9 раз водою, приладженою як повнеше.

Часом не хоче набита пушка стрїляти, тоді треба обернути траву вершаком у спїд, і 3 рази пушку *промикати* помежи ноги цївкою назад; як іще не хоче стрїляти, треба звязати на відлїв високу траву на дорозї, взяти пушку у зуби і з нею перелїзти по-під тоту траву, — від того пушка певно буде стрїляти.

Завїм стрїлець їдучи на польованє, вивесе пушку на двір, має він її протягнути три рази по під прокопанї підвалини; се *добре пушци*.

Аби куля добре була, треба відправити над нею 9 службий, а шроту або пороху не вільно нікому ні давати, нї позичати; як би хто у другого сам узяв кулю або порошок, збавив би тамтому пушку; аби сего *не дїждає*, треба стрїльбу вимити у водї, начерпанїй до

схід сонця з 9-и керниць по 9 раз, числячи на зістріть: ні 9, ні 8 . . . . ні 2, ні один; у тій воді треба зварити по 9 кавалків глогу, свербигузки й ожини, і то на ватрі розложеної з 9-и кавалків глогу; у тім виварі треба ще ватру 9 раз згасити рахуючи на зістріть. Пушку, насипану сею водою, кладе ся на ніч у *кочергі*, а рано треба з неї висипати воду за сонцем, потім пушку набити, стрілити, а скоро лише набій вийде, зараз заткати цівку рукою; по хвилі треба руку пахати: як смердить не димом, але інакше, треба мити на ново доти, аж буде її димом чути.

Аби пушка не розносила шроту, треба взяти тріску з середини дошки з викопаного деревища; засунути під престіл (що робить звичайно за оплатою паламар), де служба ся править; там має тріска стояти через 12 службий; того дня, як служба на тій трісці править ся, не вільно нічого їсти, окрім сніданя; як стрілець принесе тріску уже назад до дому, промовляє над нею *трох вечерів* по три рази ось як: „Як сї не розсипали тоти кістки, що у тобі були, як єс їх затримала у собі, так аби сї тримав шріт з мові пушки при купі“; після того треба сховати тоти тріску помежи шріт.

Як би хто замість звірки убив припадком пса, тоді треба цівку заткати зараз пальцем, бо вона від того зараз псує ся, потім руки умити і промовляти: „Єк не знала моя пушка, кого бв, так аби їй нічо се не вадило, що я учинив“.

Є й такі стріліці — але се вже дуже грішні, — що, коли законюють ся (причащають ся), то не проковтнуть закін, але десь неназирцем виплюнуть його у платок, а дома набивають ним стрільбу; від того пушка дуже добре бв; такий стрілець знає зараз таких 18 слів, що, як би їх у хаті сказав, задрожала би зараз пушка на стіні, а звірина плачучи ішла би з ліса просто до него так, що він стріляє її з вікна.

Як би не знати хто до такого вицілив і стрілив, та той лиш скаже *найте!* то тогди капля спалить і вода потече з кбмінка, а пушка не вистрелить!

„Є такі, що не бойи сї Бога, дурні, а шоби пушка влучила у все, не хибила, то йик сї законюйи, не поживайи честки а несе під йизником д'хакі і заверчут свердлом диру в шкіні, ади в протесі і кладе там ув дирку закін! Покім стрільийи в то кулев. Йик трафит, а близко, то потече кров! Тов кровйов помазати би пушку то насв'ікі ни хибне ніийкої звіри! Але бо це пусте так робити! Це би тов кровйов записаў си на віки вічні тому Юді!“ впевняв Лучка Полька з Ростік.

Таких стрільців в тепер дуже мало, бо попи *перевідали*, та ледви подадуть закон, зараз дає паламар водов попити, аби не мав часу виплюнути закон.

Аби стрільцєви вело ся у стрілецтві, стріляв він на великдень у паску.

Того дня, як стрілець вибирає ся на стрілецтво, не сьміє чєлядина прясти, бо би запряла йому щастє, а звїрка не стояла би тихо, але крутила би ся, як веретєно.

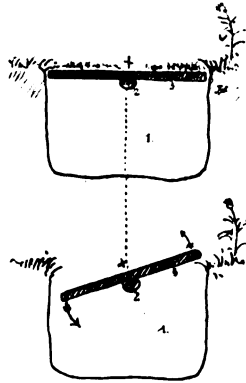
Найліпша пора іти на заяця, як упаде *пошидїй* — сьвіжий сніг.

На серни та оленя виходить стрілець на *засїдку*, плаєм, куда вони з ліса виходять на полянки.

Готурів стріляють лише в часї *кєпала*, бо тоді найлегче їх підїйти.

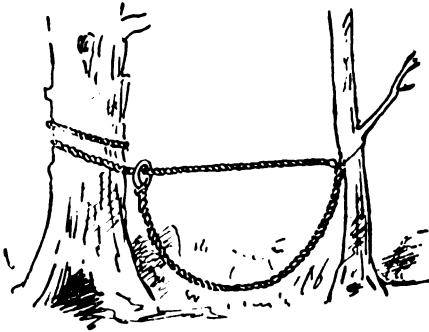
Ідучи в ліс *гайтувати* — полювати, бере стрілець з собою *капови* (пом. капів) — псїв, що знають занюхати слїд звїрини; се звичайні вівчарські пси, які не так вітрять звїрину, як її полошать. Стрілець уміє на *гайтовах* — польованю, добре *получити* — вцілити звїря, але бо він стріляє у звїря лише тогди, як той приблизить ся на 10—20 кроків! Тому і не дивно, що від гуцульського стрілу не паде багато звїрини, більше ловить ся вона у ріжно-родні *застави*, покладені дорогами, куда звїрина *лакома* — рада ходити, а які стрілець ушерєд мусить підглянути.

І так заставляють на медведя (вуйко, тот старий, тот великий) і на вовка (тот малий) *западницю* (обр. 158); на те копають 2 метри глибоку яму і прикривають її *дверїма* — збитими лодвами, які у бічних *зїмках* = *каганцїях* — дірах в землі, на *вухах валу* легко можуть перехилити ся у той бік, на який стане медвїдь; вал прибитий до дверий зі споду по серединї так, аби двері мали таку саму вагу на оба боки; поверх дверий накидають моху, або вкривають їх рівно кєцками, а на середину кладуть кусєнь мяса, або поставлять *стїячки* здохле малє срцьє, а медвїдь гадає, що воно живе, іде за ним, ступить на двері, переважить їх і паде у спїд, після чого двері назад у плаз повернуть і недо-зволють медведєви вилїзти з ями.

158. Западниця. 1. Яма; 2. вал; 3. двері. Горішній образок вказує западницю на-ставлену, а спідний показує, як двері на валу подали ся одним боком у яму, через те, що на них ста-нула звїрка.

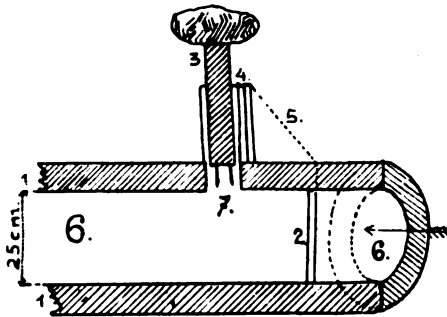
На медведя або вовка кладуть іще *силце* (обр. 159) з міцного шнура; один кінець шнура прив'язують туго до дерева, а другим вяжуть петлю через міцне залізне колісце, і ставлять її так, аби шнур ішов по над землю до другого дерева, до якого він причіпленний слабою ниткою, а звідси з колісцятем по при землю до місця, де перший кінець ув'язаний; там причіпають колісце легко ниткою; медвідь чи вовк тругить ногою горішній шнур, сей рве ся від нитки а петля зашморгує ся на шию звірюки і ловить її.

159. Силце.

У полонинах ставляють вівчарі в місці дінниці, куда медвідь звик у кошару перескакувати, укосом 4—6 острих припалених палів з лубом; скоро медвідь пустить ся іти у кошару, скочить на палі і *просадить ся*.

На олені і серни наставляють *теліші* подібні, як западь на медведя, вкриваючи двері фовою, між яку силять соли. Теліші кладуть на підемотрених пляях, якими серни чи олені *лакомі* до води ходити.

160. Завуб = пасть в перекрою. 1. осмів; 2. зрущик; 3. ступа з 2 зел. зубами 7; 4, 5 шнурок; 6. отвір куда входить лас.

На серни кладуть на сернячих пляях *силця*, що звисають із дерева; на силце ловить ся серна за шию.

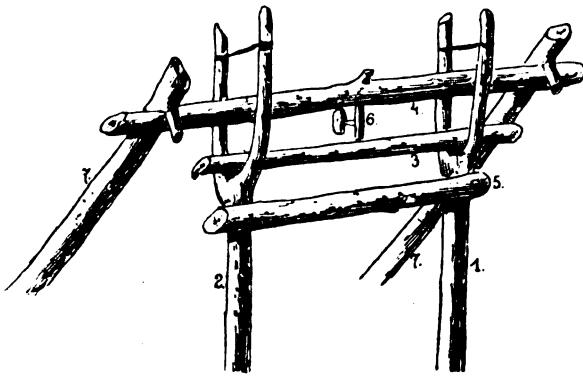
На лиси роблять *пасть* = *завуб* (обр. 160); на пасть видобують буковий осмів, а посеред него діру, над якою звисає назаблена лодва; при кінці осмова в *зрущик*, сполучений шнурочком із *ступою*. Пасть притикають при скалах до ями тогди, як лисиця дома; яму тай осмів накривють камінем; за день, чи два мусять голодна лисиця вийти з ями (другої ями вона в скалі не зробить), а з сеї влізти у осмів, де тручає зрущик, через що назаблена *ступа* паде у осмів і вбиває лисицю.

На лиси роблять *пасть* = *завуб* (обр. 160); на пасть видобують буковий осмів, а посеред него діру, над якою звисає назаблена лодва; при кінці осмова в *зрущик*, сполучений шнурочком із *ступою*. Пасть притикають при скалах до ями тогди, як лисиця дома; яму тай осмів накривють камінем; за день, чи два мусять голодна лисиця вийти з ями (другої ями вона в скалі не зробить), а з сеї влізти у осмів, де тручає зрущик, через що назаблена *ступа* паде у осмів і вбиває лисицю.

На тхорі, ласиці, куницї кладуть по лісах *підколовди* (обр. 161); задля того вбивають у землю дві розсохи смереки, або вибирають на се 2 ростючі розсохаті смереки; в розсохи кладуть поземо круглу *підколовду*, а верх неї круглий *притяг*; поміж і посеред них уставляють *свердлик* з фостиком, зверненим у зад; на фіст дають мясо; *свердлик* ходить дуже легонько; *притяг* привалений з заду двома укисними *пільгами*, які долішним кінцем опирають ся о землю; верх пільг накладають густо фої; перед підколовдею ставлять рівнобіжно до неї *победрини*; скоро кунця, чи що друге звітриє мясо, лізе по победрині, став коло *свердлика*, сягає за мясом, а ледви діткне ся його, вихоплює ся *свердлик*, *притяг* паде у низ і притискає звїрку до підколовди.

На *когуті* = *готурі*, наставляють коло гнізда *силці* з чорного шнура, привязують на колісце бульбу або шульок кукурудзи, а коли *когут* дзьобне буришку чи шульок, затягне ся у силце.

161. Підколовда. 1, 2. Сохи з лубем; 3. підколовник; 4. круглий притяг; 5. победрина; 6. свердлик з фостиком, на кінці мясо; 7, 7. тяжкі пільги, які опирають ся на притягу; верх пільг накладають лат і фої.

На малі птахи наставляють коло зерна малі силця з кінської шерсти, у які птахи, дзьобаючи зерно, засильюють ся.

Є ще купні зелізні *зводи* (звід) на лиси, вовки і т. і,

в яких велізна спружина зводить сітку чи замок на звїрку, що ідучи за мясом потрутила *зрїщик*.

Подам тут докладніший опис *готура* і *готки* (обр. 162), так як Гуцульщина одиноке місце, де виводить ся та вельми цїкава птиця.

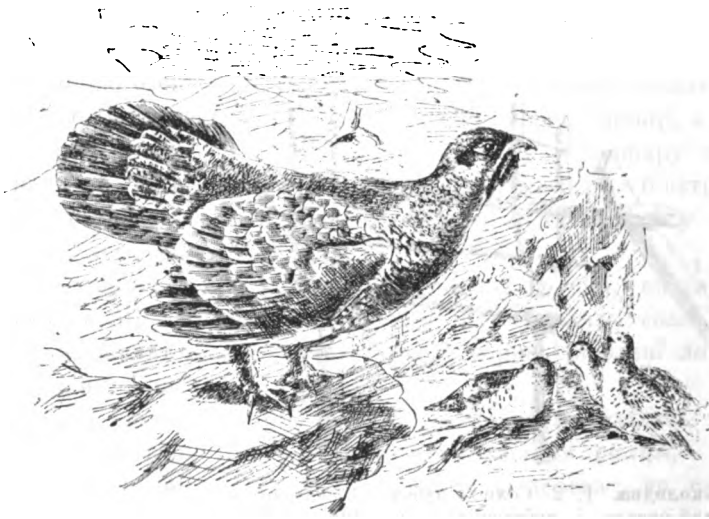
Готур, *когут*, мало що менчий від пульпака, бо 100—110 см. довгий, з чого на сам хвіст припадає 30—36 см.; *готур* незвичайно гарно упірений: хребет його чорнявий, шия синава, крила брунатнаві, хвіст чорний, груди полизкує ся зелено, а спід тіла чорний з білими цятками; знід шиї звисає борода з довгих чорних пер; клюв

його білий; над очима вистає бородавковата подовгаста м'ясна нарість — *брóви*; крила короткі, лет отяжілий; готур важить 5—6 kg.

Готка — курка, $\frac{1}{3}$ менча від когута, вона пестра, має пера рудаві з білими поперечними цятками; доросла важить до 3 kg.

Птиця тота дуже обережна і боязлива, — проте держить ся заєдно в глибині просторих гуцульських лісів, де відживляє ся головню пучками різнородних дерев, фобю сосни, смереки і ялиці. ягодами і листем молодого з'їля; літом гребе і з'їдає комах.

В марті, як тільки щезне сніг, вишукує собі готур догідне місце на *клéпало* = *тирву*, куда прилітає що день раненько перед

162. Готур на тирві.

свѣтом і сївши на галузь, починає *гутіти*, причім розточує хвіст, опускає крила, витягає шию і наїжує пера. Гутінє його подібне до перериваного острєня (клепаня) коси; на такий голос збігають ся (піше) готки під дерево, де супокійно в кочалі прислухують ся гутіню; за годину спускає ся готур з галузи на землю, де окружений готками гутить дальше, причім підскакує виконуючи різнородні *данці*. Готки, *стоптані**) готурем, відходять піше яких сто кроків, відки доперва знимають ся у гору і відлітають кожда у свою сто-

*) Когут *точє* курку, від чого вона зносить *пóкладки*, стає *кльокою*, яка кльоче; з покладків *вívодять* ся *курята* = *потыта*; курка з яйцем *журиць* ся, а як сїдає на гнздо, то вона *уошила* ся, якже-ж знесе яйце, то кличе: „знеслає яйце як жулає!“ — І гадина *чмыть* уперед яйце, а потім *вívодить* *гадиныта*.

рону, де задумала устелити гніздо. Так само гутить готур вечером прилетівши на те саме клепало і усівши на ту саму галузь. Підчас гутіння тратить він притомність, через що можна його дуже легко підійти і стрілити; як стріл не вцілить, готур не відлітає, бо мабуть не чує гуку.

Готка гніздить ся посеред гущавини у траві, де висижув 7—11 покладків. *Готьїта*, що з них виколять ся, держать ся готки, а подібані чоловіком не утікають, але припадають до землі; тогди їх легко стріляти.

Як рибарі, так стріліці мають свої пересуди, які зневоляють їх ворожити про вдачу полову чи добичи.

Коли стрілець або рибар вибирає ся на ловлю, тоді у хаті не сьміє челядина прясти, „бо она запряйдує єму дорогу“; натомісьць добре є, як жінка переступить сак або пушку; тому укладають Гуцули нібито від нехочу свої знаряди у таке місце, де би їх жінка могла переступити, а тота, знаючи про те, старає ся се учинити теж ніби то припадком.

Колиж рибар чи стрілець вже у дорозі, тоді ворожить собі добре з того, як перейде його жінка у *повні* (з повними коновками) або *вагітна*, як же-ж перейде Жид, піп або чародійник, то уважає се за злий знак, кидає зараз по зад себе глиною або каменем, аби відвернути від себе лихо; колиж перебіжить дорогу заяць, тоді уже певно жде його якесь нещастє, против чого треба доконче вертати домів!

Х. Домашній промисл.

Прастарий домашній промисл, звязаний тісно з життям, обичаями і звичаями Гуцулів, виробив, під впливом місцевих обставин, спеціялістів, з посеред яких одні, не могучи вижити з *кляптика* городу, що становив їх одинокое добро, муєли шукати іншого зарібку, — другі силою своєї вдачі і замилуваня посьвячували хвилі вільні від буденного занятя на виріб або прикрасу предметів, що служать до їхнього вжитку; під впливом одних або других пробував кождий Гуцул свої молодечі сили в галузях промислу, найдоступніщих для кождого, а то: в різьбарстві і в мосяжництві, виливаючи у них те, що бачив у вла́ній хаті, у церкві та на предметах довкола себе; як небудь воно і було, а всеж таки бачимо на усіх гуцульських виробах, чи вони примітивні чи артистичні, заховані старі звичаї і місцеві традиції, які власне витворили в Гуцульщині спеціальний домашній промисл, через що його вироби, звязані тісно з ношею та звичаями Гуцулів, не тільки відповідають вповні місцевим обставинам і потребам, але надто носять на собі національні прикмети.

В ніякім иньшій закутку нашої Руси не відгривав домашній промисл так важної ролі, нігде не в він так загальним добром усіх, як у Гуцулів. Але не вважаючи на се, промисл сей завдяки різнородним впливам що раз більше упадав, через те, на мою думку, доконче треба представити його обширніше і усіх подробицях. Задля того подаю в образках різнородні предмети гуцульського домашнього промислу; притім буду старати ся показати по змої спосіб, як вони виробляють ся і представити знаряди, які служать до того; окрім того подаю усі терміни кожної частини тих знарядів і т. и. Таке по змої повне представлення корисне тим, що вироби домашнього промислу, яко продукція відриваної праці, dokonаної газдою, що став у вольній хвилі ремісником, і приноровлені до його власних потреб, — становлять безперечно образ умислового розвою народу, вони в виразом його інтелігенції, його склонностей і уподобавь; окрім того виказують вони певну вдачу і порадність чоловіка, що робить для себе усе, чого потребує, перетворюючи сирій материял, поданий йому природою, на предмети для вигід свого життя, виконані відповідно до свого призначеня і звичайно з чутем декорацийних вимог; на решті і техніка деяких гуцульських виробів, бережена традиційно від віків, заслугує з многих причин на увагу і блиаше пізнане.

Характеристичною прикметою виробів гуцульського промислу в консерватизм в ужитю технічних помічничих знарядів і одностайність зверхнього вигляду тих виробів, а се знов має причину в тім, що знане і замилуване до виробів переходило з батька на сина, що жили в тих самих обставинах.

З поступу, який проявив ся на поли промислу з кінцем минулого столітя, ані сліду в Гуцульщині, хоч тисячі рук заняті тим промислом. Скоро порівнаємо найдавніші до тепер заховані вироби гуцульського домашнього промислу з теперішними, то побачимо, що в них живе певний народній характер якого затерти годі; а де він і був під впливом фабричних напливів і через те де в чім і зміняв ся, то зміна тотя не в засадничою, бо вона не зміняв народнього характеру, а се завдяки консерватизмови гуцульського робітника; до виконувания своїх робіт уживав він мало знарядів, і то таких, які або виробив собі сам або *циган* — місцевий коваль; тому не дивно, що ті цілком примітивні знаряди сягають глибокої давнини, і від того часу вони в нічім не змінились, бо гуцульський робітник не приймає иньших знарядів, як лиш ті, якими робив його тато, на яких він сам учив ся, які він легко дома придбати або направити може; так напр. дістав в р. 1891 звісний різьбяр Василь Шкрибляк

з Яворова від промислової комісії токарню (якої уживають вишколені токарі); але він не точить на ній, а на своїй питомій, полішній йому татом, Юрком, бо сеєю може він кожної хвилі переставити у догідне місце, розібрати або сам направити. — А вже дуже тяжко спонукати Гуцула до зміни зверхньої форми предмету, який він виробляє, — а мимо того зручність гуцульського *ремісника* обертає ся в границях дуже великих, від найпростішого предмету, потрібного до домашнього ужитку, поступенно аж до такого, який вже належить до властивої штуки, і якого виробив гуцульський *стбчник* — артист, що на щастє сам без посторонних впливів, виобразував ся з звичайного ремісника.

Цілість взорів і окрас виробів домашнього промислу дає нам міру артистичного розвою народу, про те можемо її назвати артистичною мовою народу; затим взори, якими нарід застосовуючи їх до ріжнородних виробів так вдячно промовляє, треба з найбільшим поважанєм виховувати яко мову його твірчих спосібностей і хоронити її від всяких впливів, які би могли її сказити. На щастє розвивалась та мова у Гуцулів до недавна без ніяких впливів, тому вона і не завмерла а лишила ся чиста як сльоза; в ній лежить традиція артизму цілого народу, яка переходує не тільки взори, але і ріжнородну техніку, уживану при виконаню предметів, — дальше форми прирядів і самі приряди.

Твірчість руського народу незвичайно ріжнородна, а богацтво взорів превелике, — що бачимо на ріжнородних виробках. Всюди у них та сама оригінальність, яка становить прикмету народної індивідуальности. А що первісні типи життя і культури переходують ся найдовше в гірських сторонах, далеких від усяких посторонних впливів, проте лежить і гніздо, де заховались найбільше артистичні традиції родимої орнаментики, що характеризує наш нарід, у горах, особливо в Гуцульщині. Але се не виключає, щоби ті самі або дуже східні артистичні прикмети в домашних виробках не проявляли ся виразно і різко на Поділю, Волини і взагалі на Україні; кождий, хто мав нагоду пізнати ближше артистичну сторону виробів домашнього промислу на Русі-Україні, признаєть, що сама орнаментика має за собою вікові традиції, і що в орнаментальних мотивах, які подибуємо в ріжних сторонах Русі-Україні, проявляє ся спільність в характеристиці окрас у всіх сторонах, заселених українсько-руським народом.

Аби зрозуміти значінє окрас, відбіжу на хвилю від мого предмету, а задержусь коло окрас взагалі, причім покористую ся матеріялом, поданим у виданях Промислового Музея у Львові, а зроблю

се тим сміліше, що і я, як се зазначено у тих виданнях, чимало причинив ся до зібраня і впорядкованя того материялу.

Перших слідів проникаючого почутя краси треба глядіти в склонности до стровня; склонність тотя в виразом принади до житя, вона в першим, наївним обявом честилюбивости, а нарешті обявом съвяточного або празничного настрою. Окраса підносить індивідуальність особи, виріжняє особу від загалу і виносить її мов би на више становище.

В міру того, як тотя перша потреба окраси що раз більше будить ся і змагає ся, обіймає вона помало весь круг розвою артизму і штуки. Найперше прикрашає, а радше пристроює чоловік себе самого, відтак усі предмети пригідні до щоденної його потреби; дальше переносить він те почуте на предмети пригідні до часової потреби, які відтак, уміщені у властивім місци належать до стрійних приборів чоловіка; до того рода предметів належать: знаряди і статок домашний, цілий відділ орнаментики керамічної і тектонічної; коли-ж відтак чоловік підняв ся вже на високий степен ь цивілізаційного розвою, украшає він над усе місце призначене на сіднице своїх богів а нарешті свій власний осідок, — *свій дім*; після того переміняє ся помало і в міру цивілізаційного розвою тотя склонність до окраси в почуте потреби артизму і штуки.

Виходячи з того засновку, треба діяльність чоловіка в твореню окрас уважати за перший обяв почутя краси, за перші кроки на поли розвою артизму і штуки. Можемо отже вислідок почутя краси і найвишого розвою артизму і штуки, з'ображений в монументальних будівлях, різьбах, статуях, образах і т. и. назвати окрасами суспільности, що підняла ся на найвисший степен ь цивілізаційного розвою.

Отже потреба твореня окрас, викликана первісно у народів, що стоять на низькій степені розвою, наклонностями чисто самолюбними і особистими, займаючи в міру цивілізаційного розвою суспільности що раз ширші круги, витворює з вільна *велику штуку*, яка відділяє ся від особи, а переносить ся на предмети і стає виразом почутя краси і артизму цивілізованої суспільности.

Не тут місце розважати, як в цілости розвивала ся потреба окрас приналежних до строю, почавши від украшуваня людської шкіри татуованєм у диких народів, а скінчивши на богатих строях та ознаках найвишого достоїнства королів і начальників, — почавши від Асирійців і Египтян аж до середніх віків, часів відродженя і теперішніх, але треба бодай мимоходом натякнути про одну галузь окрас, іменно про окраси звичайні, уживані у народу і простолю-

дина, а се задля того, аби можна з артистичного і естетичного огляду осудити якість і стійність окрас, уживаних у Гуцулів.

Окраси, пригідні до строю осіб, підносять ся доперва тоді на становище замітне що до штуки, коли або вищий ступень матеріяльного добробиту позволяє на жертви получені з певним збитком, або коли рідимий чи вироблений змісл і почуте краси прикладають якусь вагу до всякої, навіть до найменшої матеріяльно-стійної частини одежі, до всякого зряду, до цілого статку, надаючи їм естетичну і артистичну прикмету. Тоді що до штуки займають ті предмети супротив окрас, уживаних до цілий репрезентаційних і прилюдних, менше більше таке становище, як у малярстві образ щоденщина до образу історичного змісту.

Окраси ті, які мають передовсім характер, так сказати-б, чисто приватний, оціювані зі становища справдішньої краси, повинні мати два важні знамена — *принадности* і *поваги*.

Окраси уживані мушцинами, о скільки взагалі можна згодити ся з потребою стровня мушци, повинні мати на собі знамя *поваги*, а окраси, пригідні до строю женщин, знамя *принадности*; окраси старших женщин зайняли-б тоді посереднє місце між вишше згаданими.

На сході, уживали в старинних часах і мушци і женщины богатих окрас до строю; мушци, о скільки належали до пануючих верств, жреців, вояків і т. и. строїлись навіть богатше, як женщины. Найвишшою окрасою строю грецьких мушци були: шолом, меч і багато украшений щит, а в часі супокою: вінець, перепаска або диядема на голові. Але навіть окраси, уживані грецькими женщинами, не дорівнували що до богатства і збитку окрасам і бісерам, уживаним женщинами у Етрусків або Римлян. Замітно також, що в пору найвишого розвою штуки у Греків, в пору, коли стрій женщины що до естетичних форм був уже цілком розвинений, відгравали гарний уклад волося, диядема, ковтки, найголовніщу роль в жіночій строю. Збережені до нині прегарні різьби богинь і богів свідчать проте, що Греки зрозуміли з найбільше артистичного боку принадність окраси волося, яко природне услівє краси.

Коли отже міру краси окрас, уживаних до строю в щоденнім житю старинних народів, возьмемо за підставу до осуду естетики й артизму окрас, уживаних Гуцулами, — коли міру сю зведемо до скалі, потрібної для того, аби нас не могли осудити о пересадну прихильність до народніх річій, а тим самим о переціненє справдішньої їх стійности, то будемо мусіли признати, що ті гарні гуцульські окраси, хоч і що до форми так і що до виконання

незвичайно скромні, всеж таки мають ті твори гения гуцульського люду головні знамена естетичного артизму.

Супротив того годі характерови тих окрас відмовити певної *поваги* або заперечити *принадности*, тих головних знамен окрас уживаних до людського строю.

З опису строю Гуцулів, котрий я повніше подав, бачимо, що змісл почутя краси об'являє ся у них передовсім в окрасах убраня і строїв, через що уживають муштини переважно богато украшеної збруї, а то: кресів, pistolів, ножів, топірців; дальше украшають вони все, що доповняє узбровне, як: порошницї, ташки, ременї і т. и.; а яко справдешні окраси строю, крім хреста на шві, носять Гуцули на кресанях *писані* бляхи або гальони. Жєнщини дбають передовсім про *уплєт* — фризуру, відповідно до обставин: інакше уплїтають вони волосє в празничний день, а інакше в будний або жалібний; вони носять начілця, ковтки, нашийники з металевих ретїзів з хрестами і дукачами, з різнобарвних пацьорок, нарешті перстенї, писані *букурїйки* і т. и.

Уклад красок всяких материй, уживаних до строю, та спосіб ужитя *чіккатиш* вишивань на білю є все гармонійний і надає строям тим зовсім відрубний характер. Гуцули, що як епособом житя, як звичаями і обичаями різнять ся від своїх суплемінників гірняків, поселених у Карпатах дальше на захід Руси, займають і що до строю відрубне і визначне становище.

Відрубність у строю Гуцулів об'являє ся переважно у великим уподобаню до металевих окрас всякого рода, які то окрася, ношені при строю темно-червонім, дуже мило відбивають. Окраси уживані до строю, приладжують вони майже виключно з мосяжи, а в новїйших часах і з бакфону. Мосяж, своєю краскою найбільше схожа до золота, відбиває при багрових родах материй, уживаних до строїв, нераз ліпше, як саме золото.

Тому не дивниця, що Гуцули і Гуцулки, обдаровані особливим зміслом гармонії красок, цїнять високо промисл *слюсарів* — мосяжників, і бережливо плекають його, бо вироби слюсарів підносять повагу і індивідуальну принадність.

Тепер зрозумїмо, чому *слюсарів* є багато по всіх гуцульських кутах; але їх робота хвилева, принагідна, нї один з них не віддає ся виключно *слюсарству*, але іде і в иньші кути робити, коли немає своєї роботи коло власного оседка.

По слюсарях займають друге місце різьбярї. І вони украшають в першій лінії предмети строю, як топірці, палиці, порошницї, стрїльби, а дальше і предмети, що стоять по за індивідуаль-

ним ужитком одиниць, але призначені до прилюдного ужитку, як хрести, ракви, боклагги, тарниці, ярма, кісята, кушки і др.; в міру, як коло домашнього огнища, того першого степеня суспільного устрою, повстало почуття потреби певної вигоди, через що збільшалося число а з ним і якість предметів, що служили до домашнього ужитку, украшав різьбяр барілки, ложки, тарелі під повницю, фірмаки на сир, жердки, полиці, столи і др.

Окраси, приноровлювані різьбарем до дерев'яних посудин не могли бути без впливу і на близьких їм по ремеслу і материялі бодварів, які, не маючи тої вдачі, що різьбярі, окрашають свої вироби розпаленими *писакіми* — штанцями.

Окраси на металю і дереві се найстарші роди народньої орнаментики; аж після окрашеня предметів, близьких індивідуальности і родинного огнища, відчув чоловік потребу окрасити і керамічні вироби, що мусіло йти по окрасі металю і дерева тим певніше, що тут не досить було самої вдачі робітника, але треба було спеціального материялу та певного знаня і способу украшуваня. Тим то і пояснює ся факт, що всякі окраси на металю і дереві схожі на цілій Руси, а окраси на глиняних виробах, які підпадають місцевим впливам, се наслідования образів в першій лівії церковних, надто з'ображеня домашних і диких звірят, сцен із сільського, жовнярського житя і т. и. На розвій керамічних wzorів не впливала фантазія цілої маси народу, а лише місцева, індивідуальна, залежна від людий, що мали під рукою відповідну глину, білий пісок, дерево до печи а надто місце скорого збутя, через що знов тільки мешканці гуцульських місточок і передмість, як: Косова, Кутів і Пістия займають ся гончарством.

Пригляньмо ся скрині (обр. 42 ст. 99), яка судячи по дереві, числить певно 200 років, дальше фірмі на сир (обр. 214), яка, по словам бувшого властителя, має більше як 100 років, то побачимо, що wzори на скрині і фірмі нічим не різнять ся від wzorів, уживаних Шкрібляками і другими сучасними різьбярями, розуміє ся, не входячи в техніку виконаня.

Колиж порівнаємо wzори на печи (обр. 38 ст. 96), яка по свідощтву властителя числить більше 100 років, зі wzорами виконаними гончаром Ковальським в р. 1811 (музей Дідушицьких має 2 образи св. Миколи і Матери Божої, які я роздобув на Буківци, а на яких видніє напись: Kowalski 1811), дальше з виробами нині вже небіжчика, справжнього гончара - сточника Бахметюка (Бахмінського), дальше косівського гончара Барановського з wzорами нині уживаними Петром Кошаком із Пістия, які подані понише, то переко-

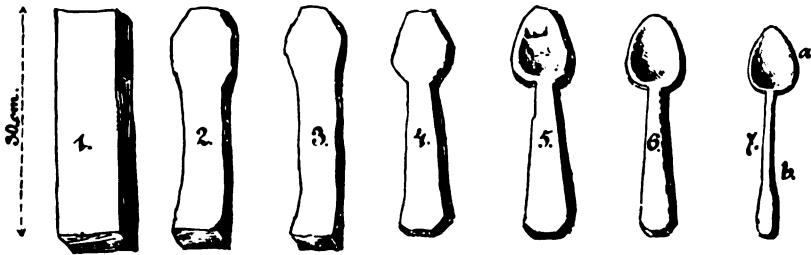
нуємо ся, що тут велику ролю грає індивідуальність гончара, розумів ся, не без впливу його учителя.

Пояснивши коротко значінє домашнього промислу, а за тим і те, як вироби того промислу знайшли під впливом житєвих потреб і змагань своїх спеціялістів, посеред яких виріжнили ся народні *сточники*, — приступаю до представлення технічного боку згаданих виробів, починаючи від виробів найпростійшої будови а кінчаючи на виробах, виконаних рукою сточника.

І. Лижкарство.

Лижкарі виробляють звичайні ложки з букового або яворового дерева, а красші з ялівця або жерепу; ложки вироблені з жерепу — жовті і *запашні*.

Дерево, вибране на виріб ложок, ріжуть лижкарі пилою, потім колять сокирою на *гентіни* — 20 до 24 см. довгі колодки

163. 1—7 представляють технічне виконанє ложки, а. їдало; б. фіст.

(обр. 163. 1.), а обтесавши їх сокирою з *великої тріски* (обр. 163. 2. 3.) і висушивши, кладуть у вісний столець, де зістругують їх *простим* вісним ножем до потрібної грубости (обр. 163. 4); дальшу роботу виконують на коліні *різцем* (обр. 164.), який зложений з деревяної *колодки* (1) і залізної *заклебученої виостреної ложки* (2); таким *різцем* вижолоблюють у приготованій колоді *стругачем* — звичайним ножиком із гладким вістрям, уперед *їдало* (обр. 163. 7. а), а потім обтісують *фіст* (163. 7. б).

164. Різец. 1. колодка; 2. ложка.

З виробів лижок сливуть у Гуцульщині перед усіх села: Яворів, Брустури і Прокурава, де майже усі Гуцули займають ся лижкарством.

Один жвавий робітник зробить на днину пересічно 40—50 лижок, працюючи цілий день, розумів ся, як вже передше обробив колодки з грубшої тріски.

Вироблені лижки несуть на продаж до Жидів до Яблонова, або розносять у бесагах на плечах по долах, де продають їх по 1—7 кр. за одну, залежно від величини і матеріялу. — Жиди платять за сотце по 60—80 кр., і при тій нагоді замість гроша дають часто тютюн, горівку або що друге, при чім теж заробляють.

2. Коритарство.

Коритар робить коритá з березового або яворового дерева, або з трепети; букового дерева до того не уживав, бо воно коле

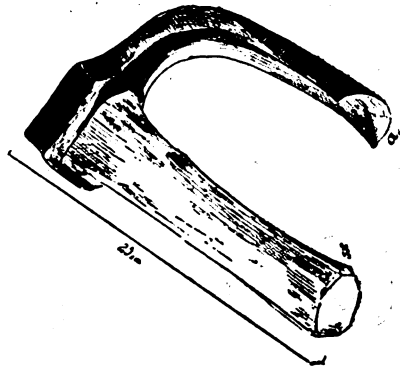

165. Коритар витісує геслицею корито.

ся; протяту колоду обрубє коритар сокирою з грубшої тріски, відтак продовбує її долотом, опісля обтісує вісним ножем на стільци,

а вкінці витісує на землі (обр. 165) гладко *теслицею* (обр. 166); теслиця подібна формою до клевця, у якого *фіст* — тонший кінець, замінений у заковане овальне вістрє (обр. 166 а).

Ціна корит, залежна від величини, вносить 1—3 зр.

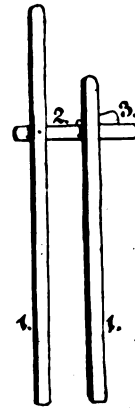
166. Теслиця, а. вістрє.

3. Боднарство.

Боднарі колять сокирою м'яке сухе дерево на *гентіни* — колодки, обтісують їх сокирою з великої тріски, потім *кривим вісним* ножем (обр. 167) у віснім стільця на *доги* — плоскі на 1 см. грубі дощинки; боки догів *спускають* на *лавуї* — довгим гйбли, аби доги *клом* — боками, щільно приставали до себе; так приладжені доги складають у *складач* — широкий, *ставчатий* обруч; першу догу придержує боднар до складача *отримачем* (обр. 168) — приладом зложеним із двох рівнобіжних *вилцят* (1. 1.), які в міру грубости стін судити можна більше або менше розсунути або стиснути, за помочию *засува* (2), аби догу придержати до складача, через що вона не може посунути ся, бо *клинці* (3), вбитий в засуву, не дозволяє розходити ся вилцят; по при тоту першу догу накладає боднар другу клон до першої і так далі, придержуючи уставлені доги рукою аж до передпослідної, яку знов придержує другим *отримачем*; послідну догу треба уперед з боків відповідно стесати, аби вона увійшла на позістале місце; занім її туди прикладе, придержують згадані *отримачі* зложені доги, аби не розсували ся; скоро послідня дога вже припа-

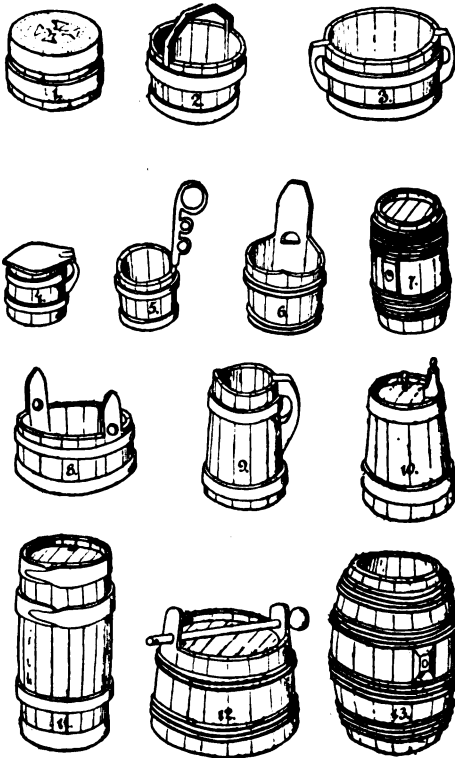

167. Кривий вісний ніж.

168. Отримач.
1. 1. вилцята;
2. засув; 3. клинці.

сована, здоймає боднар отримачі і вяже судину обручами і то або *віблими* — з омерекового сучя, з лелеча, рідше з ліщини, або *ставчѣтими* — широкими, тесаними з відземка жилявого бука або ясеня; набивши судину обручами знімає боднар з неї складач, потім *виправѣє рот* у дні судини, вирівнює доги, і *затирає затирачѣм* — чопом із зеліанними зубами, *затір* — ровець, в який має

169. Воднарьські вироби. 1. Паскар; 2. відро з дугою; 3. паскар з вухами; 4. коновочка; 5. черпак на воду; 6. дїйниця; 7. берівочка; 8. цєбрик; 9. коновка; 10. чубелїв на пиво; 11. бербениця; 12. бодня; 13. бочка.

увійти дно; зуби затирача можна більше або менше висунути в міру глибокості затора; аби доробити дно до судини, шукає боднар *шашкірнею* (шестернею = цирклем) такої міри, яка би обійшла шість раз довкола затора (шукає проміру кола); тою мірою зазначає *обору* — коло, на відповідній дощинці, або на складених дощинках, що знов залежить від величини дна; по лінії, зазначеній шашкірнею, вирізує вузькою пилючкою *круг*, обстругує його береги віоним ножем у стільці, аби так зладжене дно увійшло берегами у затір, але вперед мусить долішній обруч підбити у гору, аби грохи *стільжити* — звільнити доги та тоді забити дно у затір; вставивши дно, збиває боднар підбитий обруч назад і поймає доги, аби береги дна зайшли докладно у затір. — Так зладжену судину *вишкіблює*

з середини *шкіблев* — вигладжує закоченим сталевим ножем.

На бербениці та барівки треба *калюхати* — вигнутих догів, бо ті судини у середині ширші; до них закладає боднар в повисше описаний спосіб двоє *днів*, з яких одно з *гроздом* — чопом.

Обр. 169. подає різнородні форми судин, вироблюваних гупцьськими боднарями, а (обр. 170) містить такі *писані* судини;

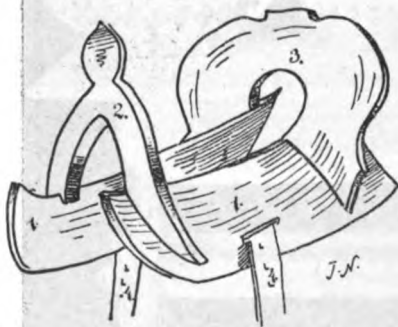
170. Писані боднарські судини. На столі 1. виписані в такий спосіб, як судини, стоїть: 2. бербениця, 3. берівочка, 4. боклаг, плоска барілочка на горівку, 5. відро на муку, сіль, хліб, 6. скопец на дору (св'ячене). На стіні висять: 7. коновочка з денцем, 8. блявнюки, 9. черпак, 10. дійниця, 11. таріль під хліб, 12 і 13. міртунки на муку. — 14. Полонник до виміру скорому, (виріб лижжара). — Судини ті виробив і описав Іван Грималюк з Річни. — Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

на них *пише* — випалює, боднар узори *писаками*, які робить із заліза коваль по даним йому вказівкам. *Писакі* — се певного рода залізні печатки (штанци), з деревяними ручками. Як боднар хоче виписати судину, розпікає писак до червоного і прикладає його раз по при раз до судини, як довго писак *значит*; як же-ж остудить ся і перестав значити, то вкладає його у грань, а пише другі поля судини иньшим розпеченим писаком і т. д., міняє все писаки, аж випише усю судину до *чиста*.

З боднарства сливуть в Гуцульщині села: Річка, Космач, де майже одна третина села тим промыслом в часі вільнім від гадівства займає ся.

Ціна боднарських посудин, залежна від материялу і виконання, ось яка: бербениця 1·20—1·50 зр., коновка 40—80 кр., дійниця 50 кр. — 1 зр., паскар 1—2 зр., цебрик 1—3 зр., поливаниця 2 зр., фаска 40—80 кр., боклаг 2—4 зр., берівка на масло 1·50 зр.; писані дорожші.

4. Столярство.

171. Тарниця. 1. похребтині = приліг;
2. облук = каблук передний; 3. облук = каблук задний; 4. попруги.

Столяр робить столи (обр. 169), ліжка, колиски, намисники (обр. 45. стор. 102), скрині (стор. 98, 99, обр. 40, 41, 42, 43), одвірки, рамці до вікон, замки, кросна, *тарниці* — сідла (обр. 171 і обр. 210); у тарниці є передний і задний *облук* і дві *похребтині* = *приліг*.

До своєї роботи уживає столяр *залізника* такого, як *майстри* при ставляню хат (про се див. стор. 87).

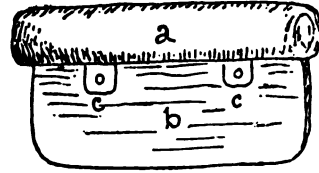
І столяр виписує свої вироби подібними писаками, як боднар (див. обр. 43 на стор. 100 і обр. 46 стор. 103).

5. Кушнірство.

Кушнір розвішує здоймлену шкіру на жердці так, аби вона *мізков* нігде не припала до себе; де се можливе, як нпр. в рурковатих лабах, там розтягає їх кушнір при помочи патячків; від вітру та тепла шкіра висихає, почім корчить ся і морщить ся.

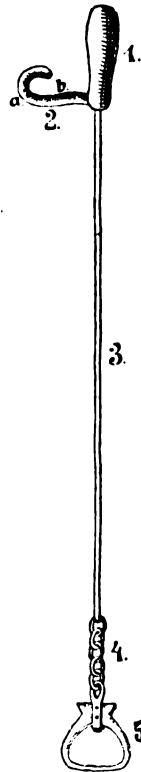
Висушена шкіра висить на поду, аж прийде пора робити з неї кожухи; тоді мочить її кушнір у воді доти, аж стане така м'яка, яка була на живім барані, а рівночасно виполікує вовну від бруду. З вимягченої і виполоканої шкіри струже *плівку, шкоблячи мизьку шкафою* (обр. 172), значить зіскробує залізною плоскою бляхою, якої один довший бік має дерев'яну *колодку* (а) примочовану залізними *втушками* (с) до *шкафи* (b).

172. Шкафа. а. колодка; б. шкафа; с. втушка.

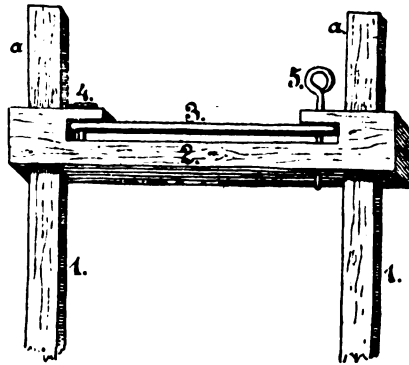
Вішкоблену, чисту шкіру простелює мизьков до гори, *помочує* мизьку водов з сілю, потім посипає *тістом*, вимішеним з грису пшеничного, кукурудзяної муки і соли; як уже ціла мизька гладко і рівно тим тістом *устелена*, зняває її так, аби вовна нігде не припала до мизьки, лише до тіста, і так кидає у дерев'яну *кадку* у солену теплу воду, де шкіра у теплім місці стоїть 8 - 10 днів; по тім часі виймає її з *кадсу* (що витворив ся з тіста), і *промитує* — розвішує, на жердці, аби *вітравля* — висохла, потім витріпує її. Висушена шкіра стає твердою і дуже корчить ся; аби її змягчити, *володить* її — помочує теплою водою при помочи шматинки; за яких 12 годин *підволоджув* — поправляє, помочуючи ті місця, що ще від володження не відмокли; *підволоджену* шкіру скручує як сорочку при праню, розтягає руками до канту стільця чи лавиці, потім перекидає передню праву лабу через *цурку* — патик 15—20 см. довгий, і перев'язує попід тогу цурку *ключівником* — шнуром завішеним на гаку у стелиї, з відки шкіра звисає у долину.

Дальше мягченє і витягненє шкіри відбуває ся при помочи *ключа* (обр. 173); сей зложений з дерев'яної *колодки* (1), до якої закований під простим кутом сплющений залізний *ключ* (2), у якого один беріг — *вістрє* (а), тонший, а другий — *тілє* (b), грубший; у спід колодки закручений грубий коло 80 см. довгий залізний прут, що у долині на залізнім (20 см.) *ланці* (4) держить *стрєме* (5). Кушнір бере правою рукою за колодку, стає правою ногою у стрємя, підносить ключ у гору до шкіри, підкладаючи рів-

173. Ключ. 1. колодка; 2. ключ з вістрєм а і тілєм b; 3. залізний прут; 4. ланця; 5. стрємя.

ночасно ліву руку з другого боку шкіри під те місце, яке правою рукою хоче ключувати. Притискаючи шкіру ключем зверненим на ліво до долини лівої руки, а потягаючи рівночасно правою ногою ключ у долину, *мне* кушнір вістрем ключа шкіру; так *ключує* він шкіру раз по при раз, міняючи праву руку і ногу з лівими, притім звертає ключ у противний бік, аж шкіра змякне і стане гладкою. Таку шкіру закладає у *пйила* (обр. 174); се прилад зложений з двох

174. Пйила. 1 а. 1 а. целяни; 2. колода; 3. мечик; 4. чіп; 5. сворінь.

коло шівтора метра високых *пйилин*, які гарами, видовбаними у *колоді* (2). вистають поверх неї (а); у колоді ходить на *чону* (4) *мечик* (3). Розвернувши мечик кладе кушнір шкіру зложену у двох на колоду, потім затыгає мечик назад; аби він не вихопив ся, втикає *сворінь* (5), потім пряпирає пйила укосом до стіни хати; частини пйилин (а), що стирчать, не дозволяють, аби шкіра притикала до стіни; так *ровпйилену* — розтягнену шкіру, *пробілює* — чистить шкафою,

потім *бліть* — натирає кридовим каменем, через що шкіра стає *виправлена* — готова до кушнірської роботи.

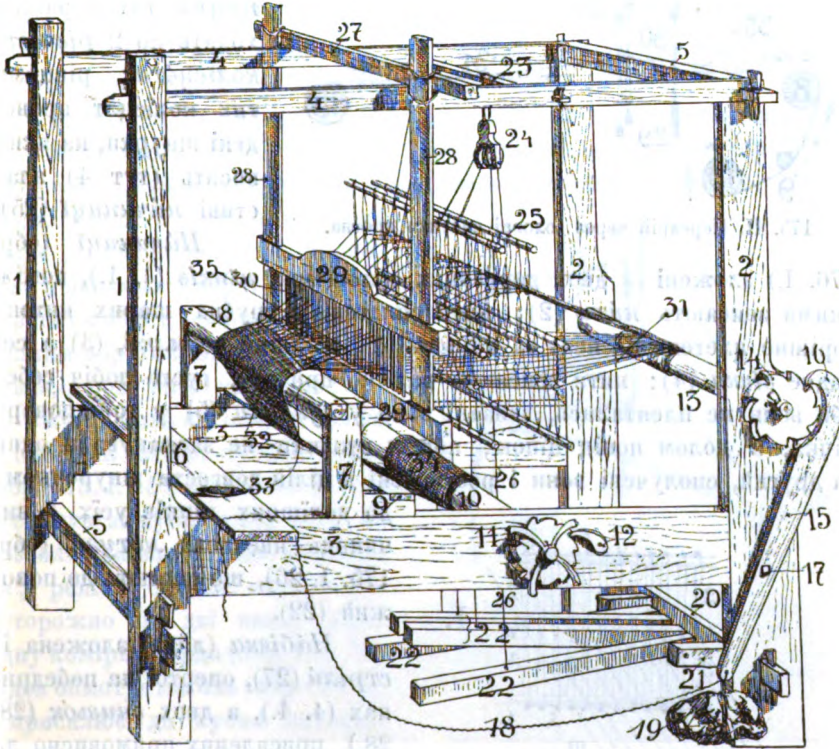
Виправлену шкіру крає кушнір *бричем* — широким не бгачним ножем, зробленим із полотна коси, а покрайні кусві зшиває *кушнірською* иглою на *три ребра* і *дублєними* нитками; до дублення ниток *готівить* — варить він лубє з вільхи, брезилію, попіл, грецило (алун) разом у воді, а як вода закипить, кидає у тото *дубило* чисті нитки, де вони дубять ся цілу добу.

6. Ткацтво.

Кросні — ткацький варетат (обр. 175. I.) зложений з двох головних частин, з яких одна служить *підлогою* другій: *пачиню*.

Підлогу творять два *передні коники* (1. 1.), сполучені з двома *задними кониками* (2. 2.) у долинні широкими *ставками* (3. 3.), а горою *побєдриками* (*крампулями*, Косів), (4. 4.); саміж коники, передні і задні, держать ся туго *поперєчницями* (5. 5.), що виста-

ють на боки *вухами з чопами*; при передних кониках уміщена на ставках *сідавка = сідець* (6); у ставки задовбані *прямовисно льонки* (7. 7.), на яких спочиває *лігма маголь* (8); понизше *маголя* прибитий *штак* (9), а ще низше *аодить* у ставках *сідний навій = воротило* (10); його можна крутити при помочи *сучки* з *ручками* (11), що *вистає з поза ставки*; аби навій не розвивав ся,

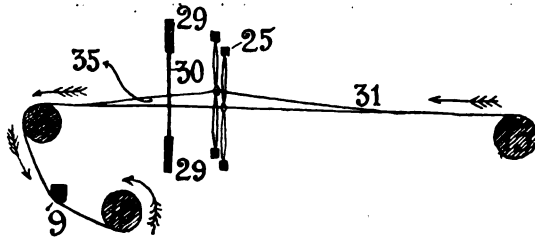

175. I. Кросна. I. 1. Передні коники; 2. 2. задні коники; 3. 3. ставки; 4. 4. победрини; 5. 5. поперечниця; 6. сідавка; 7. 7. льонки; 8. маголь; 9. штак; 10. сідний навій; 11. сучка; 12. песок; 13. верхній навій; 14. сучка; 15. кягло; 16. песок; 17. чип; 18. шнур; 19. камінь; 20. поперечниця; 21. вуха; 22. поножі; 23. скранник; 24. скранкі з кільцями; 25. нічинці; 26. мотузи; 27. стріла; 28. 28. снязья; 29. 29. набівка в ній 30. бёрдо; 31. основа; 32. полотно; 33. човник; 34. полотно, навите на сідний навій.

заскакує у *зуби сучки пёсик* (12); поміж задними кониками *ходить верхній навій = воротило* (13); в сучку його (14) *заскакує песиком* (16) *кягло* (15), що *ходить на чопу* (17); скоро ткач, що сидить на *сідавці* (6), *потягне за шнур* (18), *відскакує песок від сучки*; як же-ж *пустить шнур*, тоді *камінь* (19) *зважає своїм тягарем тягло назад* так, що *песик заскачить за зуб сучки*, чим *здержує воротило*

від розвивання; у споду задних коників є *поперечниця* (20), в яку задовбані *вуса* (21), а в них *кивають* ся на залізнім сворени *пó-ножі* (22).

Нáчинс зложене з *нічницц* і з *набівки*. — До *жёр-дочки* (22), уміщеної між победринами, завішені два *скраклі* =

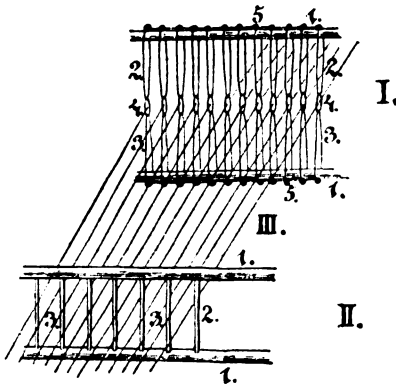

175. II. Перекрій через головні частини кросна.

жэбкі (23); у *скри-ниццяс* тих *скраклів* ходять по 2 *рiвчiстi* *колiсцi* *бi* *тa*; рiвцями тих колiсцят проведiнi шнурки, на яких висять (тут 4) властивi *нічниццi* (25).

Нiчниццi (обр.

176. I.) зложенi з двох дерев'яних сплюснених *цiпкi* (1. 1.), помiж якими звисають *нiти* (2); нити сплетенi з грубих шарих ниток; горiшнє плетенє називає ся *коники* (2), долiшнє *кобилки*, (3) а середнє *вiчка* (4); нити звисають раз по при раз, густо побiч себе; аби вони не плентались, звязанi вони у *вузлики* (5) у горi поверх цiпка, а долом попiд цiпок; аби-ж вузлики не засакакували один за другий, сполученi вони i розтягненi в цiлiй довгостi шнурочком; до долiшних цiпкiв усiх 4 *нiчницц* насилени *мотузi* (обр. 175. I. 26), що сягають до повожий (22).

176. I. *Нiчниццi*. 1. 1. цiпки; 2. 3. нити; 2. коники; 3. кобилки; 4. вiчка; 5. 5. вузлики. II. *Бiрдо*. 1. 1. листви; 2. троца; 3. комирки. III. *Осно́ва*.

Набiвка (ляда) зложена iз *стрили* (27), опертої на победринах (4. 4.), з двох *снизьок* (28. 28.), прислених прямовисно до стрили i з *ра́ми*, яку творять у споду двi грубi поперечницi (29. 29). В раму набiвки вложене *бiрдо* (30); воно (обр. 176. II.) зложене з двох *ли-ствий* (1. 1.), помiж якi понабiванi прямовисно рiвнобiжнi патички троци (2), що творять мiж собою *комiрки* (3). *Набiвка*

гойдає ся свобiдно на победринах (обр. 175. I. 4. 4.).

У мiських ткачiв стоїть варстат постiйно у хатi; там вiн у горi прикрiплений до сволока а з бокiв до стiни хати, аби не *кивав* стi.

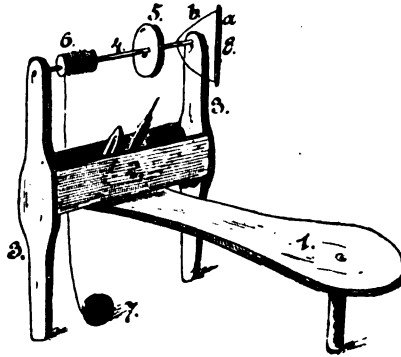
Де кросний уживають лише від часу до часу, там вносять їх у хату на час потреби, а звичайно розкладають їх і переховують у кліти, коморі або де инде.

Вздвож верхнього як і спіднього воротила (обр. 175. 10. 13) видобаний *жолобець*, в який можна вкладати відповідно зіструганий *прут*. У жолобець верхнього воротила заложений стало кусень грубого полотна, яке натягнене, сягає майже до ничиниць; у жолобець долішнього воротила заложений довший кусень полотна; аби воно не *віжопило ся* з жолобця, заложений в жолобець згаданий повисше *прут*, прибитий до воротила кілочками.

Здіймлену з снуавки (стор. 151. обр. 99.) пряжу, призначену на основу (стор. 151), розтинає *ткач*, *ткаля* у *чинах* (стор. 151), пересилує через кожне вічко ничиниць по одній, а через крайні по дві нитці, а кінці ниток прив'язує до кусня полотна, що вистає з верхнього воротила; упоравши ся з сим, обертає ткач горішнім воротилом, через що навиває основу на те воротило; коли вже лишеть ся основи менче більше на метр, пускає тягло (обр. 175. I. 15), яке песиком (16) заскакує за зуби сучки (14), не дозволяючи воротилови обертати ся; решту основи перепускає осторожно по дві нитці через одну комірку берда (обр. 176. II), відси обмотує маголь (обр. 175. 8), і присилує до кусня полотна, що вистає із спіднього воротила (обр. 175. 10), натягаючи притім кожду нитку основи, аби вона ішла „в міру і рівно“, (інакше рвали би ся нитки при тканю); упоравши ся з сим, обертає сучкою (11), через що основа *розправійис* ся тим ліпше, що, опускаючи маголь, іде по верх штака (9) а відси по під спідне воротило; таким чином буде уткане полотно ліпше натягнене.

Упоравши ся з основою, *насікує* ткач із клубків призначених на тканє (стор. 151) *цівки* у осібнім *реміснику* = *потаку* (обр. 177); на клубки іде *нарівень* пряжі як на основу.

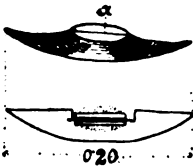
Ремісник зложений з *сідця* (1), з *скринки* (2), примощованої до *лабий* (3. 3.) і з *зелізного веретена* (4), яке заложене у горішні кінці лаб; на *веретені* осаджене грубе деревяне *колесо* (5), що слу-

177. Ремісник. 1. сідєц; 2. скринка; 3. 3. лаби; 4. веретено; 5. колесо; 6. цівка; 7. клубок; 8. лучок а. ручка, б. ремієц. В скринці (2): човник, веретено, клубок.

жить до *розгону*; з лівого боку колеса пересилена через *спінь* — тонший кінець веретена, дерев'яна *цївка* (6), на яку з *клубка* (7) навиває ся нитку при помочи *лучка* (8), уставленого з правого боку веретена; лучок зложенний із дерев'яної *ручки* (а) і з *ремінця* або шнурка (b); держачи за ручку обертає ткач реміньцем веретено, на яке звиває ся нитка з клубка; в скринці (2) стоять клубки, усукані цївки та човники.

Насукавши доволі цївок, пересилює ткач одну з них через *веретено човника* (обр. 178 а.), сідає на сідець варстату і *відмащує* тоту частину основи, що вистає між бердом і маґлем, *відмасткою*, зробленою з вареної потім потовченої і на *чир* розводненої остуженої бараболі; се робить на те, аби основа була гладка; до відмащення уживає скрутка сіна, а де хто щітки; потім ступає перший раз на бічні поножа, через що підносять середні ничиниці у гору, а бічні обнижують ся (див. обр. 175); через те робить ся в основі *дороба*; нею пускає ткач човник, за яким спускає ся нитка з цївки

178. Човник а. веретено; у споду поздовжний перехрїй човника; на веретенї наслена цївка овита ниткою (кропки).

по *доробі* у поперек основи; як тільки човник перебіг дорогу, підбиває ткач набівку до себе, через що поперечна нитка випростовує ся і *пристає* туго до попередньої, так само підбитої; тепер ступає ткач на середущі поножа, за чим опадають середні ничиниці, крайні підносять ся у гору, за ними і крайні поножі, а в основі творить ся друга дорога, якою ткач пускає човник з лівого боку на правий, підбиває її бердом і т. д.

Як уже зробить ткач *крок* — тоту частину основи, що *відмастив*, вигладжує його дощинкою і починає *стускати*; задля того потягає шнурком (обр. 175. І. 18) тягло (15), через що вискакує песик (16) з по за зуба сучки (14), а ткач тягне уткане полотно за собою, за чим розвиває ся основа з верхнього навою, а скоро пустить шнур, заскакує песик (16) за сучку (14), не дозволяючи далше навови крутити ся або основі розвивати ся. Тепер підносить ткач песика (12), а обертаючи сучкою (11), обертає і спіднім навоєм, на який навиває ся уткане полотно; так поступає, відмащуючи кожду частину основи, яку має уткати, аж уся основа переткана нитками з човника — *полотно*, не буде звита на спіднім навою.

Як нитки попутаять ся, перериває ткач одну з них, розпутує їх і звязує назад; так само звязує нитку одної вже виробленої цївки з ниткою другої; звідси беруть ся *гудви* у полотні.

Оба кінці основи, що були привязані до куснів полотна у воротил, не можуть бути *зароблені*, вони полпшають ся jako *тѳроки*.

Полотно, уткане в повнєший спосіб, уживає ся на сорочки і перемітки.

На ручники, скатерти, верети уживає ся *чиноватого полотна*; воно роблене на таких самих варстатах і в той сам спосіб, тільки ткач підносить перший раз *три* ничиниці у гору а одні у долину, другий раз три у долину а одну у гору, через що повстають *чини*, значить: нитки ідуть *скѳсом* у основі; при простім полотні ідуть нитки *просто*, а варстат має усього два поножі. — Полотно чиновате міцніше від простого.

Полотно грубше називає ся *взрїбнє*, а тонше: *чесанне*.

Варстати на сукно та ліжники не рїзнять ся будовою від тих, на яких тчуть полотно; у них лише нити і бердо рідше, бо основа грубша тай сукно чи ліжник мають вийти м'яккі з волосом, а не *тугі* як полотно. Сукно на сіраки тчуть просто як полотно на сорочки, а ліжники та запаски тчуть чиновато.

Аби виробити скатерть чи ліжник у *взори* черленими і иньшими нитками, треба покласти уперед однобарвну основу, а на тканє треба мати тільки човників з крашеними нитками, кїлько красок має мати взір; при тканю не перемітує ткач поодиноких човників вздовж цїлої дороги, але мусять нитки основи по взору числити а човниками з відповідними нитками переплітати основу, аби уткати пожаданий взір.

По тканю іде сукно до *фѳлюша*, а ліжник до *валїла* (гл. обр. 55 стор. 113).

Челядь, *ткаля*, що тче полотно у селі, годить ся за роботу від ліктя, при чім зарабляє 20 30 кр., а ткач у місті 50 - 80 кр. в день.

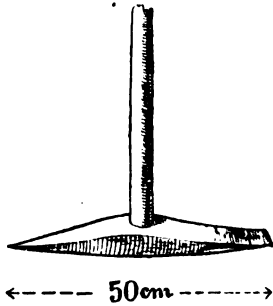
7. Гончарство.

Глину на горшки, миски і т. п. копають гончарі в камеральних або у громадських лісах; за право копаня платить кождей з них по 1 зр. в рік.

Гончарська глина (il garnczarski, Töpferthon) є глиною за-нечищеною вапном і получєнями зелїза або вугля; по випалєню стає вона жовта, червонява або чорнява. Причиною такого забарвлення є власне получєня зелїза чи вугля, які у огни замїняють ся на окьски (tlenki, Oxude), що барвлять випалєну глину на червоно, коли получєнє зелїза домїшанє в бїльшій скїлькості, на жовто, як його менче у глинї, а на чорно, коли в глинї були получєня вугля.

Глина, з якої виробляють миски, називає ся *мищівка* (Diluvialer Thon); вона є синя, а глина на виріб горшків — *горцівка* (Diluvialer Lehm), жовтава.

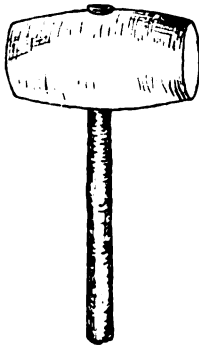
Глину копають великими зелізними *копаніцями* (обр. 179); укопану глину *б'ерут платками* за помочю зелізних лопаток; *платки* ті збивають деревяними *дóвбнями* (обр. 180) у *бабі* — кулі, а ті накладають на віз. Дома скидають бабі у яму викопану у куті хати і обложену дошками, де перемішують ті бабі ногами.

179. Копаніці.

У хаті усталений і *гончарський варстат* = *круг* (обр. 181. I.); він зложений із *спідняк* (1) — долішого 50 см. в промірі великого деревяного круга, що обертає ся поземо на (коло 70 см. високім) *веретені*, притвердженім у *ж'єбк'їа* (3) до *лавиці* (II) і з *верхняк* (4) — меншого (коло 25 см. в пром.) верх веретена припасованого поземо деревяного круга, на який уставляє гончар грудку вимішеної глини, з якої має виробити судину.

Аби глину вимісити, наструже її гончар з ями *стругом* (вісьням ножем), покропить водою, потовче добре *дóвбнею*, аби розбити грудки, після чого скидає глину на лавицю (обр. 181. III), де її *б'є* зразу *рубом весла* (обр. 182), опісля *вироб'їє* = виробляє — вмишує, руками з півтора години, качаючи нею на усі боки, а се на те, аби ростерти і найменчі грудки, а рівночасно викинути з глини камінчики, чи що иньше тверде, що дає ся почути під рукою; через таке *вироблюванє* стає глина *под'їтною*, *гнучкою* (п'ястичною), а чим ліпше вона *в'роблена*, тим ліпша буде з неї судина; вироблену глину накладає гончар *грудками* (обр. 181. IV) на лаву перед *круг*; величина тих грудок відповідає скількості глини потрібної на судину, яку хоче уробити; перед *кругом* на лавиці стоїть іще миска з водою (обр. 181. V).

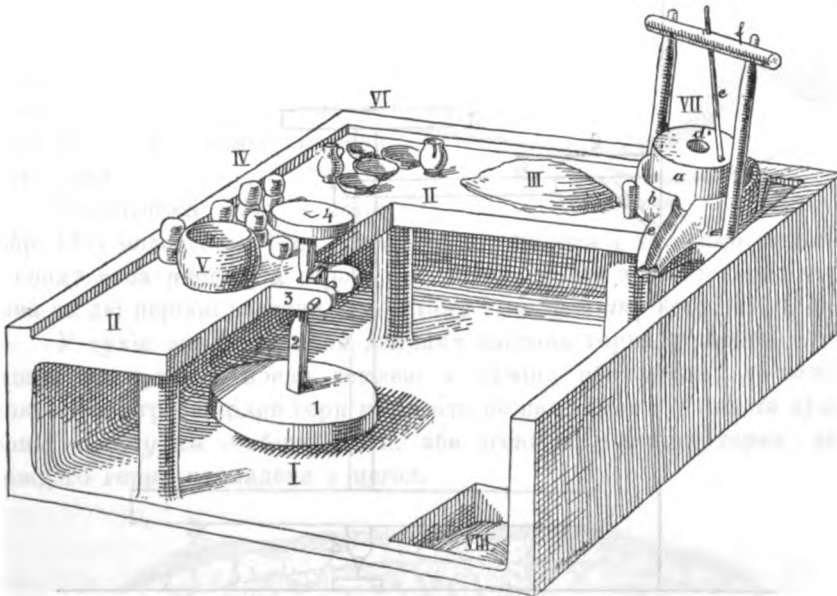

180. Довбня.

Як гончар має виробити судину, кладе приготовану грудку на *верхняк* (обр. 181. 4 і 183. а) і тручає правою ногою *спідняк* (обр. 181 і 183 б), від чого крутиться сей а з ним і *верхняк* із грудкою; гончар мачає праву руку у воду, (аби глина не *прин'їла* до

руки), вкладає 4 палці правої руки у середину грудки а палюх по верх неї; притискаючи глину між пальцями і палюхом, формує гончар з неї при помочи лівої руки судину; з під пальців виходить судина не гладка, бо слідно на ній палці; се вирівнує гончар плоским дерев'яним *серцевім ножиком* (обр. 184) в такий спосіб,

181. Гончарський верстат. I. круг. 1. спідняк; 2. веретено; 3. жабки; 4. верхняк. II. лавиця; III. глина напрутана до вимішени; IV. грудки; V. миска з водою. VI. вироблена судина; VII. жорна; а. камінь; б. обичайка; с. жорнівва; d. горло; e. жоліб; f. кросна. VIII. яма з глиною.

що вкладає у його діру палюх правої руки і поводить тим ножиком по судині, яка обертає ся враз з кругом; до *чїста* вигладжує судину фільцевим платком, крутячи, розумів ся, заєдно кругом.

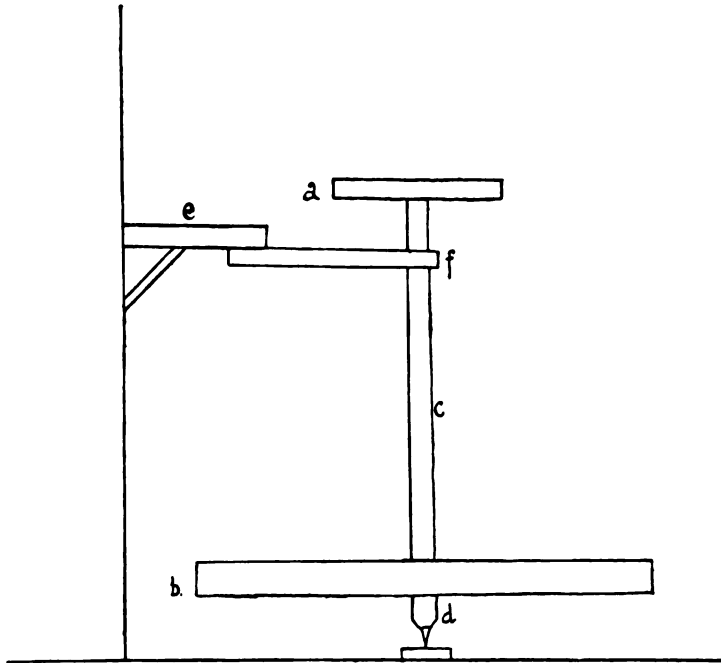
Вигладжену судину відтинає гончар дротом від круга і ставить її на бік (обр. 181. VI), аби трохи обісхла, — опісля кладе її у гончарську піч до *пá-леня*, — звідки судина виходить чорною, жовтавою або червоною — як до того, чи у глині є вуголь чи залізо, які власне надають (по випаленю) барву судині — про що було вже сказано.

По випаленю стає судина пороватою; така добра на молоко, що має устояти ся; по молоді треба горнець висушити, бо молоко

182. Весло.

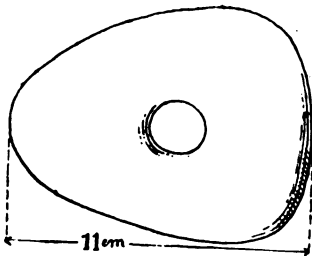
увійшло у пори і горнець став від того мокрий; але в такій судині годі тримати воду, тай до вареня вона не придатна, треба пори (дірки) у ній позатикати, що робить ся при помочи *блота* (глейти),

183. Круг. а. верхняк; б. спідняк; с. веретено; d. спиць; е. лавиця; f. жабка.

яким судину *поливвають*; у печи топить ся *блито*, затикає усі пори і творить склисту поволоку, — *пблиту*.

Колиж гончар хоче поливати судину та ще і *вписати* її, то робить се ось як: Вироблену і обсохлу судину (таб. V. 1) поливає розпущеною у воді білою фаянсовою глиною, званою *побілкою* (*tertiärer Thon*), від чого судина стає, як на таб. V. 2; як побілка присхне, *рісцє* гончар на ній *шилом* взір; ривці, які повстають на судині від того рисованя, виступають дуже виразно, надто не дозволяють, аби краска, наложена (опісля) на назначені поля судини, розливалася,

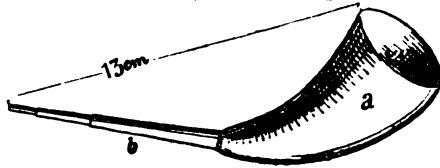

184. Серцевий ножик.

противно ривці ті приневоляють краску держати ся в границях шилом назначених; порисувавши судину шилом, таб. V. 3, малює гончар *ріжком* відповідні поля її розведеною *чєрвінею*.

Ріжок (обр. 185) се кінець волового рога (а), у який вставлені 3—4 що раз тонші дутки гусячих пер (б).

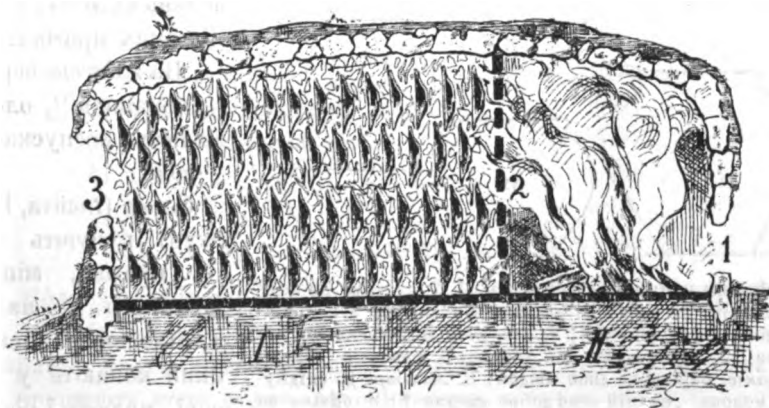
Червінь се окра = лімонітова глина, змішана з поливою; червінь беруть гончарі в Косові в хоминьськїм лісі і мелють її на жорнах (обр. 181. VII.) на муку, розпускають у воді, наливають у рожок (обр. 185) і *пішуть* по побілці лїнії, або затирають нею цілі поля (таб. V. 4). — Судина готова тепер до першого *пá-леня*, що доконує ся у *гончарськїй пічці*, змурованій з каменя коло хати.

185. Ріжок.

Гончарська піч = *горн* (обр. 186) подовгаста, 3 м. довга, 1½ м. широка і так само висока; у споду вона плоска, а горою круглава; стіною з цегол переділена вона на дві нерівні частини, на *велику* і *малу пічку* (обр. 186 I. II.).

У сухій землі вкопана долішня частина горна у землю а горішня вимурована понад землею з каменя або цегли; де земля мокра, там треба цілий горн мурувати по над землею і класти дуже моцні *прімурки* — бічні стіни, аби огонь не розсадив горна; дно кожного горна покладене з цегол.

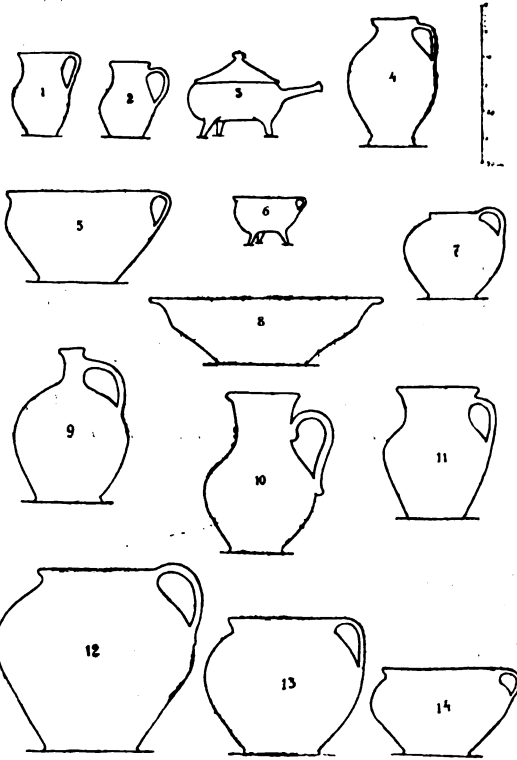

186. Гончарська піч. I. Велика пічка; 3. отвір для накладання мисок; II. Мала пічка; 2. поперечна стіна; 1. отвір для накладання дров.

У велику пічку ставить гончар коло 800 мисок на раз і то шторцом, а під ними горшки і збанки; місця поміж мисками закидує гончар черепами; як уже велика пічка битком набита, кладе він у малій пічці зразу малу, потім що раз сильнішу ватру з мягкого дерева. *Дух* — горячо, з ватри переходить шпарами, полишеними поміж цеглами у поперечній стіні, до великої пічки, де випа-

любє судину і так: горшки за 10, а миски за 12—18 годив; для лїпшого продуву служить комин у горі задної стїни великої пїчки.

Випалена судина (таб. V. 5.) стає тверда, не втягає в себе води, а розтоплена побїлка і червїнь набирають виразнїщої краски, від чого виступає виразно і рисунок (таб. V. 5.).

187. Форми гончарських судин. 1. 2. глєчки на воду = водонїйче; 3. ринка з фостом на лавках з покрашкою до смаженя яєшницї; 4. гладунєц до ношеня молока у поле; 5. макортник, мак терти; 6. ринка з вухом; 7. сарїнче, варити на двоє людяй; 8. макїтра до сїджування молока, „на нїй стає добре сметана“; 9. бїлькє на олій; 10. збанок на воду; 11. глєк (чорний або червоний) на молоко, сметану; 12. горнец = горшок, у нїм варить „на яку велику потребу“: весїля, празник і т. и. 13. сарїнник до вареня голубцїв; 14. кулешїнник, до готовленя кулешї.

Як тїльки вистїгне судина, малює гончар щїточкою (пензель) по нїй одні поля зєленєю, а другий жобтенєю (таб. V. 6.), а потїм поливає судину оловом (гляурою) (таб. V. 7.).

Зєлень се луска з перегорєної мїди; $\frac{1}{4}$ тої луски мїшають із $\frac{3}{4}$ олова (глейтї), мелють у млинку і розпускають водою; зєлень купують у жидївських крамах.

На жобтєнь беруть $\frac{1}{2}$ червїни а $\frac{1}{2}$ олова, мелють і розпускають у водї.

Олово (глейта, Blei-oxud) купують теж у крамах, мїшають його $\frac{1}{2}$ на $\frac{1}{2}$ з бїльєким пїском, який копають у Косовї, мелють і розпускають з водою на поливу.

Жорна (обр. 181.

VII.) до меленя побїлки і т. и. уставленї на лавици; камїнь (а), коло 10 см. грубий, заложений у деревяну обичайку (б) — широкий обруч, крутять жорнївкою (с), всипавши в горло (д) каменя, краски чи що треба, яка розтерта збїгає деревяним жоблобом (е) у пїдставлену судину.

Помальовану і поливану судину (таб. V. 7.) кладуть другий раз у гончарську піч, де наложені нові краски і полива розпускають ся, заливають пори судини — вона стає тепер викінченою (таб. V. 8.).

Як де наложено за багато краски, то вона розтопивши ся, розливає ся по судині, чим затирає докладність взорів.

На оба паленя з'уживає гончар $\frac{3}{4}$ *шуха* м'яккого дерева.

Таблиця V. вказує описану роботу, яку мусить виконати гончар, занім викінчить поливану судину. І так: 1. миска вироблена на крузі; 2. миска побілена; 3. попередна порисована; 4. поспредна розмальована червінею; 5. перший раз палена миска; 6. палена миска розмальована зеленою і жовтенею; 7. попередна поливана оловом; 8. другий раз випалена = *готова* миска.

Обр. 187 з'ображає різнородні форми гончарських судин і подає їх назви.

Обр. 188, 189, 190, 191, 192 надто 45 на стор. 102 поучують про орнаментуку гончарських судин, виконаних в спосіб, який поучує таб. V. і поясненя до неї.

Розуміє ся, що судини, в яких варять страву, є *гладкі* — одностайно червоняві або чорняві, а *писані* лише ті, яких уживають по за вогнем.

На виріб одного горна поливаних мисок (коло 800 штук) потребує гончар:

1) 2 фіри глини	за 1·60 зр.
2) побілки і червени	" 0·80 "
3) олова і зелени	" 6·00 "
4) піску	" 0·40 "
5) дров	" 6·00 "
разом	за 14·80 зр.

Коло усеї судини одного горна працює гончар літом 20 а зимою 30 днів; колиж має при собі двох помічників, з яких один відбирає з круга миски і кладе їх сушити, а другий *піше* миски, тоді працюють коло судин на один горн у трьох літом 6—7 днів, а зимою 12—14 днів.

Продаючи гуртом купцеви, дістає гончар за один горн 25—28 зр. (як до того, кілько мисок поцукало у горні), колиж сам везе у місто на продажу, то вовеє за горн 40—45 зр. Але рідко котрий гончар продає сам, бо він мусить для прожитку, занім наробиць судину, брати на *борг* у жида, а той по можливо найнижшій ціні забирає усю судину за довг тай зараз таки дає наперед на нову судину, яку гончар буде робити.

188. Вироби пок. I. Бахінського в Косова. Окреси тих судин виконані зеленою і червоною краскою на тлі жовтавім. Полина визначає ся незвичайною тріп'ястою. — 1. 2. миски; 3. 4. 5. збанки. — Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

189. Два тарелі вироблені пок. І. Бахмівським з Косова.
Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

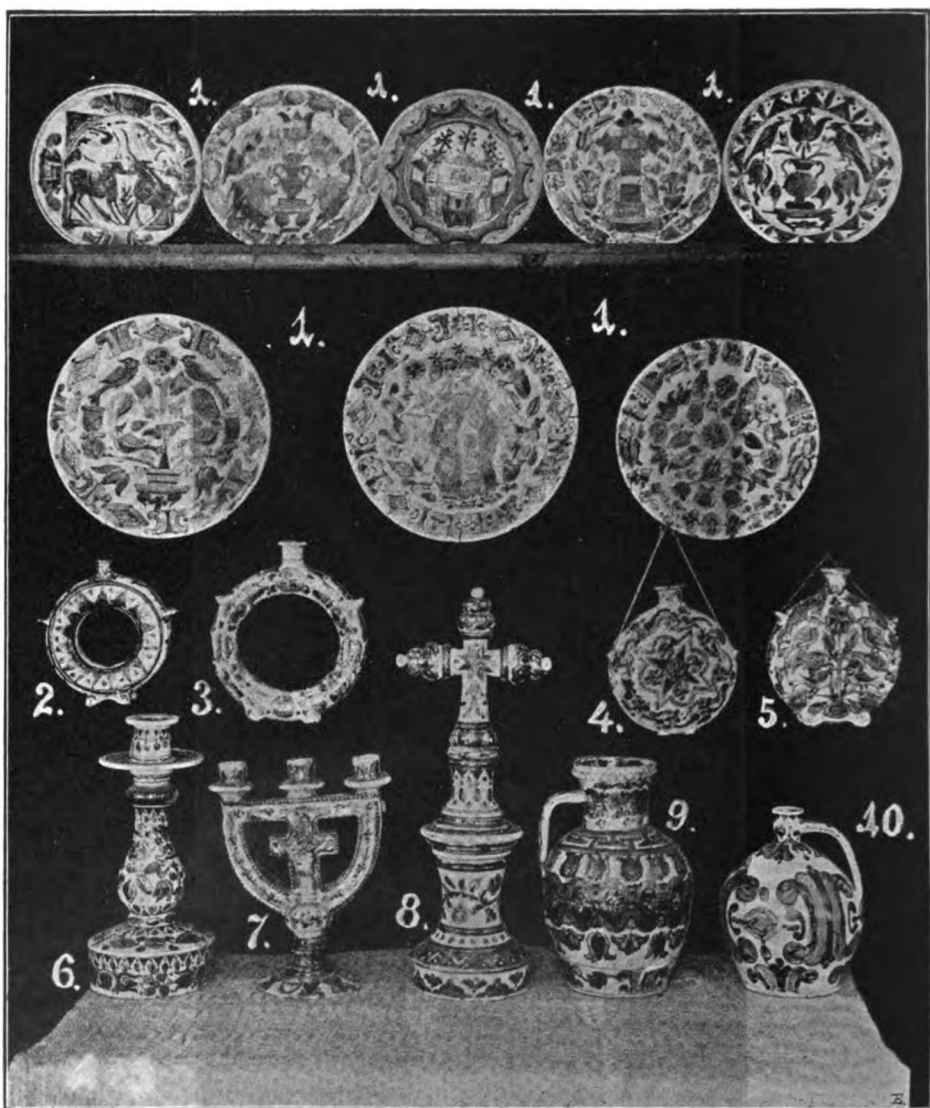

190. 1, 2. Миски вироблені пок. Бахмiнським. У споду великий тарiль з з'ображенням св. Миколая. Вирiб Петра Кошала з Пiстня. — Власнiсть музею iм. Дiдушицьких у Львовi.

191. Збанок і „баран“ в вазонком; виріб М. Кошука в Косова.

192. Вісім мисок; 2. 3. *колячі* на горівку; 4. 5. *плесанкі* на горівку; 2. 3. 4. 5. до перевішування через плечі; 6. *поставник* — ліхтар церковний; 7. *трійма* до водосвяття; 8. хрест; 9. *банька* на воду; 10. *банька* на олій. Виріб П. Кошака з Пістиня.
Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

З повнешого виходить, що гончар заробляє за 800 мисок коло 8 зр. (дістає 25 зр. а видатків мав 14:80 зр.) значить бере літом (20 днів роботи) за день роботи 40 кр., а зимою (30 днів роботи) 27 кр.!!

Ціна судин залежить від величини, і так: поливана миска коштує 2—5 кр., менчий збанок 7—12 кр., а великий збанок (на ковопку води) 15—20 кр.

Уся глиняна посудина, якої уживають Гуцули, походить із трьох підгірських місточок, а то із Косова, Кутів і Пістїня; там живе найбільше гончарів — *халуїників*. Причиною, задля якої ся галузь домашнього провнису не розвинула ся по гірських селах, є просто тота, що годі звозити глиняну судину у місто на продажу з сіл, де лише мале число хат, поставлене коло публичних доріг, бо комунїкація возом з горшками просто не можлива; колиж гончар живе у місточку чи передмістю, занесе й сам на торг на плечах тільки судини, кілько *міркує*, що зможе продати, а решту лишає у хатї.

Жиди — *гуртовники*, мають у місті свої осібні склади, або таки полишають судину заєдно посеред торгового місця, прикриваючи її на ніч якими шматами, соломною і т. и.

У місточку Пістїни живе гончарів 27, в повітовім місті Косові і прилежних селах, як: Старім Косові, Сподній, Москалівці і Манастирську є їх 23, а в місточку Кутах: 63.

Ті гончарі достатчують глиняних судин не тільки на усю галицьку Гуцульщину, але і на буковинську Гуцульщину, надто на галицькі доли, як: на повіт Снятинський, Городенський, Коломийський, Печенїжинський, Надвірнянський, а на Буковину: на повіт Вижицький і Черновецький, куди завозять судину Жиди — гуртівники, що мають у містах згаданих повітів свої склади.

Гончарі — не Гуцули; згадую про їх вироби обширїше попросту тому, що виробами, а спеціяльно богато орнаментованими, послугують ся усї Гуцули і до свого буденного ужитку, і до окраси намисників (обр. 45 стор. 102), полиць, до церквий на поставники (ліхтарі) і т. и.

Доля тих гончарів не завидна; в доказ того подаю без зміни письмо Петра Кошака з Пістїня, одного з найліпших гончарів, що скінчив гончарську школу в Коломії. „Мое жите — пише він минї — дуже по бідному от заледви шо жию поля свого даєт Віг а хлїб и до хлїба всего мушу купити все дорого платит а зарїбку

ними бо гончарство дуже упало хто купує миску або горшок хоче за малі гроші або каже обійду си, бо треба грошей на хліб буду и з коритця їсти коби було шо.

Тут гончарі роблять в дома а жінки идут на иншу роботу літом на жнива або яка там инша робота є заробит 20 крайцарів тай їсти а за тих 20 кр. шо заробит купув мукіе і шос до мукіе молока аби и чоловік дома мав їсти нім виробит горн начиня то білше з голоду й нужди виглядає як смерць а ише до того зо всіх боків друт один за аркуші другі за ширваркіе трекі за податки кранкаси всяку нужду вішукують а все на ремісника а ніхто ни питає чи має чи заробив лише дай ані то остатну одіж бере і опів дурно продают на ліцитацій а декотрі гончарі мают город то білше в городах роблят а гончарство лиш в зимі и гончарі ся мают шо сорочки немают ише котрий умів мурувати то иде з мулярами за помічника и там шос заробляє на жикіе и так крутит як може шоби не вмер з голоду и оплатив податки!

От така то остаточна ціль житя нашого ремісника!

8. Мосяжництво.

Уживанє бляхи до покритя й прикраси збруї і иньших предметів і то нераз у таких розмірах, що бляха цілком покриває предмет нею украшений, — є звичайно характеристичною ознакою проникаючого почутя краси і уподобаня в штуці, іменно у народів, що стоять іще на низькім степені інтелектуального розвою.

Як свідчать окази, найдені в єгипетських, етруських та в кельтських, фінських і словянських гробах, уживано зразу металевих блях до цілком плоских окрас, а орнаментика їх обмежала ся до простих і кривих ліній, зьвізд і т и., витисканих найпростійшими знарядями; бляхою обвивано іменно кінці копій, стріли, щити й иньші бовві прибори, а се передовсім на те, аби зробити їх трівалими і спосібнішими до своєї ціли. — Відтак покривано металевою гладкою бляхою, або металевими лусками, або вкінці такими дрібними гузиками ремені (logica римських жовнірів), ношені довкола бедер, надто ремені, перевішувані через плечі.

Так само належать вироби з металевого дроту: як плетінки, до найдавніше звісних технік, про що свідчать філіграні, находжені в найстарших єгипетських, асирійських і грецьких гробах.

Коли порівнаємо техніку і спосіб ужитя металевих окрас, з металевими предметами вироблюваними і уживаними нашими Гу-

цулами, мусимо сконстатувати, що й їх техніка належить до найстарших уживаних давними народами, що отже в Гуцульщині зберегли ся в тім напрямі характеристичні пам'ятки глибокої старини.

Приглядаючи ся ближше тим окрасам, бачимо передовсім металеву бляху, вихісновану до окрас ноші, як: на ремені, начілки, ковтки — дальше до обкладання збруї, палиць, топориц — відтак до окраси предметів, пригідних до иньшого вжитку, як: до ташок, порошниць, дерев'яних судин (оповитих бляшаними обручами), а нарешті бляшані люльки.

Дроту уживають Гуцули до виробу *рётівів* — ланцюшків, *плетінюк* — переплітаного дроту, до *жированя* — втисканя в дерев'яні ложа пістолів і стрільб, в топорища, кубки, барілочки і т. д.

Нарешті *сінлят* Гуцули і цілі предмети з металу, як: бартки до топирців, игольники, хрести, перстені, протички, чепраги, і т. и.

Стиль металевих предметів, вироблюваних і ношених Гуцулами, є переважно византийський, хоч бачимо подекуди і ренесансові мотиви.

Орнаменти на хрестах, люльках, бартках і т. д. представляють звичайно геометричні фігури, приспособлені відповідно до площини, яку мають украсити.

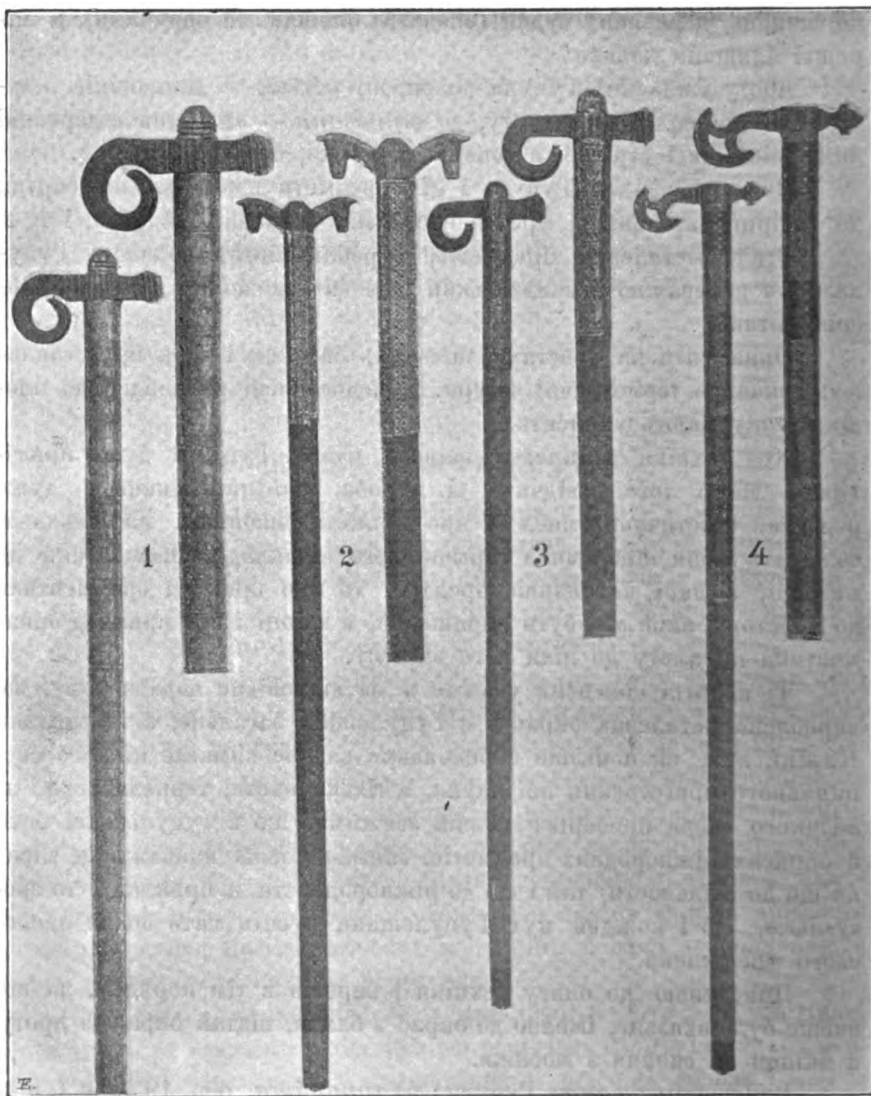
Хоч техніка металевих виробів наших Гуцулів дуже примітивна, мимо того свідчать ті вироби про питомений і дуже розвитий естетичний змісл і про дбалість виконаня; найбільше-ж свідчать вони про змісл гармонійного прикладу орнаментики до матерії, з якої виконаний предмет, та про приклад орнаментики до простору, який має бути украшений, а вкінці і про приклад орнаментики предмету до ціли його вжитку.

Ті короткі поясненя уважав я за відповідне подати тому, що виробленя металевих окрас є в Гуцульщині загальне, а то завдяки техніці, яка, як понизше переконаємо ся, не вимагає ніякого спеціального приготованя ані науки, а тільки охоти, терпеливості і не великого числа приборів; коляж зважимо, що в гуцульській ноші й окрасах ріжнородних предметів, займає мосяж найважніше місце як що до скількості, так і що до ріжнородности її прикладу, то зрозуміємо, що і кожний кут Гуцульщини мусить мати бодай одного свого мосяжника.

Приступаю до опису техніки і виробів в тім порядку, як повисше було вказане, іменно до окрас з бляхи, відтак окрас із дроту, а вкінці до сипаня з мосяжи.

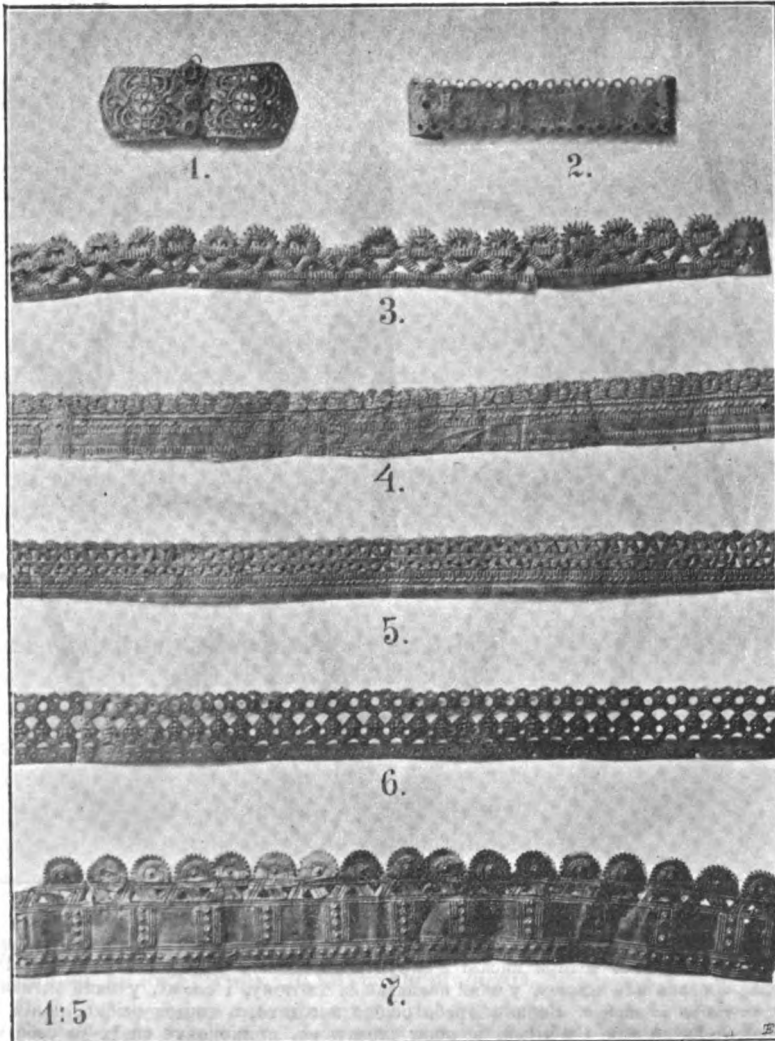
Бляхою *повивають* Гуцули: а) *топорища*, обр. 193., де 1. ціле топорище *оповіте* бляхою, 2. 3. тільки його горішня частина; б)

ташки (обр. 198., 5. 6.), яких ціла зверхня і бічні стіни покриті бляхою; в) *кресані* — (замість стяжок), (обр. 194. 3—7); г) надто випрабляють із бляхи *переліжки* (обр. 205, 206, 207.); д) *люльки* і *цибушки* (обр. 195, 7. 8. 9. 10); е) *черенá* до ножів (обр. 211); з) прикрашують вею *ремені* (обр. 68. стор. 127), *стрільби* (обр. 155), *порошницї* (обр. 157) і т. в.

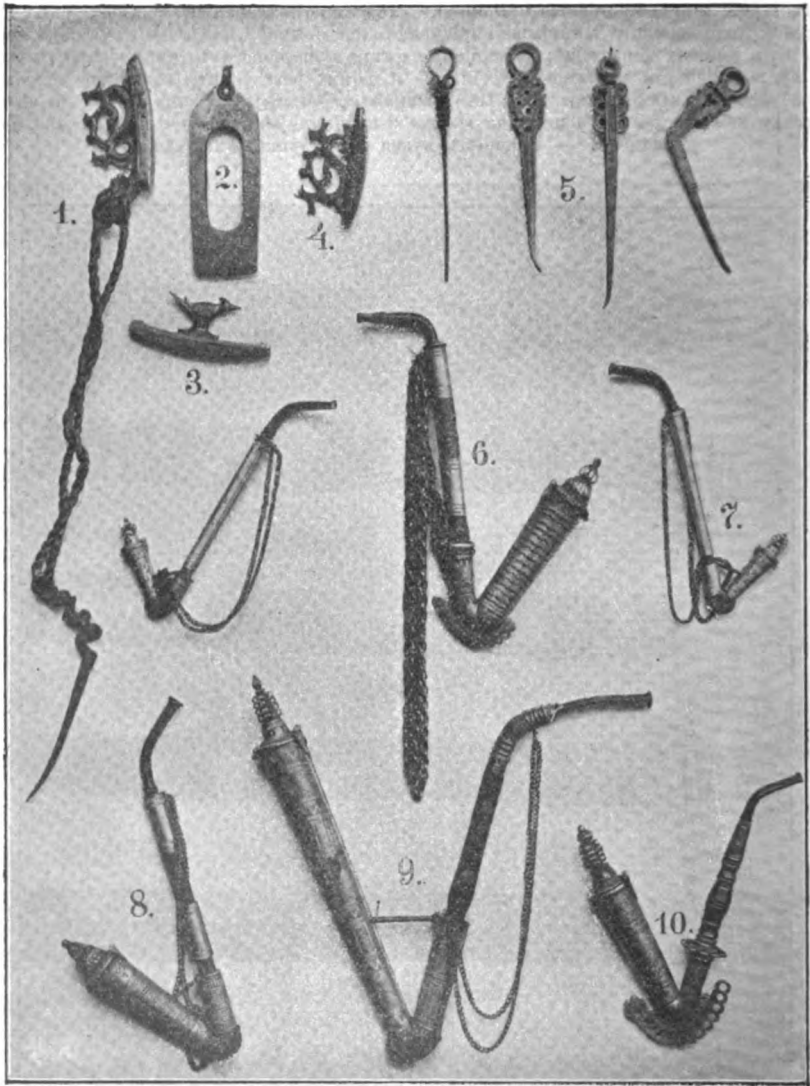

193. Чотири келефи, кождий у двох знімках, з яких перша показує цілий келеф, а друга лише горішню частину його, більше прикрашену. Келеф зложений з ручки і то-...; у 1. 3. 4. мають ручки: *плас* — тут на ліво звернену плоску, заклебучену частину; ... частину звернену на право і *шишку* — вистаючу у 1. 2. 3. по над ручку до

гори; у 2. ручка з *кожків*. — Топорище у 1. ціле оповите *бахутовою* писаною бляхою; 2. лише горішня частина оповита мосяжною ціткованою бляхою; 3. горішня частина топорика як у 2, понизше вирізуване воно ножиком, після чого вуглем натерте, аби візр виїшов виразніще; 4. горішня частина топорика у чотирох місцях *пошита дрітєв* — оповита дротяною плетінкою, а поміж нею вибите топорище віточками (див. обр. 199), бобрічками (див. 197), жироване *дрітєв* (див. обр. 202) і різьблене. У споду кожного келефа в мосяжна *заківка* в цвяхом, аби топорище не розбивало ся на камені. — Власність музея ім. Дідушицьких у Львові.

194. 1. Турецька чепрага — масивна аграфа, до спиня жіночих ремінних — *букурідок*, або муцинських ретівів (див. обр. 203. 2). Виріб орієнтальний, принесений туди, що за роботою ходять у Молдавію та Туреччину. — 2. Груба мосяжна бляха, писана і вирубувана; нею украшають муцинські череси (див. обр. 68. 4., на стор. 127.) — 3. 4. 5. 6. 7. Бляхи писані, вирубувані і витяскані; служать до окраси кресань замість стяжок; нині уживають до того купних волотистих або сріблєстих *басаманів* — гальонів. — Власність музея ім. Дідушицьких у Львові.

196. 1. Крицеве кресало з мосязною ручкою; при ній висить на *кручелці*, — у двох скручених ремінці, *пробічка*. 2. Крицеве кресало. 3. 4. Два криціні пресала з мосязними ручками. 5. Чотири писані і вирубувані мосязні протяжки. — 6. 7. 8. 9. 10. *Люльки*. *Люлька* має *вершок*, у який накладає ся *тютюну*, і *сподок*, у який затикає ся *чубук* = *чибук* = *цибух*. Вершок треба осібно лагодити, а сподок осібно, потім припасовує ся їх до себе і в місці, де вони сходять ся, примоцовує ся їх до себе *чотиком*. Вершок накриває або гладка, трохи вигнута *накривка*, або *шишка*, як у 6. і 8.; колиж бока *шишки* прикрашені ще *кучерами* — загненими *бляшками*, як 9. 10., то се *шишки* з *кучерами*. Будь яка *накривка*, прилютована *кочергою* — трикутною *бляшкою* до *вершка*, в якій *накривка* обертає ся на *чоту*. *Сподок* *люльки* прикрашений *ребенем* (6. 7.), який силіє ся разом зі *спідком*; де нема *ребеня*, там *виже*

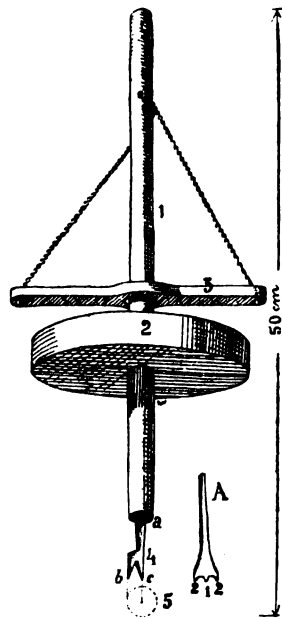

для *бзетки* особня *плетінка* сподок до вершка з дроту; (черепана люлька має завше плетений з дрітї сподок, аби була моцніща). — Частина чубука, яку бере ся до уст, виточена з рога, називає ся *пищок*. — Люльки є або *взани* з *бляхи*, або *сипані* з *мосяжи* чи *бакунту* (томбак). — Аби люльку звязати з бляхи, треба форми на вершок і на сподок; ті форми набаває ремісник бляхою, злютовує її, а потім припасовує обі частини до себе. — Люльку сипають, як вже описано. — У сподку збирає ся *мачка* (з даму та вохжости), а у вершку нчліпаює ся *прігар* з тютюну. — 6. *Путиліка*, люлька названа так, бо вироблена в Путилові (гуц. Буковині). На бляшану гладку люльку накладені вирубувані і писані *бакунтові* сипані перстені, зціплені дрібними *чотиками*. У споду має тота люлька *плоский гребінь*, за який держить її Гуцул, коли куїть з неї. Цибушок деревиний оповитий у двох місцях писаною бляхою, а дерево жироване; у цибушок затянений *роговий пишок*; з боку звисають *мосяжні ретівки*, якими люлька придержує ся цибуха; довші ретівки, звисаючі у низ, служать до перевішування люльки через шию. Вага 370 гр. — 7. Люльочка *бакунтова*, писана, у споду дротяна *плетінка*; цибушок оповитий писаною бляхою; надто ретівки. — 8. Люлька виконана як 6; у споду *плетінка*. — 9. як 7., лише значно більша (10 ст.), горішня частина цибушка виконана з сипаної мосяжи. — 10. як 6., але цибушок виточений з мосяжи а опісля писаний; горішня частина спідка закінчена *вінчиком*. — *Шийки* — накривки люльок 9, 10. се очевидні пальмети, замінені в волотї; *кучері* ужиті тому, що пальмета з мосяжною бляхою була би непрактична. Пальмета є окрасою дуже розповсюдженою у давних і теперішних орієнтальних народів, особливо в їх архітектурі. Форма шийки гуцульських люльок а надто і назва нагадують дуже дерева старинних Персії, індійське дерево *Soma*, магометанське *Sidre* — символи безсмертності. — Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

Писане — орнаментоване бляхи, відбуває ся при помочі відповідних *долітців*, які, приложивши до бляхи, побивають клеветцями злегка; — тоді вістря тих долітців полишають по собі на блясі відповідні сліди (обр. 193. 1. 2. 3.), або побивають їх клеветцем силніше, — тоді вістря долітців перебивають бляху наскрізь — се *прозоріста бляха* (обр. 194. 3. 5. 6.)

До виписування колісчат та луків уживають *друлівника* (обр. 196), зложеного з *била* (1) з *кочалом* (2); по билу ходить на мотузку *валок* (3); у споду біла закладають відповідний *писачок* (4); *писачок* се плескатиї кусень криці, у якого горішнім бсці є *шпиль* (а) до закладання у било, а у долішнім два вистаючі кінці: *сердечник* (с) і *околичник* (б).

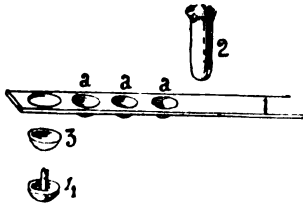
Заткнувши сердечник у відповідне місце (осередок), обертає ремісник, то піднімаючи валок у гору то спускаючи його у долину, острим околичником в округ сердечника, через що вижолоблює у блясі, в дереві або рогу *обору* — колову лінію; знявши друлівник у гору бачимо по сердешнику ямку а по околичнику *обору* —

196. Друлівник. 1. било; 2. кочало; 3. валок; 4. писачок; а. шпиль; б. околичник; с. сердечник. А писачок з двома околичниками (2 2) і сердечником (1).

коло (обр. 196. 5.). Обр. 204. VI. і 219. 3 7. показують докладно взори писання на блясі.

З бляхи *вибиває* мосяжник *бобрики* = *ціточки з фостиками* — маленькі вигнуті гузички, ось як він крає мосяжну бляху ножицями на паски (обр. 197. 1.); один такий пасок кладе на залізну бабку, у якій є видовбані ямки; клевцем побиває по блясі залізний *прибивач* (обр. 197. 2.), що має входити докладно у згадані ямки; від того подає ся бляха, творячи *вмки* — вогнуті поглиблення; як вибє по цілій блясі такі ямки, добирає *обірни́ка* — долітця з таким рурковатим вістрєм, аби захопило край ямки; таким обірником побиває ямку, через що відтинає *ціточку* від паска бляхи (обр. 197. 3.); упоравши ся в такий спосіб з вибитем ціточок, долотує до кожної *цїтовий* (оловяний) *фостик*, через що отримує *бобрики* (обр. 197. 4.).

197. Виріб бобриків. 1. пасок мосяжної бляхи; 2. прибивач; 1. а. ямки, вироблені прибивачем; 3. ціточка відтята обірником; 4. бобрик.

Такими бобриками украшають чресли, букурійки, ремені (обр. 68. стор. 127.), ташки (обр. 198 і 157. 1. 3. 4. 5.)

і інші скіряні вироби в той спосіб, що роблять уперед у скірі дірки, потім вкладають в них фостик бобриків і приплескують їх з другого боку ремня, аби бобрики не вихопили ся. — Аби оловяні фостики бобриків не брукали одіня, тай аби вони не *в'єгльовували ся* — не стирали ся, підбивають ремені, набиті бобриками, зі споду, значить верх приплесканих фостиків *юхтом* — скірою, як се видно на обр. 157. 1. 4.

Ціточки (без фостиків), (обр. 197. 3.) набивають у дерево ось як: околичником писачка або *шашкірнею* — (шестирисю = циркель), вижолоблюють у дереві *опруг* (коло), причім полишав ся в дереві ямка по сердечнику; тим самим писачком вибивають ціточку (обр. 197. 3.) і кладуть її берегом на повисший опруг, а побиваючи ціточку уперед деревяним *макогною*, запускають береги її у жолобець, після чого втискають її ще прибивачем і *приплескують* злегка клевцем.

Обр. 199. 1. в. показує мосяжні ціточки запуснені у дерево; обр. 199. 1. а., положенє тих ціточок у дереві.

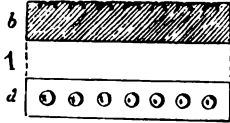
В подібний спосіб запускають у дерево бляшані паски — *дуги*, які закінчують звичайно ціточками (обр. 199. 2.), та *копитця* (199. 3.) зроблені з вузьких *рйисок* — пасочків мосяжної бляхи, яким надають уперед кліщами форму підкови, після чого відгинають їх ножицями; до запусканя копитців у дерево треба уперед відпо-

198. Ташки і табівки - - плоскі шкіряні торби, ношені на ремнях через плече. 1. Старосівицька табівка. Накривка її покрита більшими плоскими мосьяними бовтицями, посеред яких набито по бобрикови. По середині одна велика гарно віписана мосьяжна бовтиця. Вага 1·9 kg. — 2. Подібна табівка, окрашена пуговицями — мосьяними тувкама з ушками і бобриками; ремінь набитий бобриками. — 3. Новітня табівка. На накривці понашивані лусковаті кусні шкіри, з яких кождий набитий купними

капцями; поміж рядами скіряних нашивок понабивані мосіяні пуговиці і бобрини. Саму середину окрашає писана мосіяна бляха, набита бобринками. У табівку ховають тютюн, гроші, хустку, люльку і т. в. — 4. 5. 6. Плоскі ташки ношені більше для окраси; у них можна вложити хліба папір, бо вони не грубіші 2 ст.; накривши усіх трьох ташок покриті писаною бляхою, обрамованою і переділеною бобринками на поля; у 4. прикрашена накривка ще й великими пацьорками вправленими в мосія, умисне на ту ціль сипану. — Власність музея ім. Дідушицьких у Львові.

відним долітцем видовбати у дереві жолобець, потім покласти на него *шторцом* — берегом, копитце і втиснути його залізним маконом.

199. 1. дерево украшене ціточками; а. двілячесь на него в гори; б. в перекрою для показаня, як ціточка впуцєні у дерево. 2. Окраса дерева дугами і ціточками. 3. Копитця

Обр. 200 і 201 уявляють вироблені порошниці вибиті ціточками, копитцями, дугами і иньшим способом мосіяжю орнаментовані.

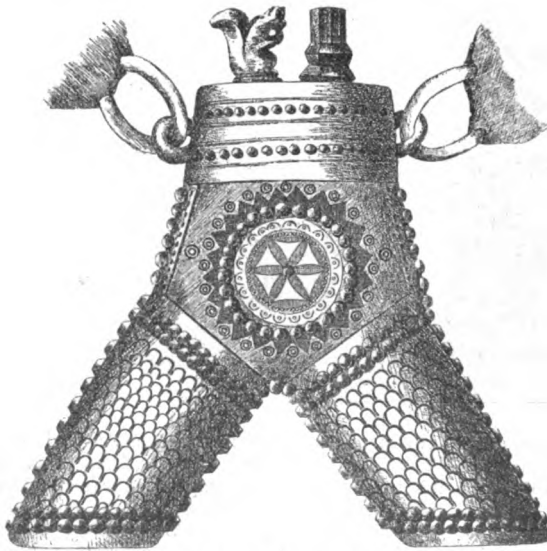
До запусканя в дереві уживають також *гладкого* або *скрученого дрiтця*, *кручєнки* — дроту, (обр. 202), якого *сучє* — скручують, пушками. Перед запусканем вирізають долітцем коротші, а пилочкою, зробленою з иолотна коси, до якого дороблюють пильником зуби, довші *жолбці* — рiвчики; в них роблять шилом ямки для кінців дроту; *забгавши* — загнувши, залізцем один кінець дрота, вкладають його у ямку, потім пускають дрiт вздовж жолобця, вбиваючи його раз по при раз клеветцем; другий кінець дрота вбивають у другу ямку; се на

те, аби дрiт не *віхонив ся* в жолобця.

Робота ціточками, копитцями і дротом називає ся — *жиріванє*.

До виробів з дроту належать іще: *плетїнки*, *рєтївї* і *перєліжки*.

Плетїнками (обр. 193. 4), виконаними в спосіб звичайного плетїня (кошів, плотів), украшають топорща, ручки гарпників, цибушки і т. в.

200. Рожок з оленевого рога украшений мосіяжю.

Ретізьки — тонкі ланцухи до люльок (обр. 195. 6. 7. 8. 9.), до хрестів (обр. 206.), а *ретізі**) грубі ланцухи сняті нераз гарними аграфами (обр. 203.), убирають для окраси верх широких ременів (обр. 8. 4. стор. 127).

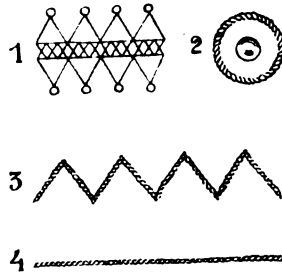
Ретізі роблять звичайними кліщами до дроту.

Переліжки — ручки із спірально скрученого дроту, служать до *переложеня* хрестів, аби не збивали ся у „могілу“ (обр. 205., 206., 207.).

Аби *усінати* що з мосяжи, треба *фірмака* — дерев'яного гладкого моделю (обр. 204. I.), з якого роблять у глині *фірми* (обр. 204. III.); глина на фірму мусить бути трохи піскувата, не масна, бо масна *пирожить* ся — надуває ся; таку глину бере *слюсар* — так називають тих, що сиплять із мосяжи, з річного намулу, розтирає на мілкий порошок, додасть води і вимішує на густо; так приготувану глину набиває слюсар у 2 дерев'яні *стремінці* й обсипує її розтовченим вуглем, аби глина не прилипає до фірмаків; на глину одного стремінця кладє мосяжник фірмаки, кілька їх влізе ся, вдушує їх *макобóном* у глину, через що вона уступає зпід фірмаків і входить у кожний їх куточок; набивши фірмаками одно стремінце, кладє верх него друге стремінце з глиною і придшує оба сильно в *одну могилу* (обр. 204. II.); опісля розбирає з тої могили стремінці, яких кінці заложені *вдву-*

201. Кубок, вироблений з дерева а украшений мосажню.

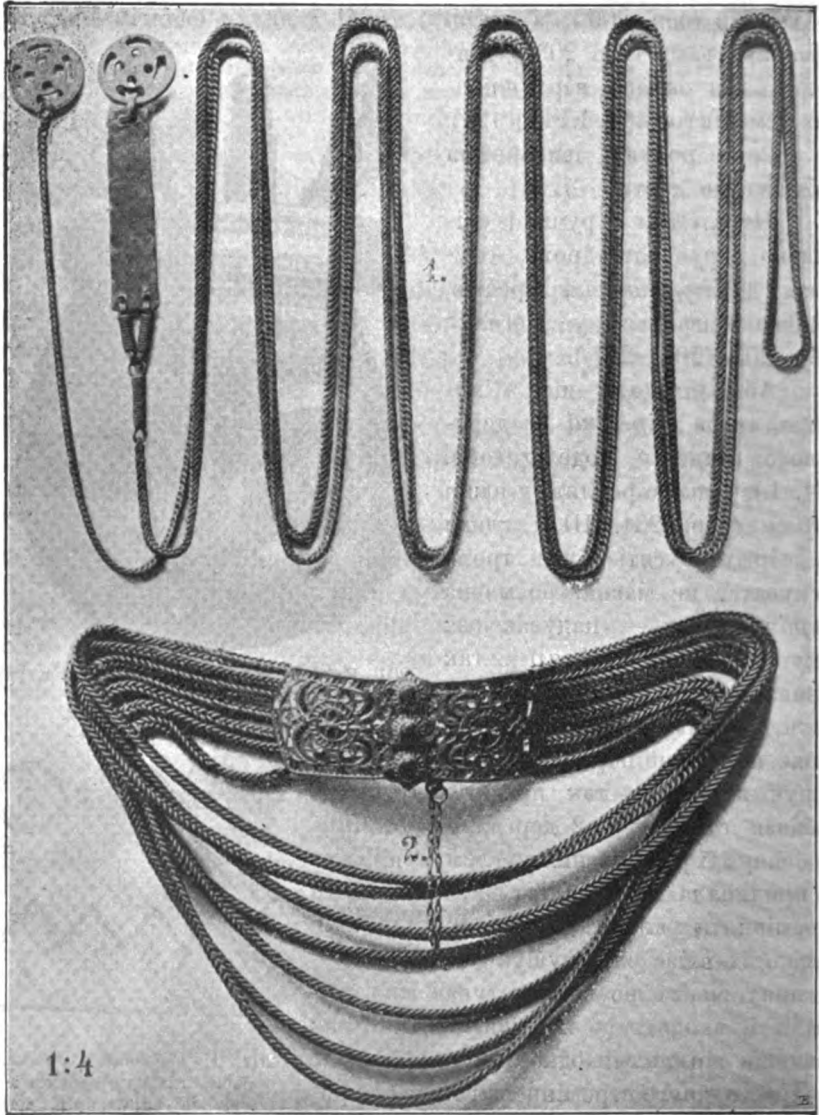

203. 1. Ретізки з головками. окраси гладким дротом; 2. Обори із скрученого дроту; по середині піточка; 3. Скручені краульки (в крученого дроту); 4. Рівний скручений дрот = крученка.

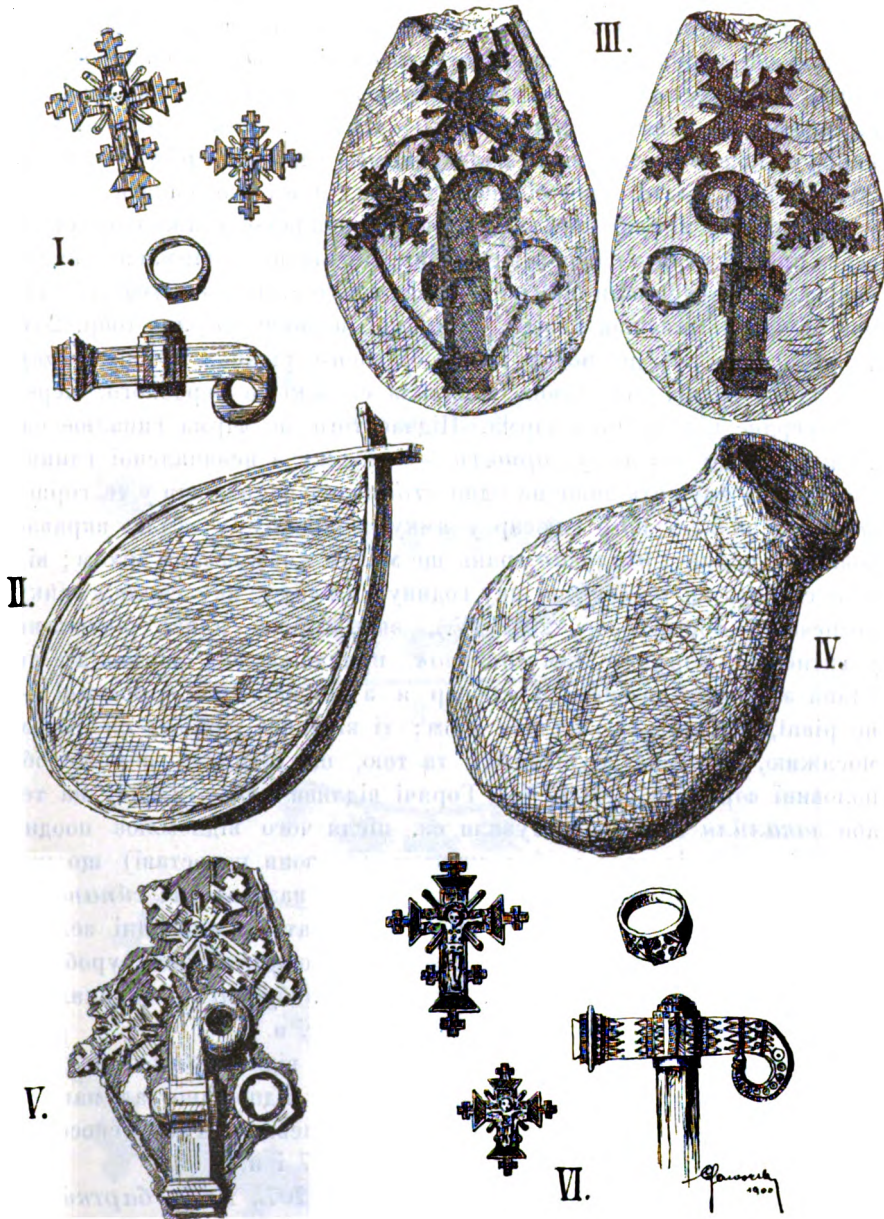
* Шевченко: Колись то ще во время оно
 . . . . . мудрий Нума
 І на дівча і на цвіті
 Дивуєть ся собі і дума,
 Який би ретязь ще силести.

По чески: řetěz.

Матеріали до українсько-руської етнографії, т. IV.

203. Ретізі власного гуцульського виробу, ношені верх ременів (див. обр. 68. 4. стор. 127) для окраси й ефекту; горішні ретізі мають до спинання мосажні кілця, якими прив'язують ретізі до ременя, а долішні спинані на *турецьку чепрагу* — емальовану, склиними імітаціями дорогих каміннів окрашену аграфу. 1. важить 1'2 kg. 2. 1'6 kg. Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

204. Сивас мосяжи. I. чотири деревні фірмаки; II глина набита у два стремінці; III. глина поміж стремінцями розрізана на дві половині; на них видно фірми вистиснених фірмаків (I) получені рівничками; IV. обі половині (III) навазд зліплені і глиною обмащені; до них у горі дороблена лійка; V. короставі усапані предмети, вицяті по розбитю IV.—VI. мосяжні виписані предмети.

бали за себе як обручі на бочці (се на те, аби їх кожної хвилі можна розкласти); розібравши стремінці, обкравує глину і *прорівує* з боків обі половині; ті відстають легко від себе, бо обсіпані вуглем; винявши фірмаки з глини, отримує *фірми* — заглубленя, витиснені фірмаками в глині (обр. 204. III.); як глина трохи обісхне, вирізує ножиком помежи поодинокими фірмами *рівчики* (обр. 204. III.), а надто один більший рівчик, яким має сипати мосяж у фірму; так приладжені обі половині прикладає уважно назад до себе, причім дивить ся, аби витисненя, полишені по фірмаках, надто вирізані рівці припали щільно до себе; як се стане ся, обмащує глиною боки в повисший спосіб отриманої великої *фірми* (обр. 204. IV.) — доліплює до неї в місці більшого рівчика осібну *лійку* і кладе у грань, аби глина випалила ся аж до червоного, через що твердне ціла велика фірма. Підчас того як фірма випалує ся, топить слюсар мосяж у *горшети* — черепку з не випаленої глини; горшя таке служить лише на одно *стопленє*; накладавши у те горшя *мосяжи*, вкладає його слюсар у ямку, викопану в землі, вкриває довкола граню і *піддуває* грань ще малим ковальським міхом; від того стопить ся мосяж „за яку годину“ на *воду*, яку силе у лійку розпеченої форми (обр. 204. IV.), звідки вона пливе рівчиками у витиснені форми і там *застиває*, принявши вид фірмаків; як глина застигне, розбиває її слюсар а з неї виходять *короставі* — не рівні, позаливані, відливи фірм; ті відливи держать ся разом мосяжню, що була у рівчиках та тою, що підплила помежи обі половині фірми (обр. 204. V.). Горячі відливи кидає у воду на те, аби *закаліли сі* — загартували ся, після чого відломлює поодинокі відливи від себе і обгладжує їх (бо вони короставі) що раз делікатніщами пильниками; ціла ся робота називає ся: *сіпанє*.

По сипаню іде *писанє*; до сего служать різнородні залізни *долітцяї* (штанци), які кожний собі сам або *цїган* йому уробить; вістря одних долітців *прости*, других *заклебучені* — закривлені, иньших *хрестати*, *оборовати* — коловаті і т. и.

Аби тими долітцями вигладжений вже відлив *віписати*, прикладає їх слюсар вістрем раз по при раз, відповідно задуманому взорови, до вигладженої мосяжи і побиває клевцем. Таким способом виписані предмети на обр. 204. VI. 219. 3—7 і н.

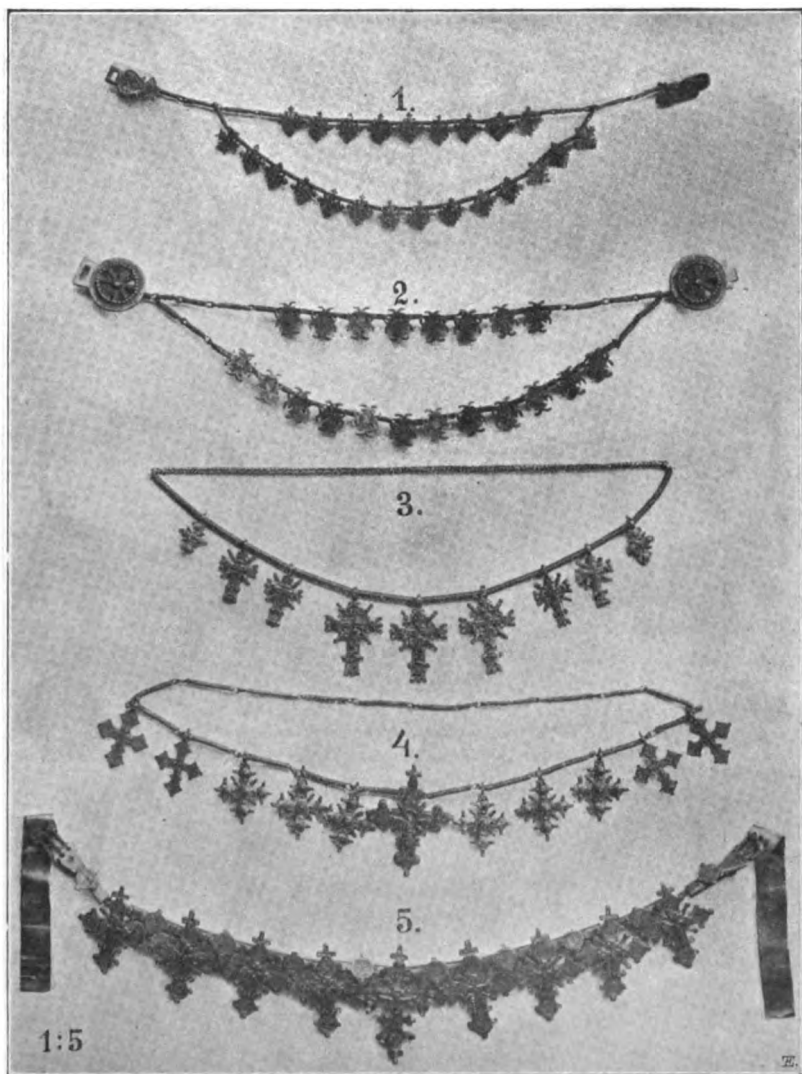
Так сиплять *хресті* (обр. 205., 206., 207., 208.), *барткі* до топирців (обр. 209.), *келефи* (обр. 193.), *чепрідги*, *бівтиці*, *прєжкі*, *водїла* (обр. 210.), *черена* до ножів (обр. 211.), *игівники*, (70. 3) *лускоріхи* (обр. 211. 8. 9. і 219. 7.), *протички*, *гребені* до люльок, *ручки* до кресива, *цибушки* (обр. 195.), *пїговиці* (обр. 198.), *цївки*

до стрільб і pistolів і деякі складові частини і окраси стрільб (обр. 155., 156.), перетені (обр. 73. стор. 131.) і т. и.

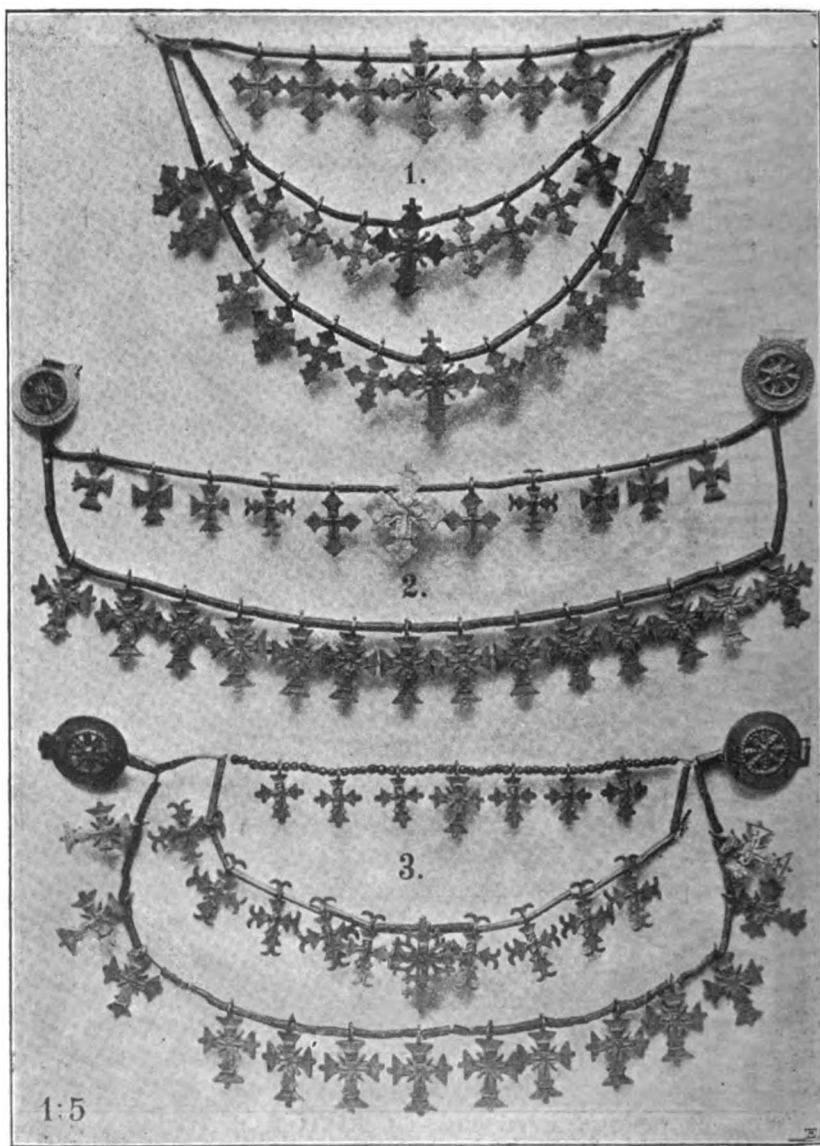
Обр. 219. 3 – 7. показує докладно взори писання на мосяжи.

Відпадки з мосяжи, які полишають ся по виробленю цїточок, бобрικів, копитцїв. по усипаню хрестів і т. и., та по спилваню короставок - називають ся: *шкремітки*.

205. Мосяжні *хрещики*. 1. 2. у два ряди; 3. 4. 5. в один ряд. Хрещики сипаві і віпсані, переложені мосяжними перолїжками. 1. 2. до спинани чепрагами; 3. 4. на ретїаки; 5. на бляху, яка тут перерїзана. Вага 5. 750 гр. Власність музея ім. Дїдушицьких у Львові.

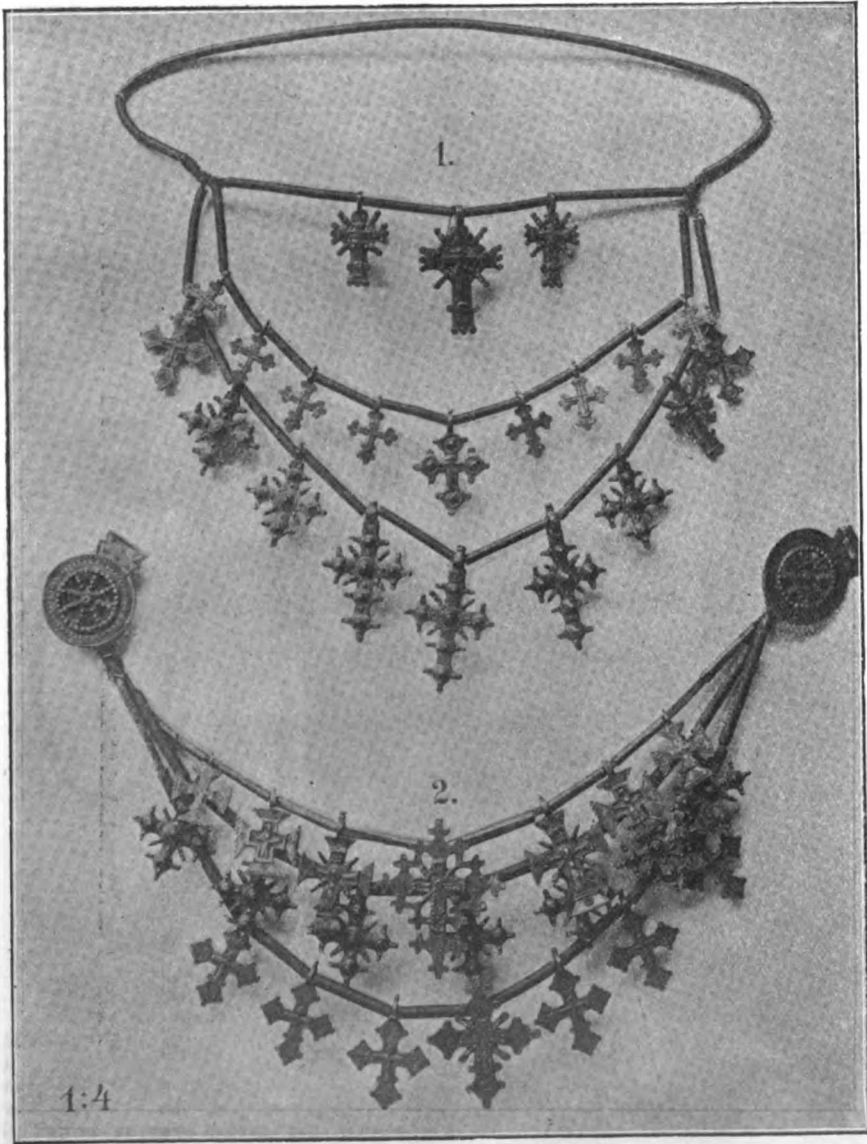
Уся окраса виконана з мосяжних бовтиць, бобриків, писаної бляхи, купних капслів, *каноньирок* (гузиків від мундуру канонерського), — творить *уклад*; коли окраси ідуть іще і боками предмету, нпр. на ташках, тоді називає ся такий уклад: *уклад з обводами*.

206. 1. 3. Хрещики у три ряди; 2. у два ряди, переложені мосяжними переліжками а 3. горішні пацьорями. До спинання чепрагами. 1. важить 1·2 kg.; 2—1·4 kg.; 3—1·6 kg. — Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

Згаданим повисше обірником роблять *обори* (діри) до набивання купних *капсів* = *купних ціточок*, або у постолах до перетягання волоків.

Багато okazів, з'ображених у тій частині, як нпр.: деякі топирці і палиці з обр. 209., вироблені різьбярями; колиж я їх тут при-

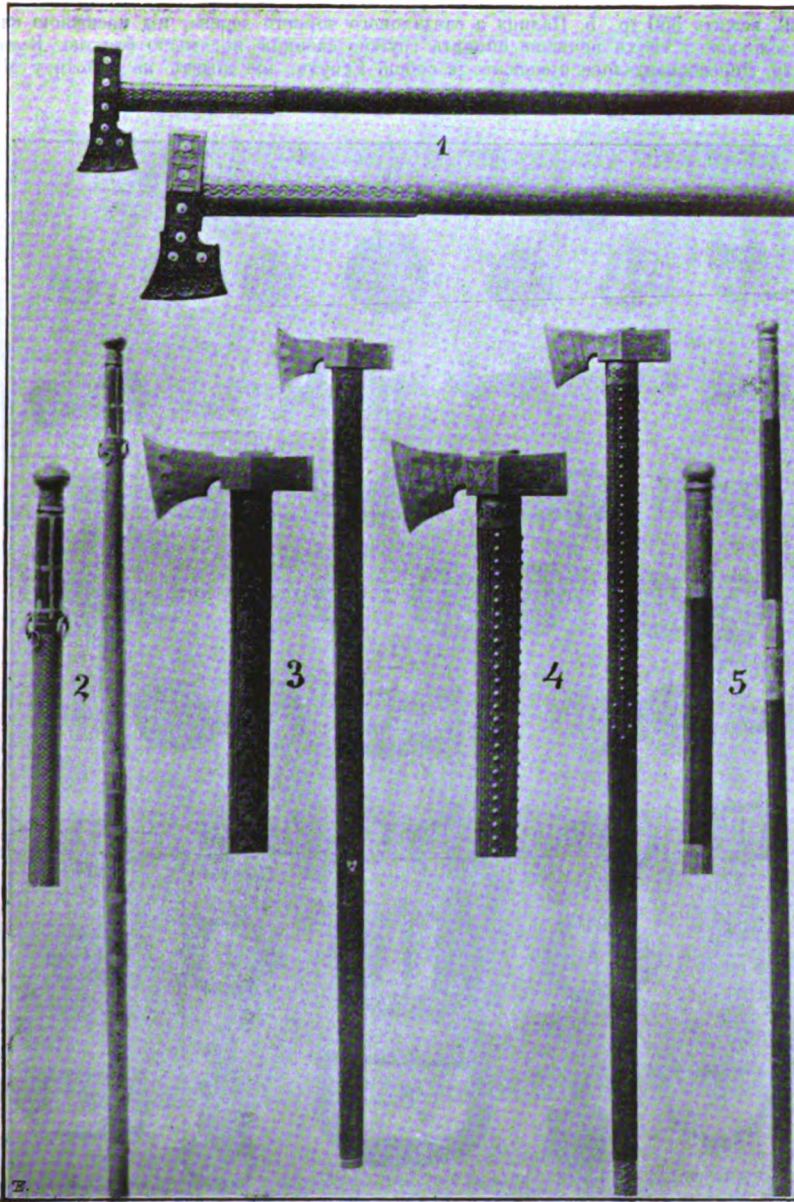

207. 1. 2. Хрещани у 3 ряди, переложені мосяжними переліжками; 1. до завішення служить ремінь пересилений через спіральво скручений дріт; 2. до спинання на чепрагу. 1 важить 900 гр.; 2—1'1 kg. — Власність музея ім. Дідушицьких у Львові.

містив, то стало ся се тому, що вони окрашені мосяжею, якої уживають також різьбярі, ба навіть деякі з тих, як Шкрібляки з Яворова, сиплять самі потрібні їм мосяжні речі, до чого, як я вже повисше згадував, не треба ані спеціального приготування ані спеціальної науки.

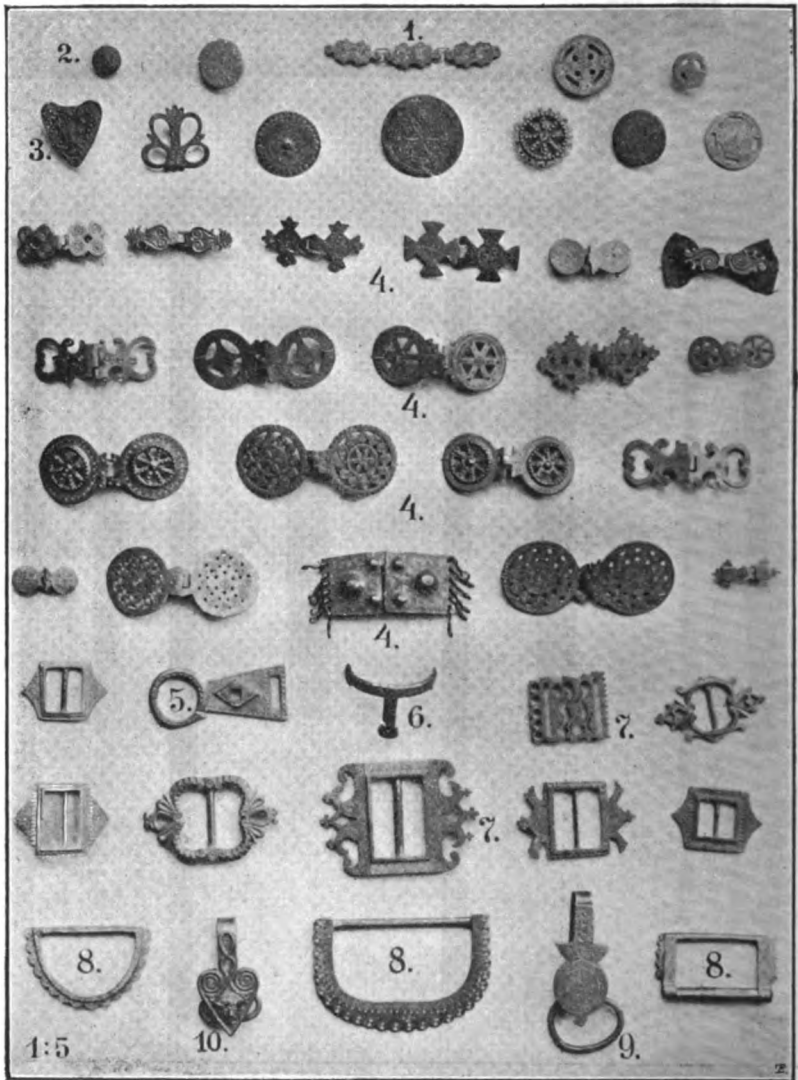

208. Мосяжні сипані і віписані хрести; носять їх мушци (рідше жінки), перевішуючи на грудях. Вага долішнього по лівім боці wraz з рет'язями 260 гр., а того з правого боку 255 гр. — Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

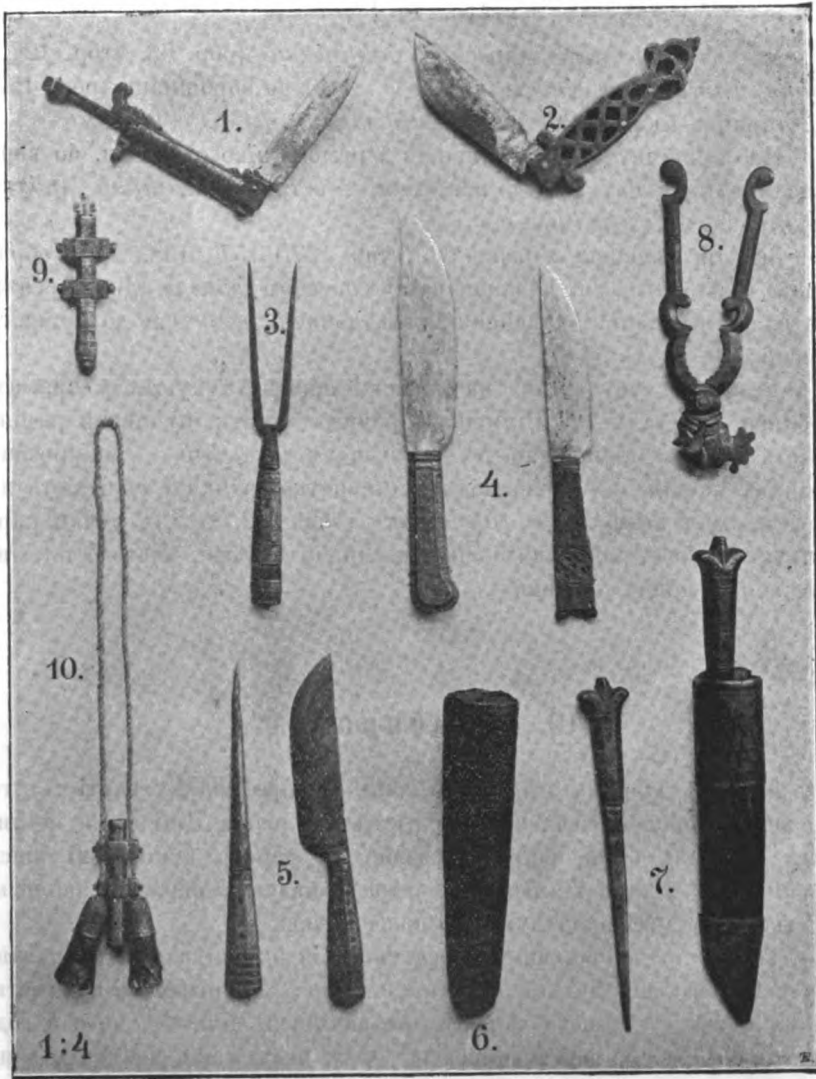

209. 1. 3. 4. Топірки зложені в бартки і з топорища. Бартка має (як сокира) *обух* і *плас* з *вістрем*. У 1. бартка дерев'яна, вістре оковане писаною крицею; по дерев'яній бартці понабивані білі кістяні бовтиці, решта бартки жирована дрітею і цїточками; топорище яворове горі оповите писаною мосяжною бляхою; важить 360 гр. 3. Бартка мосяжна писана, топорище жароване і понабиване бовтицями і т. и.; важить 750 гр. 2. *Палиця* з сливового дерева, у горі закінчена мосяжною писаною галкою, понизше запускана циною, а далі оповита мосяжною плетівкою, жирована

і т. и., важить 550 гр. 5. Палиця в сандалового чорного дерева, під мосіяжною сшпаною головою і трохи понизше оповита грубою сшпаною мосіяжною бляхою. Важить 620 гр. Дерево сандалове приносять в собою Гуцули, що ходять на роботи у Молдавію. — Власність музея ім. Дідушицьких у Львові

210. 1. Три мосіяжні огнива до ланцужка витаркового; 1. 3. Бовтиці і колісцята до украсеня ремевів, ташок і т. и.; 4. чепраги до спянання хрецьків, зтард, букурійон, гутль, пацьорок і т. и.; 5. *воділо до жеребця* = *дзьобала* — ремінної узди на коня; 6. *шворни* — до чобіт; 7. *пряжки до ремевів*; 8. *пряжки від попругів*; 9. 10. *Наключники до носеня ключа (-ів)*. Усі ці предмети сшпані в мосіяжи, потім писані. — Власність музея ім. Дідушицьких у Львові.

211. 1. 2. Забигачі = бгані — складані ножі; черівки сипані в мосяжні і писані; ніж сам має: тиле, вістрє і жєлє. 1. має сидєлля висунені; до ужитя заправляє ся їх у конєць черівок так, що в одного боку буде ніж а в другого видєлця. Ніж бганний заскакує на пружині. Вага 200 гр. 3. Вилкы великы в мосяжно сипаною і писаною ручкою. 4. Два праві ножі з мосяжними ручками — 220 гр.; 5. сугак і ніж правий, оба велєні в мосяжними сипаними ручками; сугаком роблять дірки у постолах або ровязують узли і т. п.; 6. ніжник — деревяна похва оповита скірою, служать на схованє сугака і правого ножа, як се видно з 7., де сугак винятий, а ніж захова- ний у ніжняку; 8. лускоріж = цюнглі до горіхів; 9. Ягбеник; 10. ігольник василєний на кручанці, закінчений скіряними дармовисами, які впушені в наперстки. — Власність музея ім. Дідушицьких у Львові.

9. Вироби з рем'я.

До сих належать: *чѣреси* і *букурійки* (обр. 68. стор. 127.), *ташки*, *табівки*, *ремени* до них (обр. 198.) до порошниць (обр. 157) і до тарниць (обр. 212.), *побруги* і *увді*.

Про технічну сторону виробів з рем'я нічого казати, бо вона дуже проста, а служить до неї *брич* — острій ніж, *шіло*, *дрітве* або замість неї: *ремінці*.

Згадані повисше образки 68. (стор. 127.) 157., 198., 212 з'ображують окрасу тих виробів, виконану способом *укладу* (див. мосяжництво), а подрібніщі поясненя дають дописки долучені до кожного образця.

Ремінь, грубу шкіру, на повисші вироби купують у крамах, особливо у Кутах, де Вірмени гарбують шкіру; куплений ремінь крають бричем відповідно до потреби; з *устугвій* — накрівних ремінних пасків, які присилують до короткої ручки і сплітають як косу, плетуть *карбачі* = *гаранники* (обр. 212. 1. 2.); ручки карбачів украшають мосяжними дротиками, ціточками, оловом, плетінкою, або писаною бляхою.

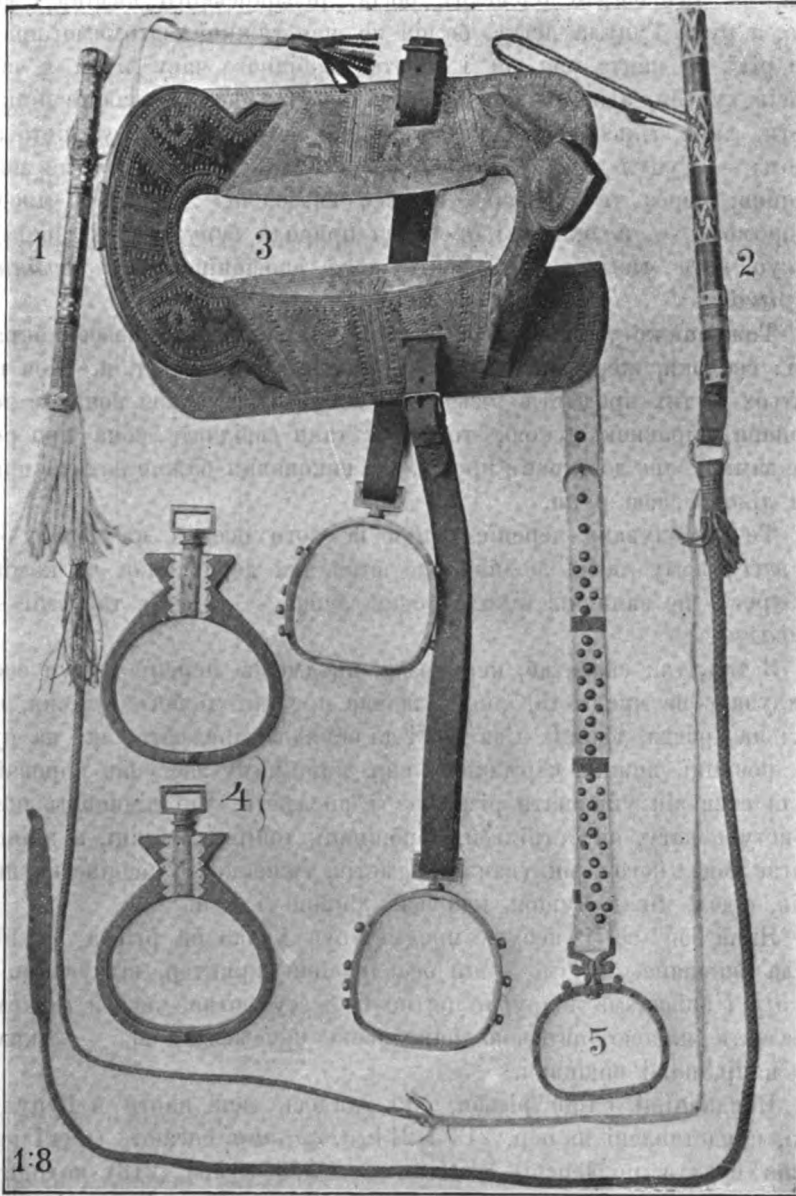
10. Різьбярство.

Давніщі хроніки згадують, коли не про велику вартість, то про велике число різьблених предметів у Словян. Цілі стіни поганських святинь були покриті різьбою на дереві, а подрібні описи словянських божків і иньших памяток доказають виразно, що різьбярство було у Словян дуже розповсюджене.

Тому і не дивно, що посеред способів окрашування різьба займає у нашого народу найвизначніше місце. Хоч різьблені предмети, які находимо у нашого народу, не викінчені діла — чого й годі шукати поміж людowymi виробами, — то всеж таки свідчать вони дуже корисно про розвій чутя артистичного нашого народу.

Розумів ся, що різьбярство могло зберігти ся і розвивати ся найбільше там, де були відповідні умовини до того, значить де ремісник мав добірний материял, до того легку руку, багато свобідного часу, де мав ся гаразд і де сама природа вирабляла у него змисл до *письма* — орнаментованя. Се усе находимо власне в Гуцульщині; там найбільше відповідного материялу, як: явору, дуже придатного до різьби, бо не лупить ся, тільки піддає ся під вістрем

212. 1. 2. Карбачі. 1. Дерев'яна ручка різьблена, окрішена плетінкою, запускана рогом і бовтицями. виріб В. Шкрибляка в Яворова; 2. дерев'яна ручка окрашена в той спосіб, що місця призначені до окраси були вирізані, а відтак ціла ручка залана розтопленим оловом; як сей застиг, зіскрапано його з ручки, а полишено лише в вирізаних жолобках; 3. тарниця — сідло, різьба Ю. Шкрибляка в Яворова; по обох боках висають реміні з бакунтовими сипаними стременами, які після сипання прегарно виписано й украшено бовтицями; вага одного стремени: 1·2 kg.; 4. два дерев'яні випалювані стремена, у горі оковані в мосаж; 5. мосажне стремено на білім реміні украшенім писаними бовтицями і бляшками, важить 1·5 kg. без реміня. — Владисність музея ім. Дідушицьких у Львові.

ножа, — там багато оленевих рогів, різьбярського каміня і металю, а рука Гуцула легка, бо він не знає тяжкої невтоминої праці коло рілі, — надто має він і багато свобідного часу літом в часі випасів худоби, а зимою ще більше, бо коло оседка майже ніякої роботи, хіба тільки, що подати худобі їсти, та піти у місто за хлібом; — Гуцул жив у добробиті, особливо давніше, бо не знав панщини, через те і втішав ся все свободою, живив ся мясом і скоромом, — а вкінці і прегарна природа гуцульських гір піддержує його фантазію і робить його спосібнішим до *усьїких мудрішок*.

Тож майже у кожній гуцульській хаті находимо різьбою окрашені: сволоки, жердки, намисники, полиці, скрині і т. и. Хоч на багатьох із тих предметів різьба дуже примітивна, хоч вона не все виконана вправною рукою, то все-ж таки свідчить вона про родиме замилуванє до окрас і про те, що виконавця бажав надати принади ділови своїм рукам.

Те замилуванє переніс Гуцул із свого оседка на могилу — над *хату* йому любії людини, де, ставлячи дерев'яний чи камінний хрест, не залишив ніколи бодай дещо — як умів тай зміг — *вписати*.

З тих, так сказатиб, нерухомих предметів, переніс Гуцул своє замилуванє на предмети, яких уживав при нагоді богослуження, як напр.: на хрести, трійці, а за тим і на обрядові предмети, як: на пугарі, повниці, ложки, фірмаки на сир, який йому заступав коровай; опісля став він украшати різьбою ті предмети, що підносять його особисту повагу, як: стрільби, порошниці, топірці, палиці, а вкінці досягає змісл його замилуваня предметів, уживаних у гадівстві, як: ярмів, сідел, кісят, кушок, коновок, дійниць і т. и.

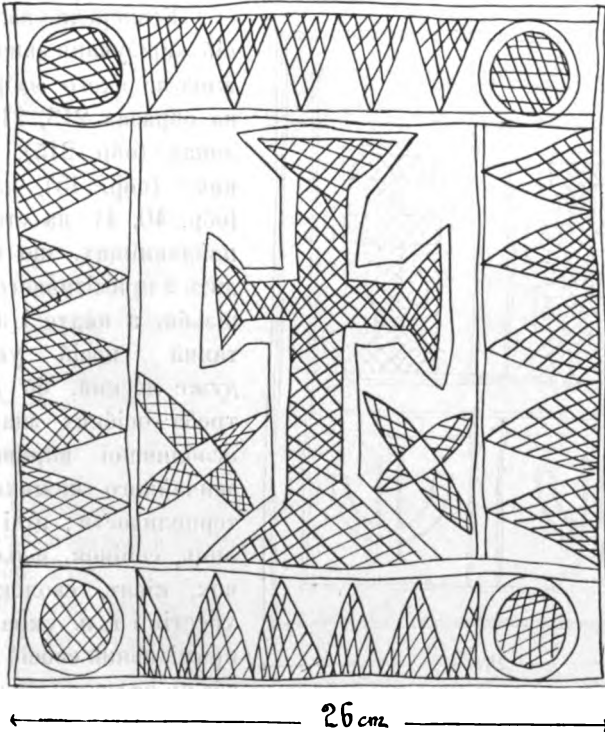
Який би се і небудь предмет був і яка би різьба на нїм і була виконана, бачимо в ній особливий характер, відчуваємо її красоту і спізнаємо відрубне пятно її — супротив чого й можемо її назвати нашою питомою народньою орнаментикою, — якими суть напр. наші вишивки.

Найдавіїщі слїди різьби, які удалось мені найти в Гуцульщині, представлені на обр. 213 і 214. *Образі* сї сягають (о скільки можна судити по дереві) XVII в. — Один з них (213) походить з Жабя, другий (214) з Яворова. Подібних *образів* з пізніщої доби зібрав я 9. Материял: букове дерево, нині цілком, навіть на скрізь зчорніле від диму курних хат, через що і затримались ті *образі* до нині зглядно дуже добре; у вирізьблені ривчики понабивалось тільки, нині цілком скаменілої, сажі і спузи, що різьба

виходить не виразно, тому треба було ті образи перерисувати, аби отримати виразистість взору, про яку власне тут і ходить.

Як доказують рівчики, виконана плоскорізьба звичайним ножиком, а тільки до зазначення колової лінії, мусів різьбяр уживати *шапкірні* (шестирня = Zirkel) — приладу, без якого тодішні боднарі обійтись не могли.

По зізнанням старших Гуцулів, не знав давніше в Гуцульщині ніхто інших образів, як подібних повисшим, а писав їх собі кож-

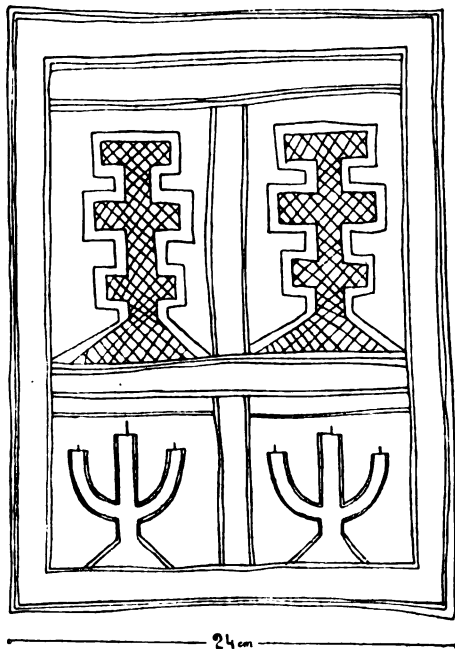

213. Образ на дереві в Жабя.

дий сам, один, ади, мудріше, другий ні, вк котрий втык (умів, зміг) тай вдав, тай вк до чого голову мав. Опісля заступлено ті дерев'яні образи мальованими на дереві церковними малярями, а нині місце одних і других займають огидні богомази, з посеред яких купують Гуцули особливо ті, що представляють в драстичний спосіб яку хвилю з життя *с'в'тц'є*; ті богомази усунули, на жаль, з гуцульських хат майже цілком супокійні поважні староруські хрести та ікони.

Скриня, з'ображена на обр. 42 ст. 99., новіща, як згадані образи (213 і 214); їй коло 200 літ (судячи по дереву); в кождім разі вказує окраса тої скрині, що різьбяр *знав мудріще* писати, і дуже сьміло і гарно приноровлювати *письмо* до поля, яке собі заложив до *писаня*.

До різьб пізніщої доби належать різьби на старих сволоках (обр. 215), прикрашених хрестами, трійцями, ружами й иньшими мотивами — а також різьба на намисниках, з яких один поданий на обр. 45. стор. 102.

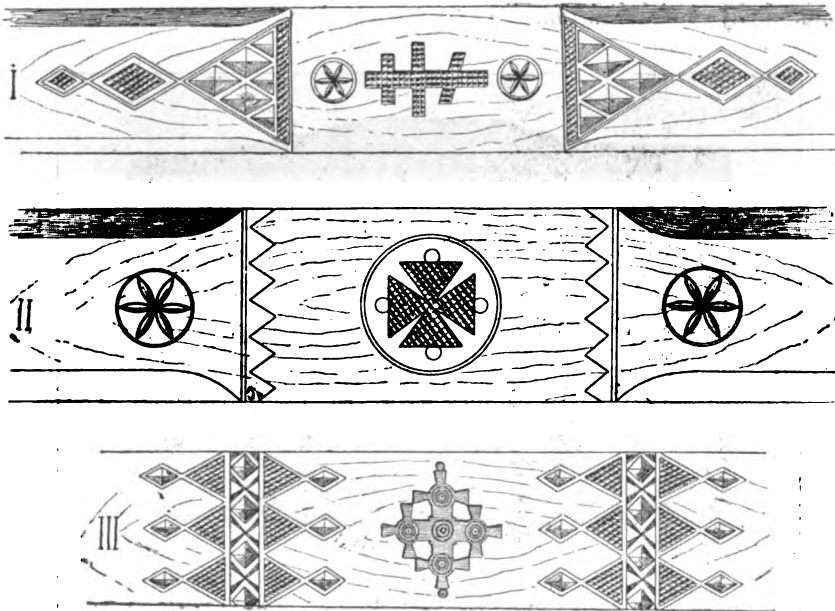
214. Образ на дереві в Яворова.

дана виразности взорови втирають Гуцули у вирізані взори вуголь, той заходить у рівчики, через що виступає чорний взір на яснім тлі, як се бачимо на обр. 216. Вуголь держить ся у рівчиках так сильно, що ніяка сила не вибере його відтам, хіба що звищять і ціле *письмо*.

Може ще давніщим, бо примітивнішим способом украшування, в виколюванє взорів при помочи звичайного цвяха, яке бачимо особливо на більших площах ярмів, кісят, кужівок, палиць, стрільб пістолів, тарниць і т. др. Площі в такий спосіб орнаментовані не представляють ніяких спеціальних мотивів, вони без ладу *поцятко-*

Безперечно належав спосіб вирізування звичайним ножиком, якого взори бачимо на образах 213, 214, на сволоках (обр. 215), на намиснику (обр. 45), на скринях (обр. 40, 41 на стор. 98) до найдавніщих, що вже виходить з примітивного виконання різьби, а надто і з того, що такий спосіб украшування дуже легкий, бо до того не треба осібних знарядів, ані особливої вправи, тільки звичайного ножика і трохи терпеливості; цілі сотки палиць, сопівок, фльовер, кужівок, кісят, сволоків, ярмів, хрестів і т. в. украшені в той примітивний спосіб і то красче або ні, залежно від вправніщої руки і терпеливості; для на-

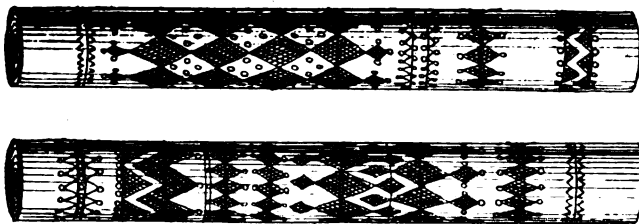
вані. — Таке укрaшенє бачимо на кресу обр. 155. 2., де краї ложка поцятковані.

215. Сволоки. I. з Яворова, II. з Красноїлі, III. з Ясенова горішнього.

Один з найцінніших предметів, якого різьба виконана ножиком а який сягає передшкрібляківських часів, се фірма на сир, з'ображена на обр. 217.

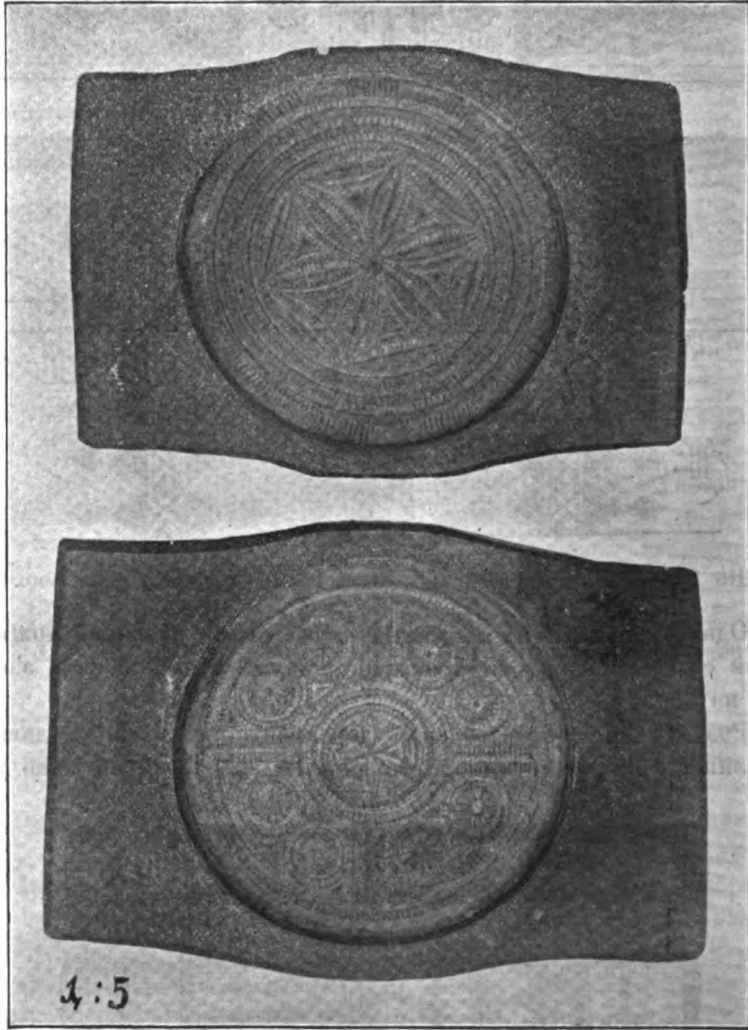
Розумів ся, що різьблених дерев'яних предметів з давнішо доби лишило ся дуже мало, і то лише таких, що були мало ужи-

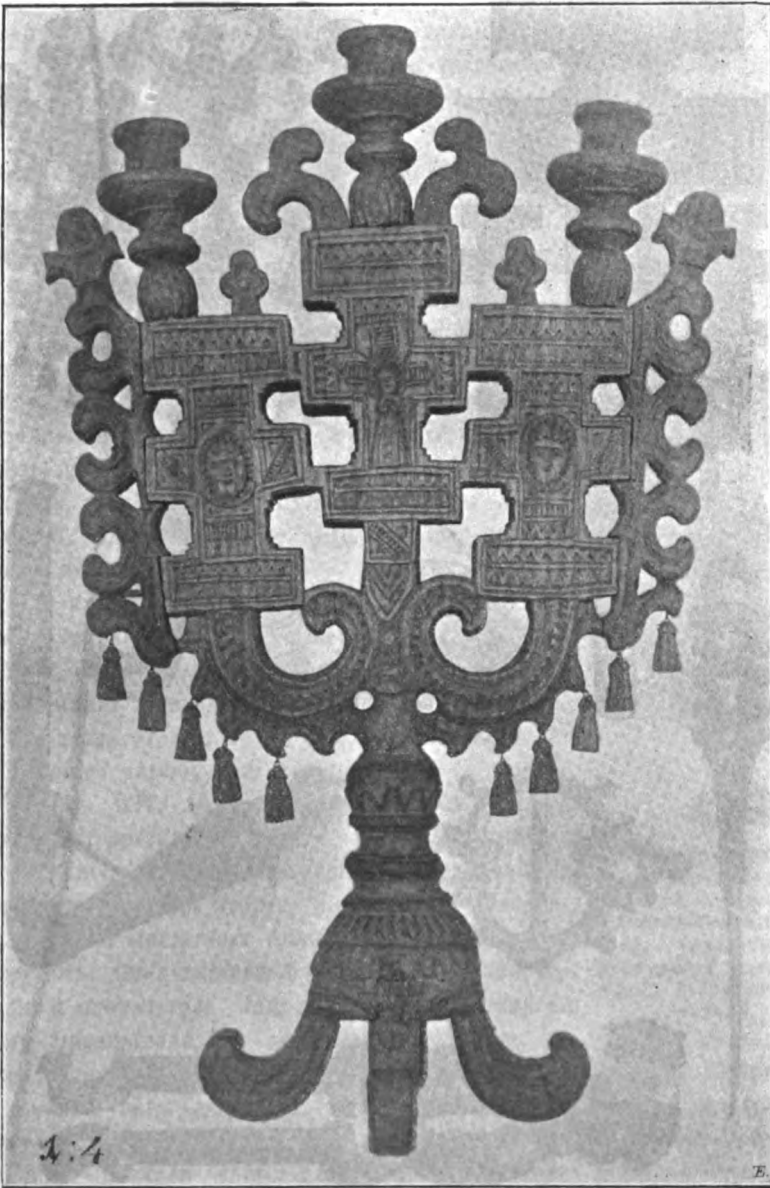
216. Два взори п'яса ножиком на палицях. Для виразистости повтирано вуглем нарізані рівчки.

вані, що не підпадали скорому знищеню, а такими є власне образи, скрині, намисники і фірми на сир. За те лишило ся з давнішої доби

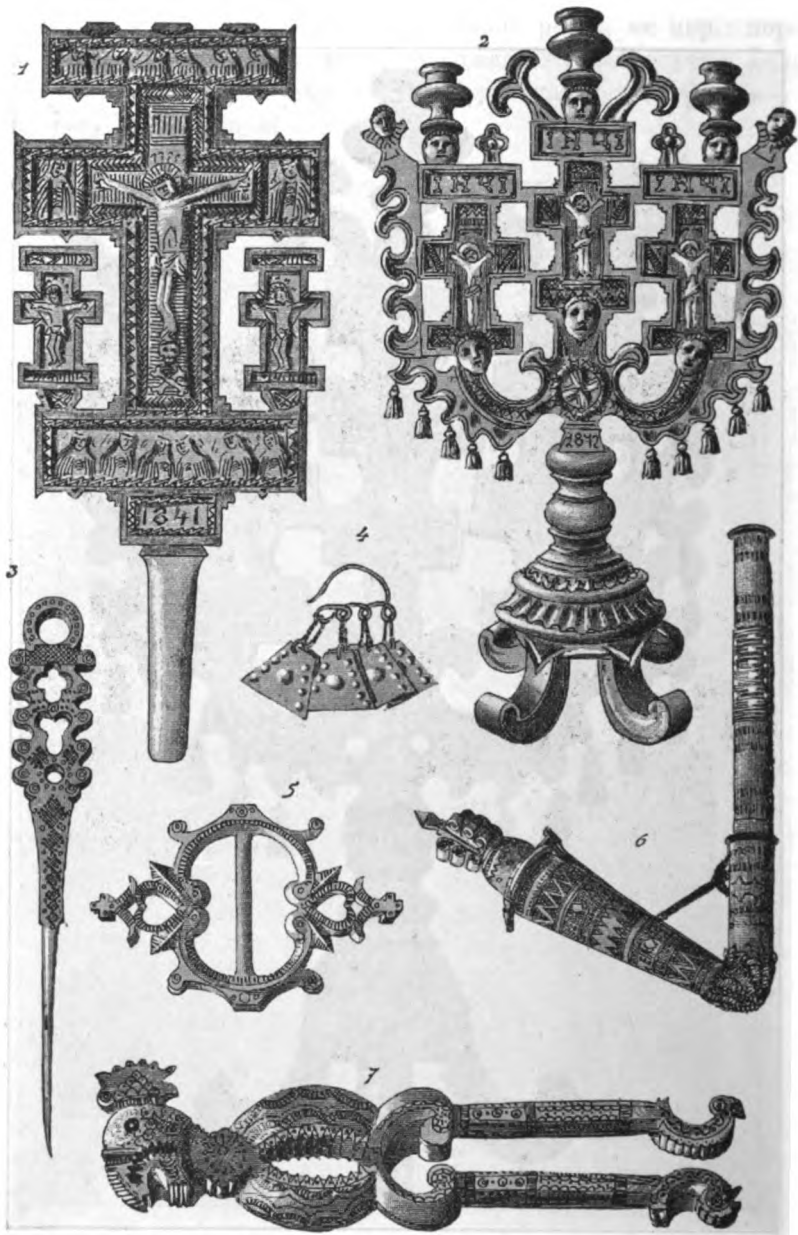
далеко більше свідочть різьби на оленевих рогах, як нпр.: порошниці — (обр. 157.) на металю, як: чепраги, бсзтиці, бартки, келефи і т. н. (обр. 193., 209 і 210), про що було сказано обширніше з нагоди опису мосяжництва.

217. Фірма на сыр. Образки представляють горішню і долішню частину форми; боки тої форми творять звичайна коло 20 см. висока вистругана *обичайки* (обруч); сыр, наточений в ту обичайку, набирає орнаменту два долішньої частини фірми; обичайку сыром добре набиту, прикривають другою частиною фірми, притискаючи її з верха камінем. Сыр, що так через який час на вітрі і сухім місці полежить, завжди а описля винятій з фірми, має на собі вятиснені авори фірми. Сыра такого уживано давніше на „жорвай“ і до сьвячени на Великдень.

218. На тій трійці бачимо на плоскорізьблених хрестах перші проби фігуральної різьби; підставка й обрамовані хрестів виконані бароком, що вказує на вплив церковної різьби; у споду звисають *дармовіси*, а поверх хрестів уміщені *лійки* на свічки.

219. 1. Хрест; плоскорізьба виконана ножиком; на ній видно примітивні проби фігуральної різьби; 2. Трійця; комбінація плоскорізьби з фігуральною, до чого приворочений барок під впливом церковної різьби, яку виконували спеціалісти різьбярі церковні; 3. Протичка; 4. Ковтки; 5. Пряжка; 6. Люлька; 7. Лускач на горіхи. — Мосажні вироби 3—7 показують виразно окраси, виконані в мозаї, про які було подано при частині: Мосажництво.

По деяких церквах, як нпр.: у Криворівни, Жабю, Ростоках, заховали ся сьвідоцтва гуцульської різьби на різнородних хрестах, патерицях, трійцях, сьвіточах і поставниках.

Обр. 218. представляє трійцю, різьблену під впливом церковного бароку, який ввели у наш обряд різьбярі — спеціалісти; а трійця на обр. 219. 2. уявляє вже далеко більше барокового стилю, який у трійци на обр. 220 взяв цілковито верх над народньою плоскорізьбою. — Усі ті три трійці зроблені з м'якого дерева різьбярями Гуцулами.

Велике число трійць, які Гуцули переховують то у своїх хатах, то у церквах, аби їх уживати особливо в часі Йордану, тисячі різьблених палиць, топорниц, сволоків, сотки кресів, pistolів, намисників, полиць, жердок і т. и., а надто саме виконане тих різьб, принаровлюване до них окрас з мосяжи — доказують, що виконавців мусіло бути багато, що, значить, був час у Гуцульщині, коли різьбив кожний, *один мудріще, другий ні, як хто втїк, та вдав.*

А вжеж нема сумніву, що посеред того великого числа людей мусіли бути і такі, яких роботи визначувались незвичайною ніжністю в виконаню і не аби якою вдачею; се доказують теж, от хоч би ті численні образки гуцульського виробу, які тут подано.

Обр. 221. змальовує ложка двох пушок, одної *старовіцької*, другої *новітної*; перша з них сягає давньої мнувшини; незвичайний естетичний уклад взорів, викликаних різьбою, вкладуване мосяжних бляшок, дротиків і т. и. вказують, що ремісник був би став певно народним *сточником*, наколиб був посвятив ся тому промислови, — як не менше і той, що так незвичайно по містецьки вирізьбив новітню лож, з'ображену з правого боку обр. 221. Колиж нині імя одного і другого як і многих иньших забуто, або цілком незвісне, то сталося се тому, що вони *писали* лише для себе, не шукали в різьбярстві побічного заробку, а надто не мали того замилюваня, яке визначило посеред усіх Юрка Шкрібляка, і вчинило з него народнього *сточника*, славного на усю Гуцульщину.

220. Трійця, тут затратилась цілковито плоскорізьба, а виступає в цілій повній барок, що ознаменує в яповненні орнаментального овалю цілючими бароковими мотивами.

Поява Юрка Шкрибляка*) підтяла одним замахом тото загальне занятя, а сталось се завдяки тому, що Юрко Шкрибляк, бувалий на той час довголітний жовняр, завів до різьбярства ще й токарство, якому придивив ся у світі, а якого доси Гуцульщина не знала. Предмети, виточені на його токарни, прибрали красші форми, а тим самим представляла ся і різьба далеко красше, а се тому, що Юрко „доробив собі кілька умисних долітців, які він сам упле-

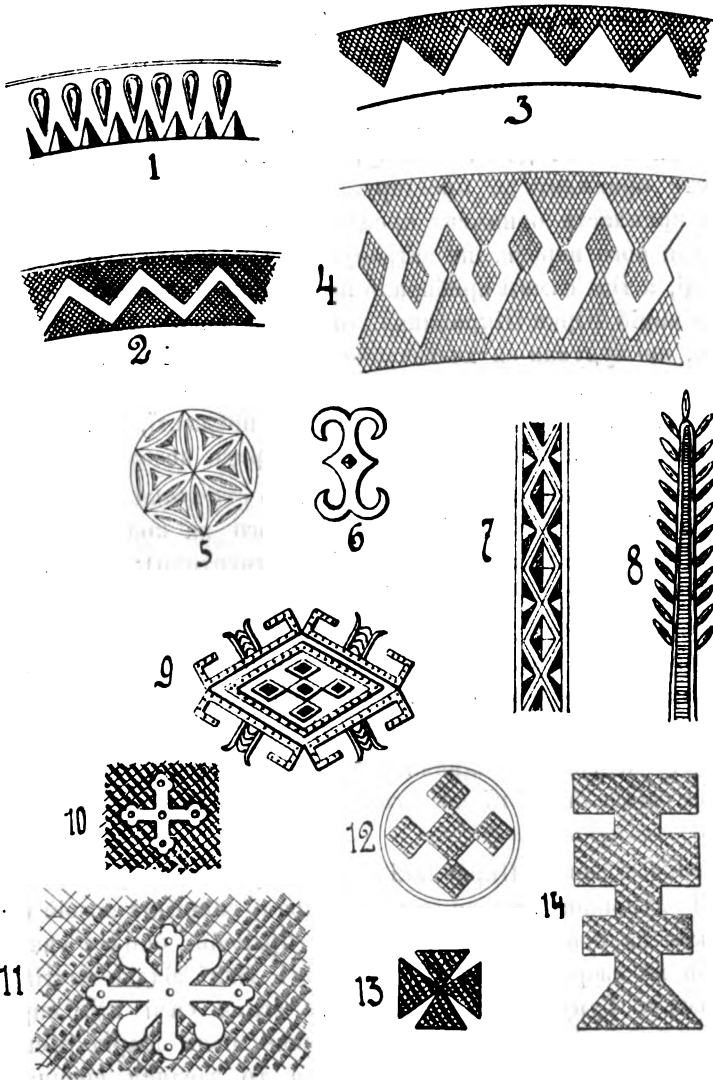

221. Два ложа до пушов, посеред них гуцульське пістолє.

скав у печи, випалив, виострив і загартував“. Такими долітцями міг він писати скорше і гладше, як його товариші попередники, але при тім він уживав тих самих мотивів, яких уживано загально в Гуцульщині. А були се ось які: (див. обр. 222) 1. *рвзкі*; 2. 3. *кривулькі*; 4. *головкате* (письмо); 5. *рўжя*; 6. *кўчєрі*; 7. *сливкі*; 8. *колоскі*; 9. *рўвклинє*; 10 - 14 *срєстї*; з тих 2. 3. 4. на тлі *льчєтого* (письма).

*) Житєпись його подаю понявше.

Подані тут мотиви сягають далекої минувшини; їх легко віднайти і на образках понизше поданих, що з'ображують різьбу давніщої доби як на дереві, так і на розі, а вкінці і на писаних мосьяжних старовіцьких хрестах, чепрагах і т. и. Деякі з тих мотивів, як: ружя, кривульки, звіні по цілій Словянщині, як се бачимо

222. Мотиви уживані в гудульській різьбі. 1. Різки; 2. кривульки посеред ільчєтого письма; 3. кривульки гладкі, верх них ільчєте письмо; 4. головікте (письмо) посеред ільчєтого; 5. ружє; 6. кучері; 7. слики; 8. колоски; 9. різклинє; 10—14. хрещики.

нпр. на закопанських виробах та чесько-моравських з околиці Рожнова (Rožnau).

З сего показує ся, що мотиви, уживані Юрком Шкрибляком — традиційні, що вони не так дуже різнородні, як виглядають на перший погляд, а тільки сила їх комбінацій, надто добре приноврене — *знав, де і що добре покласти* — і сумлінне виконане чинять се, що вироби його формою не раз однакі, виглядають *вписані* як цілком ріжні; надто стали вони тим великої ваги, що виконані чоловіком цілком неписьменним.

Юрко Шкрибляк мав незвичайний змісл гармонійного прикладу орнаментики до материялу, з якого вирабляв предмет, *знав* прикласти орнамент до простору, який мав украсити, а нарешті розумів прикласти орнамент предмету до ціли його вжитку. Через се ставали його вироби, не затрачуючи народнього характеру, благородніші, а тим самим прибирали незвичайно милий вигляд; хто дививсь на виріб Юрка Шкрибляка, той не заспокоїв себе тим, що бачив його, що чудував ся незвичайно докладному і виразному викінченню різьби, чудував ся над терпеливостію з якою Юрко працював над своїм ділом — але просто залюблював ся в предметі, а за тим бажав його посісти, — а набувши його раз, не радо позбував ся його.

Тому не дивно, що вістка про такого *стбчника* залунала дуже скоро по цілій Гуцульщині, яка і без того на кождім кроці оказувала велике замилуванє до *письма* (орнаментики); кождий горнув ся до Юрка з жаданєм, аби *віточив і вписав* тому ракву, другому боклаг, иньшому берівочку, топорець, палицю, пугарчик і т. и. Юрко радий був тому, бо не тільки заспокоював своє замилуванє до різьбярства але надто приносило воно йому і *прожиток*, якого він і потребував, бо не мав майже ніякого газдівства.

Вдачу батька унасліднили і його три сини а з тих два, Василь і Микола, віддали ся цілком *тока́рству*, від чого й називають їх загально: *тока́риками*.

Розповсюдненє Шкрибляківських виробів не було без впливу на цілу Гуцульщину; трохи, появою Юрка, сивнений розвій різьбярства, ожив на ново, але вже в формі красшій, більше викінченій, основаній на взорах праць Шкрибляків! Нині віддає ся тій штуці знов чимало Гуцулів, а деякі з них стали самі вже народніми сточниками, посеред яких займає перше місце Марко Мегеденюк із Річки (сусідне село до Яворова), а то завдяки спеціальному способови *письма*, якого він перший став уживати, іменно *пачьорками*.

Подавши короткий погляд на розвій різьбярства в Гуцульщині, приступаю тепер до опису різьбярської техніки в її найдоскональшій формі, значить такій, якої уживають нинішні найбільші народні сточники: Василь Шкрибляк і Марко Мегеденюк. Техніка уживана ними, обіймає тим самим і всяку другу різьбярську техніку, плекану в Гуцульщині.

223 Василь Шкрибляк при токарні. 1. Підстава; 2. 2. стовпи; 3. огниво; 4. занць; 5. валок; 6. матеріял на ракву; 7. решітце; 8. кривуля; 9. постія; 10. воротило, яке ходить у жабках а. а.; 11. стовп; 12. жердня; 13. ремінь; 14. сідєць.

Техніка Шкрибляківських виробів. Василь Шкрибляк, званий Токариком, уживає до своїх виробів передовсім яворового дерева, а се тому, що воно до тої роботи найбільше надає ся, бо не коле ся, а легко і *в міру* піддає ся під долотом; — відтак уживає він дерева сливового і грушкового, що стоять на рівні з яворовим, але твердші; він приладжує дерево сокирою з грубшою, а теслицею з менчою тріски, а *виробльів* його остаточно на токарні (обр. 223),

полишеній йому вітцем Юрком, яку той (отець) сам до свого взятку був зладив.

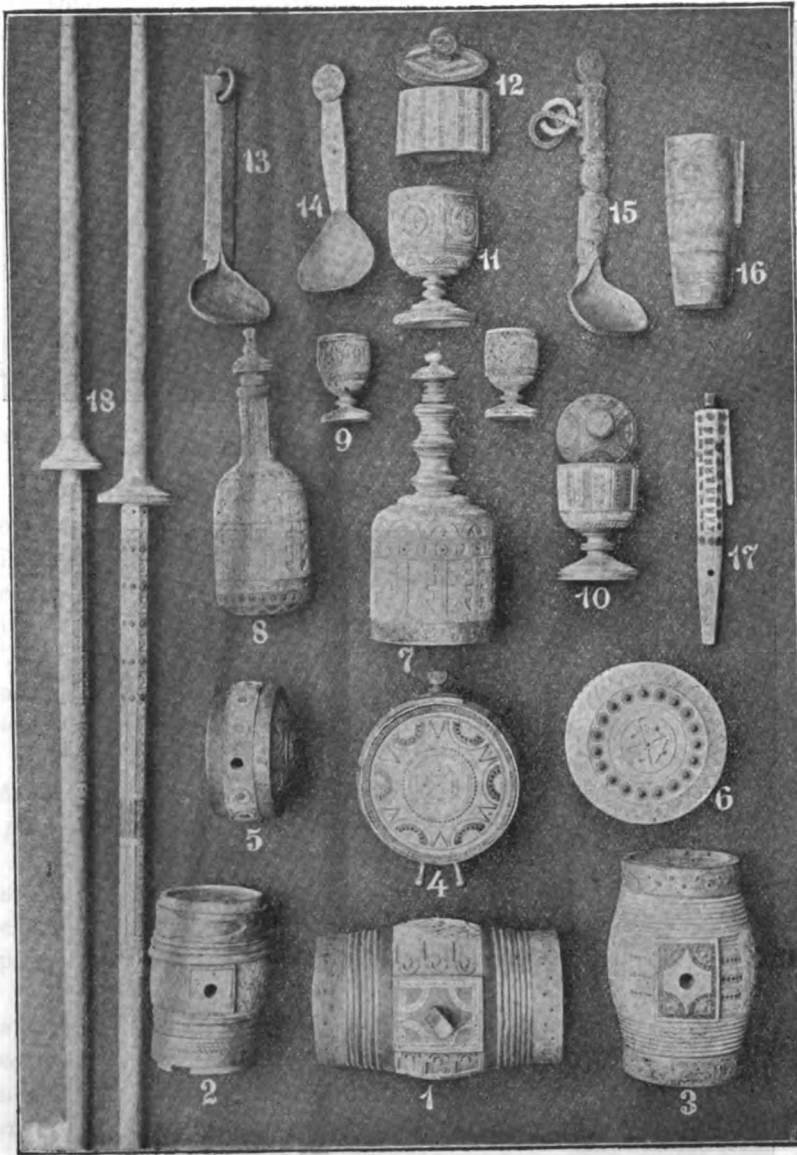
У *відставу* (1) токарні (обр. 223), зроблену з трьох чотирограних грубих куснів твердого дерева, запущені прямовисно два *стовпи* (2. 2.), з яких один висший; ті стовпи сполучені з собою продовбанним (по середині) *огнівом* (3), в яке входить *валяц* (4); його можна в продовбанім місці огнива пересувати то в право то в ліво в міру, як треба уточити щось більшого або меншого; в горішнім кінці заяця і в вистаючій висшій стовпі ходять *валок* (5); сей має з одного кінця залізний фіст, що ходить у стовпу (2) а з другого кінця залізні зуби, які ловлять материял (6), призначений до оброблення; валок дає ся обертати ременем (13), присленим у споду до *постола* (9) а у горі до гнучкої жердки (12); приготований до точеня материял (6) на ракву, чи на що друге, уміщений поміж зубами валу і заяцем; до висшого стовпа задовбане ще *решітце* (7), — карбована груба дошка, від якої веде *кривуля* (8) до заяця (4); у стовпи під огнівом заходять іще підпори на *сідці* (14), на якім власне сидить Василь Шкрибляк; опираючи ліву руку на кривули, придержує він материял (6), а в правій держить *різці* — ніж з півокруглим вістрем і довгою деревяною ручкою; постіл (9), натисканий лівою ногою, тягне за собою у долину ремінь (13), а той крутить валком (5) то в один то в другий бік, потягаючи у долину то випростовуючи гнучку жердку (12), через що крутить виробленим деревом (6), призначеним до точеня, а збираючи з того дерева різцем тільки, тай як і де треба — виточує його; обточивши так частину дерева, підкладає дальшу частину у зубці і виточує як попередше; так поступає дальше, аж дістане форму ракви, пушки, тареля чи чого другого, що *заклає виточити*.

По *віточеню* іде *писанє* трьома способами: *вирізуванєм*, *жированєм*, *викладанєм* або *впусканєм пацьорок*, або *писанє* і *впусканє* разом.

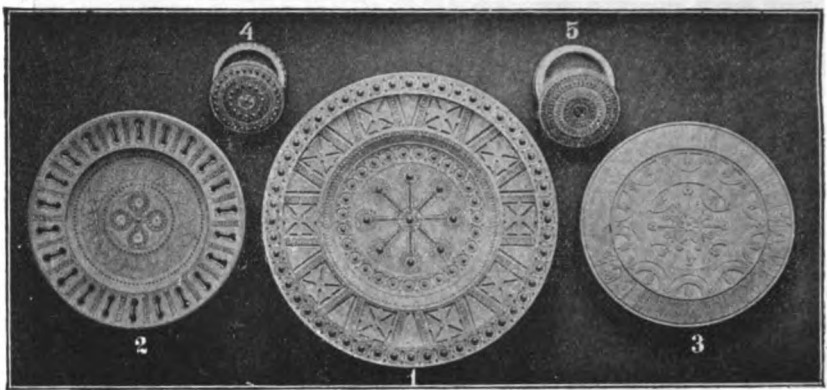
Перед писанєм ділить Шкрибляк поле, на те призначене, шапкірнею — цирклем, зробленим із забганого, заостреного цвяха на менчі поля, зазначаючи з легка кожде з них; опісля *вирізує* взори відповідними долітцями власної роботи. Мотивів уживає Василь Шкрибляк тих самих, що вживав отець його Юрко; вони представлені на обр. 222.

Обр. 224 показує цілий ряд різьблених оказів, вироблених Шкрибляками.

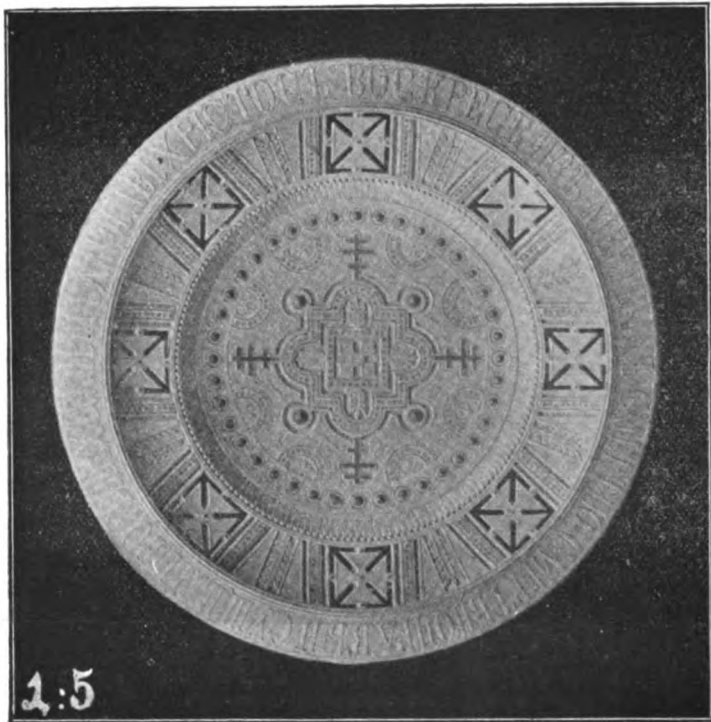
Аби писанє було мудріще, треба предмет по вирізаню ще *віжировувати* дротиками, цїточками і т. и. в такий спосіб, як було пояснене при мосяжництві.

224. Вироби Шкрібляків, виконані плоскорізьбою на яворовім дереві; деякі з них укращені цїточками, або вкладуванем грушевого дерева. 1. 2. 3. берівочки на горівку; берівочки 1. 3. вірубані і виточені в одного кусня дерева; 2. збита в діг (дога); у всіх трьох прибитий *яриліг* — дощянка в діркою на чіп; 4. 5. *бокляги* (болгар. бокляца) на горівку; *Ракви* на масло; 7. 8. *флєши*; 9. *пугарчик* в *хочелом* (підставкою); 10. *пушка*; 11. *пугар*; 12. *пушка* на *табаку*; 13. 14. 15. *лижни* до *повниці* (див. *Весіля*); 16. *пушка* з *вухом* на *брус*; 17. *Бабчер* з *бабкою*; 18. *кужівки*, у яких верхня частина *кужівки*, відділена *хочелом* від долішньої: *дероска*.

225. 1. 2. 3. тарелі, 4. 5. тубакерки; виріб В. Шкрібляка.

226. Таріль в окрузі з написом: „Христось воскрес...“
Виріб В. Шкрібляка.

Обр. 225 і 226, показують тарелі вирізблені і багато вижирувані; барва мосяжна затратила ся в знімці фотографічній, а все таки знати докладно жироване від писаня.

Дальшим родом писаня є *вікладуванє*; на се видовбує Шкрибляк долітцем у дереві рівчики, жолобці і ямки, дороблює до них відповідні фірмаки з тисини, грушки, рогу або кости і намастивши їх каруком, вкладає їх у рівчики, жолобці чи ямки.

Обр. 227 представляє трійцю *вєлико писану*: вирізьблену, вижировану і багато викладувану, а 228 жезл, так само виконаний В. Шкрибляком для Високопреосвященного Андрея Шептицького.

Виписавши так предмет, вигладжує його Шкрибляк екляним папером.

Впускає пацьорк подаю понизше при техніці виробів М. Мегеденюка.

Техніка виробів М. Мегеденюка. Вироблений, вигладжений до чиста і виполітерований предмет, ділить Марко шашкірнею, або лійнікою на поля; у відповідних місцях тих піль робить він сердечником *друлівника* (обр. 196) в дереві ямки величини пацьорки; після того набирає пацьорку загаданї барви на насмолену шпильку і *впускає* її у ямку; витягнувши шпильку придавлює залізним макогонцем пацьорку, яка лишилась у ямці, від чого пацьорка *ускбчить* глібоко у ямку, де її держить уже смола.

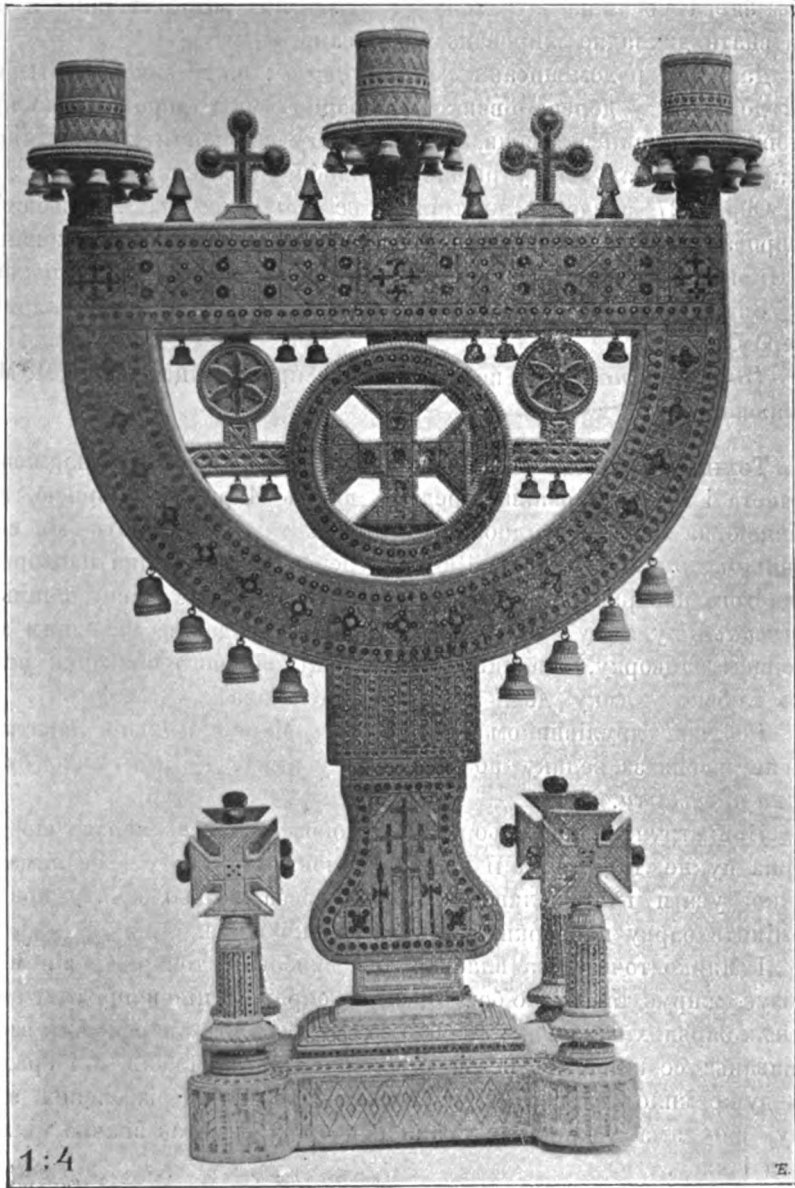
Роблячи друлівником ямку мусить Марко *пильно* дивитись, аби не зробив за велику або за глібоку ямку, — *аби ємка була проти пацьорки*.

При втручуваню пацьорки макогоном лучає ся нераз, що пацьорка пукне, тоді треба її вибрати і нову класти; се все вимагає великої уваги і терпеливості, надто треба пильно бачити, аби не проміняти барву пацьорки, як шваля вічко шитя.

І Марко точить на власноручно зробленій токарні; він мало вирізує, жирує також не багато, за те окрашає цілий предмет *впускає* барвних пацьорок; за мотиви служать йому передовсім зори вишивань; се підносить незвичайно красу його виробів, які вражають дуже мило; вироби Марка значно дорожші від різьблених, а се тому, що сама техніка впускания пацьорок вимагає значно більше уваги і часу.

Обр. 229 подає фотографічну знимку хреста, виробленого Марком Мегеденюком.

Пояснивши коротко значінє домашнього промислу і його роди, плекані на Гуцульщині, надто як замилуванє до окрас витворило

227. Трійця з яворового дерева, укрaшена плоскорізьбою, владуванем тисни-груші, жирована мoсяжними цїточками, копїтцями і дротиками. Виріб В. Ширбляка, Власність музею ім. Дїдушицьких.

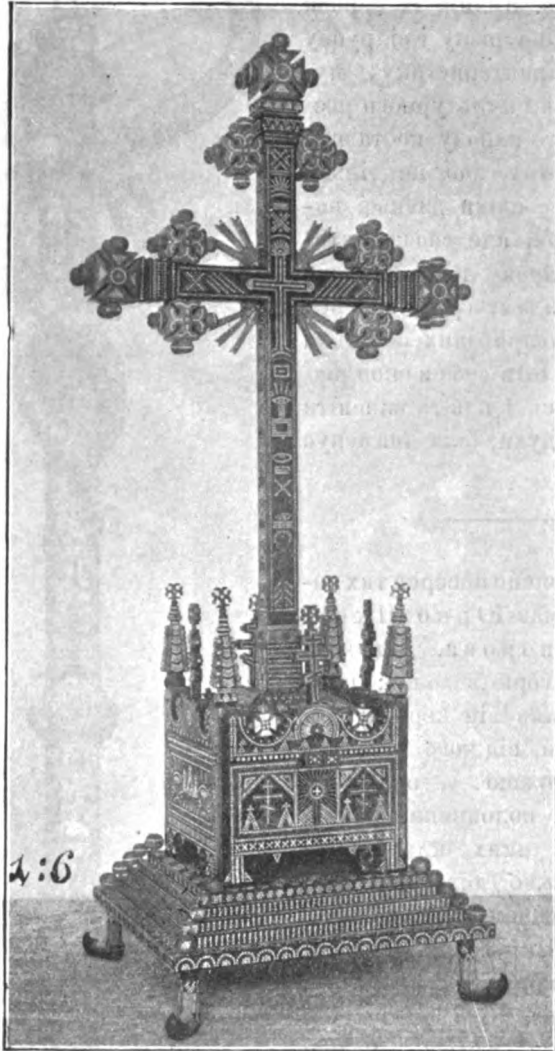
посеред Гуцулів народніх сточників, — думаю, що не буде від речі згадати тут про визначніших сточників, що втішають ся високим поважанєм не тільки у Гуцулів, але й з'уміли заінтересувати своїми виробами ширшій сьвіт знавців. Колиж їх вироби носять на собі різку і відрубну народню характеристику, мусять і історія культурного розвитку нашого народу поставити їх в ряди тих, що не тільки зберегли нам сліди давньої нашої культури, але своєю артистичною вдачею доказали, що правдивий талант з'умів посеред найбільше неприяєзних обставин життя, визволити себе з оков, виобразувати ся і навіть заяснити тою силою духа, яка знаменує вибранців.

Перше місце посеред тих вибранців займає Юрко Шкрибляк з Яворова. Дід його прийшов у гори з долів; шкіблю вирабляв він корита, дерев'яні миски, від чого прозвано його Шкібелькою; у горах став він довбати полонники, ракви, полиці, на яких клав лише *льчете письмо* (див. обр. 222.); так зарабляв він на прожиток. Внук того Шкібельки по доньці, се Юра Шкрибляк (обр. 230.), що родив ся 1823 р. в селі Яворові коло Косова. Родичі його були бідні і працювали в потї чола на маленькім окрайку нужденної гірської рлі. В молодечих літах помагав Юра

228. Жезл, зроблений як 227 для Митрополита Андрея Шептицького — Василем Шкрибляком.

родичам газдувати, а що в той час народня школа в Галичині була дуже рідким явищем, то Юра не мав нагоди учити ся в школі, і до смерти не знав ні читати ні писати. Отець Юри займав ся в вільних хвилях найпростійшим боднарством і не міг дати синові

229. Хрест зі сливового дерева, багато інкрустований маленькими різнобарвними скляними пацьорками. Підстанка творить скриньочку багато укашену роком, костою, пацьорочками, мосяжними дротиками; спочиває на 4 постолах оповитих мосяжною дротю (волоки). Виріб Марка Меґеденюка з Річки в дарунок для Цісаря Франц Йосифа в ювілейний рік.

ні найменших вказівок, котрі би помогли розвинути в молодім і бистрім умі розуміне краси і розбудити замиловане до різьбярства, якому пізнійше він віддав ся цілою душею. Отже молоді його літа війшли коло газдіства, а тільки у вільний від роботи час пробував він вирізувати в дереві, і то звичайним — складаним ножем; се була його одинока і улюблена розривка.

230. Юра Шкрібляк з донькою.

В 1842 р. взяли Шкрібляка до війська. При уланах, що в тім часі стояли на Уграх, відслужив Юра капітуляцію; в 1849 р. брав участь в угорській війні. Коли вернув ся домів, відозвала ся в нім родима, до тепер приспана охота до різьбярства. Передовсім ала-

див він собі сам токарню, на якій точив звичайні барілочки та куделі. Напсував він немало дерева, а надто висьмівували його і сусіди за те, що змарнував кілька золотих на закупню того дерева. Не вважаючи на те, Шкрибляк витривав у своїм намірі і небавом счудував сусідів незвичайною зручністю в роботах та окрасах, які надають його виробам приваду простоту і питоменну характеристику. Поволи слава Шкрибляка розходилась все далше і далше, його стали уважати справдешнім сточником, а за його виробами — як барілочками на воду і на горівку, куделями, табачарками, скриночками, раквами на масло і сир, фляшками, порошницями і таким иньшим — питали дуже Гуцули.

Місцевий сьвященик, нині вже покійний о. І. Кобринський і старші газди повірили йому приокрашенє деяких церковних предметів в Яворівській церкві. Сю роботу викінчив Юра з правдивим артизмом і від того часу вславив ся він першим різьбярем на цілу Гуцульщину.

Дуже малі матеріяльні зиски, які Шкрибляк придбав із праці, що вимагала незвичайної терпеливості і старанности, спонукали його наново віддатись газдівству, інакше не був би міг виживити себе і родину. З того часу займав ся він різьбярством тільки декколи, а про те все, що Юра Шкрибляк випустив зі своїх рук, носило на собі знамя артизму та гармонії в композиції й викінченю. Предмети, виточені на токарни власної роботи, вирізував і викладав Юра Шкрибляк. У всіх його виробах бачимо незвичайно красну і благородну будову. Твори його рук будили загальне зачудованє на виставах у Львові, Коломні й Триєсті. Шкрибляк удостоїв ся двох медалів заслуги на виставах у Львові і в Триєсті та цісарського дарунку в дукатах.

Перед Великодніми Сьвятами 1885 р. занедужав Шкрибляк на тиф і по недовгій хоробі віддав Богу духа на самий Великдень в 63. році житя. Вість про його смерть дуже прикро вразила Русинів, бо се зійшов зі сьвіта незвичайний талант, що як би був мав можливість виобразувати ся в своїй штуці, безперечно поніс би був на весь сьвіт славу свого імени.

Умираючи, не лишив по собі ніякого майна, тільки славу найбільшого сточника на всю Гуцульщину.

Ще перед появою Юрка Шкрибляка жив у Криворівни также славний різьбяр Андрій Дячук Деревюк, що родив ся там 1817 р. Він виробляв до церковий сьвіточі, хрести, трійці, патериці; його брали з собою малярі, що украшали гуцульські церкви і повіряли

йому різьбярську роботу. З огляду на се, що він займав ся церковним різьбярством, помер він в р. 1889. без впливу на розвій народного різьбярства. — Вироби його, виконані під впливом церковного бароку, представляють трійці на обр. 215, 216, 217.

231. Василь Шкрібляк, сточник — різьбяр в Яворова.

Вдачу Юри Шкрібляка одідичили його три сини: Василь, Микола і Федько; Василь (обр. 231.) хромий від дитини, займає ся нині виключно токарством; він пише, жирує більше ніж його батько, а вироби його ідуть нині далеко за границі Галичини і находять заєдно і що раз більше любителів. Василь уродив ся $\frac{7}{1}$ 1856 р., а оженивши ся $\frac{15}{10}$ 1871, осїв на батьківщині, де має славу не

тільки найліпшого токарика на всі гори, але й суцовійного, порядного середно-маючого газди.

Молодший брат його Микола (* $20/4$ 1858 р.) займає ся по при різьбярство і газдівством, а наймолодший, Федор, закинув ділком різьбярство, пильнує тільки газдівства, яке придбав собі, оженивши ся в Барвінковій, де осів на стало.

Незвичайно богатою колекцією виробів пок. Юрка і його синів Миколи а найбільше Василя красує ся музей ім. Дідушицьких у Львові.

На рівні з Шкрибляками стоїть що до артистичної вдачі Марко Мегеденюк із Річки (обр. 232); він заслуговує на визначенє тим, що як вже згадано передше, він перший впровадив пацьборкове *письмо*, яким він,

окрім питомих мотивів, наслідуює на дереві ваори вишивок, писанок і т. и.

232. Марко Мегеденюк, сточник різьбяр з Річки.

Подаю тут житєпись Марка Мегеденюка дословно за його власним оповіданєм: „Я родив сї 42. (1842) р. на весні такої у Річці. Тато мій Стефан, а мати Марія з роду Петрових з Брустур. Нас було 7 братів: Федор, я (Марко), Гаврило, Іван, Микола, Юра і Петро. Мама любили мене дуже за се, що я бавив моїх братів; вона позваляла минї, як я був ще маціцьким хлопцем, робити малі топїрці, ставити млини то що. Найбільше зрадїв ої я, коли поставив малий млинец, та

з хлопцями молов на нїм сїмє, що-м украв у мами. Але дїд мій, Юрко, побивав мене дуже за мою роботу, якої я не пускав сї. Аби зпередь дїда сховати сї, поставив я собі млинец горі на Буківци (частина громади Річки) у потоці Крисівка під Межжиріками, де був малий гук по трох *ускоках* (каскадах). Під перцим ускоком був *ковбур*, его вибила вода у такім місци, що не мож було туди зайти; я продовбав собі у скалї *заступці* — сходя, дїбрав сї до ковбура і поставив млинец; коло него сидїв я все, нераз цілу

днину. Дід мій зміркував, що я мав дес поставити млин і став мене підглядати, тай так дійшов аж до мого млинця, тай зараз пустив сі ід ковбуревн, аби млин розкинути; ледви став коло ковбура, зсунуло сі під ним каміне і він упав, щісте що в ковбур, бо був би забив сі. Я стояв з дедеку, та дивив сі на се усе; жель мині стало млинця тай діда, але я боев сі яго ратувати, аби мене не робив; аж як обіцев, що не ме бити і млина не розбере, я показав ему заступці, і він відрапав сі ними у гору. З того часу перестав мене мій дід бити. Мині було тогди 8 років. Але з того часу відривав мене мій тато від моїх забавок, хоть мині платиди вже тогди за топірчики для дітий по 3, 4 кр. — Так було зо мнов аж до парубочих літ; я пішов до бранки, та не здав сі; та тато мині все докучали за мою роботу топірців, які я робив на усу Гуцульщину. Аби збути сі, я оженив сі, як мав літ 27 з одиначков і пристав на єї ґрунт. Але і тут не було мині гаразду. Тесть пропивав усе, а я пішов *роботами* перший раз до Перемишля, відси на Кальварію, до Санока, до Унгвару, Сиготу, а відти через Черногору перебрав сі назад у село. Та не довго посидів я дома, згодив людей, шо робили лижки ялівцеві, набрав лижки на шкапе, та з сим крамом пішов у Чернівці, а відти перебрав сі на Угри; — потому заходив я ще три рази з лижками на Угри, на послідок в 77 (1877) році. Але дома не міг я довго всидіти, я пішов в Росію. Був у Проскуреві а відси до Одесси, де сме робив *швелі* при залізній дорозі. По 4 місяцях вернув я до дому і від того часу не виходжу більше, хіба от що був з кардиналом у Римі, та на виставі у Празі, Львові. Дітий у мене дасть Біг (нема); маю своїх 14 моргів, 2 коровці і трохи дробет. — Я дав нашому цісаревн через пана (себ то через мене — Шухевича) сливовий хрест (обр. 225), за що дістав від пана цісаря 30 дукатів в золоті; я їх ховаю, і одного не проміняв сме. — Як скінчу нову хату ставити, зробю такий віз, що сам буде їадив“, впевнив мене Марко, покінчивши сим свою автобіографію.

Помежи слюсарями виначував ся передше, нині вже пок. Никора Дутчек із Брустур, що подібно, як Юрко Шкрибляк різьбярству, надав своїм відливам з мосяжи більше тепла і краси а надто був у формах *вігадливициий*, як його попередники та тодішні товариші по ремеслу.

Його прибори, фірмаки та й вдачу унаслідив син його Дмитро (обр. 233), що, живучи в Брустурах газдою на 20 моргах, займає ся у вільних хвилях слюсарством.

Окрім сих, звісних цілій Гуцульщині, народніх сточників має ще кожде село своїх *ремісників*, що займають ся у вільних хвилях або в потребі виробом і окрашенем виробів домашнього промислу.

Подаю тут для памяти тих, що мені звісні.

Боднарі, що рівночасно і віписують судину: Ілько Габорак, Павло Олесюк і Іван Петрів — з Брустур; Никола Ковбчук Іванишин і Проць Кобчук Кушньирук — з Яворова.

Мосяжники: Василь Самокищук Фоків — з Соколівки; Петро Гондурак Кікіндяк, Юрко Кобчук Яковейчин, Никола Кобчук Іванчиків і Федор Шкрибляк Козмишин — з Яворова; Федор Боринський, Роман Петрів, Володимир, Гаврило і Пилип Дручків і Петро Габорак — з Брустур; Василь Якібюк, Василь Харук, Лукин Харук — з Криворівні; Павло Томащук — з Ясенова гор.; Юра Дробок Джоґолюк, Кифор Шестунів Гуцун, Іван Гуцунюк, Юрко Розкорищук — з Жабя; Лукин Якібюк — з Річки; Іван Танасічук Горбоватюк — з Голов; Мих. Мицканюк в Безулці (в Яворові); Никола Кобчук — з Яворова.

233. Дмитро Дутчак, мосяжник з Брустур.

Токарі і ривьбярі: Іван Юрїв і Стефан Варзарук — з Брустур; Михайло Готич, Олекса Іванчук і Якібюк — з Криворівні; Макій Зузяк Михайлюк, Никола і Дмитро Івасюк, Дмитро Соломийчук, Юра Джоґолюк, Іван Рїжанюк, Юра Козменюк — з Жабя; Олекса Довганюк Тюдеван — з Ферескулї, Михайло Дїдушко — з Перехресного, Марко Шпитчук, Василь і Іван Шикерук — з Голов, Василь Пітросанек — з Полянок, Іван Ферканек — зі Стебного.

К о н е ц ь п е р ш о г о т о м у .

Зміст першого тому.

Перша часть*):

	Стор.
I. Фізикографічний огляд	1
II. Етнольоґічний "	25
III. Статистичний "	54
IV. Гуцульське село	71
V. Гуцульський оседок	86
VI. Гуцульська церков	115
VII. Гуцульська ноша	120
VIII. Гуцульський харч	139

Друга часть:

	Стор.
IX. Звичайні занятя Гуцулів	146—239
1. <i>Праця в оседку</i>	145
Жорна	146
Робота коло лену і колоплів	147
Робота коло вовни	151
Шитє	153
Олій	161
Копанє	164
Оранє	164
2. <i>Стюкоси</i>	168
3. <i>Бугини. Сплавачка</i>	173
4. <i>Полонина</i>	184
5. <i>Рибарство</i>	222
6. <i>Стрілецтво</i>	229
X. Домашний промисл	240—318
1. <i>Лижкарство</i>	247
2. <i>Коритарство</i>	248
3. <i>Боднарство</i>	249

*) Див.: „Материяли до укр.-русь. Етнольоґії, том. II.“

	Стор.
4. <i>Столярство</i>	252
5. <i>Кушнірство</i>	252
6. <i>Ткацтво</i>	254
7. <i>Гончарство</i>	259
8. <i>Мосяжництво</i>	272
9. <i>Вироби з ременя</i>	292
10. <i>Різьбярство</i>	292

Другий том буде містити:

- В першій часті:**
1. Родини.
  2. Весілля.
  3. Сьпівні і пісні.
  4. Музика.
  5. Танець.
  6. Смерть і похорони.
- В другій часті:**
1. Церковні обряди.
  2. Космогонія.
  3. Демонологія.
  4. Словарець.

Société scientifique de Chevtchénko à Léopol.

MATÉRIAUX

pour l'éthnologie ukraino-ruthène

publié par la Commission ethnographique

sous la rédaction

de Th. Volkov.

Tome troisième.

(Titres et sommaires des articles, explications des figures et index alphabétique
en français.)

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

МАТЕРИЯЛИ

до

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ВИДАННЕ ЕТНОГРАФІЧНОЇ КОМІСІЇ

ЗА РЕДАКЦИЄЮ

Х. В. ВОВКА.

Том III.

Львів

Léopol

1900.

**З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА
під надзором К. Беднарського.**

⌘ Виходить раз на рік. ⌘

Звертатись :

по ділам видавництва: у *Наукове Товариство*
ім. Шевченка, 26, ул. Чарнецького у Львові.

по редакційним ділам: до *Хв. Вовка*, 12, Avenue
Reille, **Paris**.

⌘ Paraitront une fois par an. ⌘

S'adresser :

pour la publication: à la *Société Scientifique de*
Chevtchenko, 26, rue Czarnecki, **Léopol** (Lemberg)
Autriche.

pour la rédaction: à *M. Th. Volkov*, 12, Avenue
Reille, **Paris**.

В КНИГАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

у Львові (ул. Чарнецького ч. 26, у власнім домі)

можна набути ось які видання, що доторкають ся етнографії :

- Гнатюк Володимир, Словацький опришок Яношік в народній поезії . . . 0-50 к.
 Руська Прашівської єпархії і їх говори . . . 0-70 "
- Етнографічний Збірник, т. I. Містить :**
 М. Крамаренко, Різдвині свята на Чорноморії.
 О. Роздольський, Галицькі народні казки в Берліні лов. Бродського.
 О. Шимченко, Українські людські вигадки.
 Програма до збирання відомостей про українсько-руський край і нарід,
 уложена членами Наук. Тов. ім. Шевченка . . . 3-00 "
- Етнографічний Збірник, т. II. Містить :**
 В. Гнатюк, Лірика, ліричні пісні, молятиви, слова і т. п. з пов. Бучацького.
 Ю. Жаткович, Змітки етнографічні з Угорської Русі.
 Митрофан Дикар'їв, Чорноморські народні казки й анекдоти 3-00 к.
- Етнографічний Збірник, т. III і IV. Містить :**
 В. Гнатюк, Етнограф. матеріали з Угорської Русі (Легенд, Новелі,
 Казки, Байки, Оповідання про історичні особи, Анекдоти) том по 3-00 "
- Етнографічний Збірник, т. V. Містить :**
 М. Дикар'їв, Народні гутірка з поводу коронації. — М. Єндик, Із народньої
 пам'яті про панщину, Гуцульські примівки (ріжних записувачів). — Ф. Колесса,
 Людові вірування на Підгір'ю в с. Ходовичах, Стрийського пов. [Франко,
 Людові вірування на Підгір'ю (доповнена до попередньої статі). — Р. Байндль,
 Фольклорні матеріали і інші дрібніші статі . . . 4-00 "
- Етнографічний Збірник, т. VI. Містить :**
 В. Гнатюк, Галицько-руські анекдоти . . . 4-00 "
- Етнографічний збірник, т. VII. Містить :** О. Роздольський, Галицькі
 народні казки . . . 2-00 "
- Етнографічний збірник, т. VIII. Містить :** О. Роздольський, Галицькі на-
 родні новелі . . . 2-00 "
- Етнографічний збірник, т. IX. Містить :** В. Гнатюк, Етнографічні ма-
 теріали з Угорської Русі. Т. III. (I. Матеріали записані в ком.
 Землян, Шарош, Спіш. II. Пісні записані в Бачці) . . . 3-00 "
- Етнологічні матеріали, (з ілюстраціями) т. I. Містить :**
 Хв. Вовк, Передісторичні знахідки на Кирилівській улиці в Києві. Хв. Вовк,
 Українське рибальство в Добружж. М. Могильченко, Гончарство в с. Олешні
 у Чернігівщині. В. Гнатюк, Кушнірство у Галичині. М. Могильченко,
 Будівля на Чернігівщині. В. Гнатюк, Народні пожива і спосіб її приправи
 у Галичині. О. Гриша, Весілля у Гадяцькому повіті у Полтавщині. М. О
 Максимович, Сороміцькі весільні пісні. М. Кордуба, Писанки на Галицькій
 Волині. Хв. Вовк, Палеолітичні знахідки на Кирилівській улиці у Києві,
 Звістки і програми до науково-етнографічних розвідок . . . 8-00 к.
- Етнологічні матеріали, т. II. Містить :**
 Волод. Шухевич, Гуцульщина, ч. I. (з ілюстраціями) . . . 4-00 "
- Зоря, письмо літературно-наукове р. III, V, VI по 6-00 к. VIII, IX, X і XI по 10-00 "**
 (містять між иньшими етнографічні праці Д. Лепкого).
- Жяте і Слово, вістник літератури, історії і фольклору, томи I—IV, разом 20-00 "**
Руська історична бібліотека, т. XIX. В праці Ю. Целевича про опришків
 зібрано також значне число народніх переказів і оповідань про опришків. 3-60 "
- Збірник історично-філософської секції, т. I. — М. Грушевського**
 Історія України-Руси (містить етнографічний огляд українсько-
 руської людности в найдавніші часи) . . . 3-00 "
- Збірник фіольологічної секції, т. II. Розвідки Мих. Драгоманова про**
 українську народню словесність і письменство. Т. I. Містить : Укра-

Ціна 6 корони.